KNIHY PRO KAŽDÉHO:

PROF. Dr. RUDOLF DVOŘÁK: **ČÍNA.**

V PRAZE 1900.
Nákladem Českého lidového knihkupectví Jos. Springra v Praze, nároží Jilské a Karlovy ulice.

KNIHY PRO KAŽDÉHO.

I.

Prof. Dr. Rudolf Dvořák:

Čína.

V Praze 1900.

Nákladem Českého lidového knihkupectví Josefa Springra,
nároží Jilské a Karlovy ulice.

ČÍNA.

Popis říše, národa, jeho mravů a obyčejů.

Napsal

prof. Dr. Rudolf Dvořák.

V Praze 1900.

Nákladem Českého lidového knihkupectví Josefa Springra,
nároží Jilské a Karlovy ulice.

Předmluva.

K žádosti nakladatelově vydávám tímto své přednášky o Číně, jež měl jsem v lidových kursech, pořádaných r. b. českou universitou. Kniha má jest potud časovou, že octla se Čína od nešťastné války, vedené s Japanci o Koreu, v popředí politické situace, stavši se předmětem pozornosti veškeré Evropy. Jinak bylo mým účelem, na rozdíl od ostatní časové literatury, Číny se týkající, podati na základě klassické literatury čínské obraz toho, co tvoří podstatu individuality čínské a jest právem chloubou Číňanovou, podávající nezřídka klíč i k nynějším smutným poměrům čínským. Kniha má jest do jisté míry obranou Číny a Číňanů, ovšem ne nynějších poměrů, v nichž krásné zásady staré Číny zůstávají namnoze jen theorií. Přál bych si, by přispěla kniha má k správnějšímu nazírání na poměry čínské než jaký vyplývá z okřídleného slova o potřebě, vnášeti do Číny t. zv. evropskou civilisaci.

V Ústí n. Orlicí, 2. září 1900.

Prof. Dr. Rudolf Dvořák.

I.

Jméno Číny.

Evropský název Číny vyskytuje se sice u nejbližších sousedů Číny v Indii jako Maha-Čina, t. j. Velká Čína, z toho Ma-čin, dále v Persii jako Čín. Z Persie přešlo pravděpodobně i k Hebraeům, kde setkáváme se se zeměpisným pojmem *érec sínim* t. j. země Sínů u proroka Jesaiáše 49, 12., na místě ovšem, jež kritika biblická považuje za porušené. Země čínská jmenuje se tu jako pojem daleké končiny vedle severu a západu, tedy patrně jako země východní, i jest přirozená snaha hledati ji v Číně, třeba řecký překlad místo toho má »ze země Peršanů«. Jahve slibuje tu spojiti roztroušený po nejvzdálenějších končinách Israel v jediný celek, za kterýmž účelem i příslušníci národa israelského z Číny mají býti povoláni. V Číně zachovala se skutečně židovská osada, jež považuje se za potomky těchto Israelitů.

V Číně samé jest název *Čína* neznámý. Snaha stotožniti jméno Čína s názvem IV. čínské dynastie, *Tsinské*, jejíž prvý vládce, proslulý čínský Napoleon *Ši-hoang-ti*, podmaniv všecky vasally, sjednotil říši čínskou v jediný mohutný stát, rozbíjí se na obtížích

chronologických. Vládlať dynastie tsinská teprve od r. 246—206 př. Kr., kdežto svrchu zmíněné názvy náležejí s největší pravděpodobností dobám starším. Ovšem není vyloučena možnost, že dynastie sama přijala jméno již dříve známé a oblíbené. Jestiť jméno dynastie totožné se jménem jedné ze starých říší *Tsin*, jako podstatné jméno pak značí jeden z druhů rýže, jež, jak známo, tvoří hlavní výživu Číňanovu. V ohledu tom byl by název tento zajímavým dokladem pro rolnickou povahu říše čínské.

V orientu splynul název Číny jako *čín, sín* v jedno s pojmem Číny jako země porcelánu. *Síni*, původně = čínský, značí ve východních jazycích přímo porcelán, nabývajíc pak přímo užšího významu misky porcelánové a na konec misky vůbec, porcelánové i kovové. Týž význam má i slovo *fagfúr*, původně perský překlad čínského *thien-tsi*, t. j. nebes syn, jak zní officielní název čínských císařů, pak perské jméno pro krajinu v Číně, jež byla proslulá výrobou porcelánu, konečně název pro porcelán sám a dále výrobky čínského průmyslu vůbec. I fagfúri, původně = čínský, značí pak tolik jako porcelánový a na konec i porcelán sám.

Jinak pohlíželi na Čínu národové klassického starověku, Řekové a Římané. Ze zpráv klassických (Plinius a j.) dovídáme se, že zásobovala tehdy Čína přes Buchársko říši římskou hlavně železem a hedvábím. Zvláště hedvábí bylo pro obchodní styky s Čínou tak charakteristickým, že vzali národové klassického starověku od něho své jméno pro Čínu a Číňany. Řecký a římský název Číny *Σηρία*, Serica a Číňanů *Σῆρες*, Seres, jak setkáváme se s nimi na př. u Dionysia Periegeta z r. 30. př. Kr. a u Ptolemaia ok. 200 po

Kr., odvozují se od čínského názvu pro hedvábí *ssi*, v korejsky sir, ser. Z téhož odvozeno i mongolské *serke* a mandžurské *sir ghe*, jež stalo se základem latinského serica a dochovalo se do nejnovější doby s jedné strany v angl. názvu pro hedvábí *silk*, se strany druhé v ruském *zolk*.

Za středověku známa byla Čína jednak jménem *Manzi* (jižní Čína), jednak jménem *Cathay*, *Kathai*, ruské *Kitaj*. Oba representují Čínu stol. X. a násl. V době té opanovali v sev. Číně kitanští Tataři, tak že vlastní Čína obmezovala se na jih, jehož obyvatelstvo tvořili tehdy převahou t. zv. Man-tsï, posud v provincii Ssï-čuenské se udrževší. Jich jméno dalo prvý název, totiž Manzi. Naproti tomu náleží název Cathay zmíněným Tatarům kitanským, již založili v X. stol. pod náčelnictvím Apaokiovým říši Liao (Ki-tan), jež trvala od r. 907—1125 a rozprostírajíc se od Lobnoru k moři Japanskému, rozšířila se časem i po celé severní Číně. Moc jejich byla taková, že vlastní Čína proti nim mizela a názvu jejich říše *Kitan* v celém středověku ve formě *Cathaya*, Cathay, Catai, ruské Kitaj, užíváno přímo pro celou Čínu. Do Evropy zanesen název ten Markem Polem a zdomácněl zde všeobecně. Posud udržel se u Rusů (Kitaj, Kitajci).

Charakteristické jsou domácí názvy, jichž užívá Číňan pro svou zemi. Nejobyčejnější z nich jsou *thien-hia* t. j. podnebesí a *čung-kuok* (středu říše). Názvu *thien-hia* užívá Číňan i pro svět vůbec, slovně to, co je pod nebem. Užívání jeho pro Čínu jest důkazem, že splýval Číňanu v jeho uzavřenosti od ostatního světa pojem světa s pojmem jeho vlasti. Podnes představuje si *prostonárodní* názor čínský svět jako čtyrhranné těleso kol vodou obklopené, jímž jest mu Čína,

k němuž na západě přiléhají jako ostrovy Anglie, Francie a Německo.

Od názvu *thien-hia* dlužno lišiti z náboženských důvodů vyplynuvší název říše jako *thien-čao* t. j. nebeský dvůr. Název souvisí s představou Číňanovou o vladaři jako prostředkujícím činiteli mezi nebem, zemí a člověkem. Vladař povolaný k vládě přijímá svůj úřad od nebes, jehož synem přímo se nazývá (thien-tsï = nebes syn = císař). Jako nebes syn má i svůj nebeský úřad (thien-ming, nebes mandát = vláda) a důsledně pak i nebeský dvůr (thien-čao = říše).

Zcela jiného druhu jest nejobyčejnější název Číny jako *říše středu*, *střední říše* (*čung-kuok).* Název tento je původu historického a datuje se od zakladatelů třetí čínské dynastie, Čeu, jež vládla od r. 1122—246 př. Kr., tedy z XII. stol. př. Kr. Mělit zakladatelé dynastie této, stavše se císaři, ve vlastním držení prostřední z říší, na něž tenkráte Čína jako feudální monarchie se rozpadala. Totéž co *čung-kuok* vyjadřuje obrazně název *čung-hoa*, označující Čínu jako *střední květinu*, ač má Číňan při výrazu tom na mysli hlavně krásu Číny po stránce osvěty a literatury; pro ně přirovnává vlasť svou květině jako jindy, maje na zřeteli bohatství své vlasti, mluví o *ču-hia* t. j. množství a velikosti. I výraz *hoa-hia* elegance a velikost se vyskytuje.

Sebe jako příslušníka své vlasti označuje Číňan se zálibou názvem *čung-kuok-žin*, t. j. střední říše člověk. Jinak jest zvykem čínským jmenovati se dle vynikajících dynastií. V ohledu tom setkáváme se s označením Číňana jako *Hanovce* (Han-žin), t. j. hanského člověka dle V. dynastie čínské, *Han*, jež vládla od r. 206 př. Kr. do 263 po Kr., *Thangovce*, (thang-žin), dle dy-

nastie thangské (618—906) a p. Nynější dynastie Tshingská (1644 až na naše dny) zove se *Ta-tshing-čao* t. j. Velkých Tshingů dvůr.

II.

Čínská říše.

Čína jest *třetí* říše světa co do velikosti, vedle Ruska a Anglie; *prvou* možno ji označiti, přihlížíme-li k jednotnosti území i národů je obývajících. Rozkládá se ve východní části asijské pevniny, zaujímajíc střed asijské planiny a východní jejich svah od západního konce pohoří Karakorum k Tichému oceanu. Celkem rozprostírá se mezi 18°—53° 30′ sev. šířky a 72°—135° vých. délky, objímajíc od sev. k jihu 35, od západu k východu 62 zeměpisné stupně a majíc šířky 3700 *km* a délky 5000 *km*. Sousedí na sev. a sev. záp. s říší ruskou (Sibiří), pohraniční čárou v délce asi 5700 *km*, na západě ohraničena jest vysočinou Pamerskou, kdež zvláště pohoří Sarykolské jest rozhraním, na jihozáp. stýká se s Kašmírem a dále na jihu, majíc hlavní hřbet himálajský svojí hranicí s britskou Indií (Pendžábem a severozáp. provinciemi, Nepálem, britským Sikkimem, Bhutanem, provincií Assamem, Horní Barmou), dále Siamem a Tongkinem, s hranicí jen z části přesně stanovenou. Na jihových. a východě tvoří hranici její moře (Jižní čínské moře, *Nam Hai*, Východní čínské moře, *Tung-hai*, Žluté moře *Hoang-hai*). Celková rozloha obnáší dle údajů Popova, majících dle zpráv pramen svůj v údajích čínského ministerstva financí z r. 1894, po odpočtení Formosy, jež postoupena r. 1893 jako výsledek války čínsko-japanské Japanu,

s 35.000 *km*² a 3,300.000 obyvatelstva, 11,046.100 *km*² se 429,108.206 obyv.

Dle státního zřízení čínského rozpadá se říše čínská na následující části:

I. Čína vlastní (nyní bez Formosy)	5,361.100 *km*²,	419,857.300 ob.
II. Mandžursko	942.000 »	5,750.906 »
III. Mongolsko	3,543.000 »	2,000.000 »
IV. Tibet	1,200.000 »	1,500.000 »
	11,046.100 *km*²,	429,108.206 ob.

III.

Vlastní Čína.

Jádro říše čínské tvoří vlastní Čína, po čínsku *šip-pat-šeng*, t. j. 18 provincií. Zaujímá jihovýchodní díl říše čínské od hor tibetských po Tichý oceán a od jižního svahu planiny mongolské po Zadní Indii a rozkládá se mezi 18⁰—40⁰ 30′ sev. šířky a 97⁰ 24′—122⁰ 24 vých. délky v rozloze, jak uvedeno, 5,361.100 km².

Majíc v celku přirozené hranice, jež dělí ji na severu od Mandžurska a Mongolska, na západu od Tibetu a Horní Barmy, na jihu od Barmy a Tongkinu, otevřena byla toliko na sever. Zde zbudována za tím účelem z části na základech pochodících od císaře Ši-hoang-tiho (246—209 př. Kr.), ač i snad starších, za dynastie *mingské* (1368—1644) proslulá *čínská zeď* (po čínsku *wan-li-čan-čing*, t. j. 10.000 mil dlouhá zeď). Čínská zeď jest největší stavba světa. Z materiálu její bylo by lze dle Angličana Barrowa poříditi zeď, jež by dvakráte objímala celou zemi. Táhne se obrovským

obloukem podél severní hranice čínské od nejzápadnějšího bodu v provincii Kan-su u Su-čeu podél svahu hor a přes údolí, dvakráte řeku Hoang-ho překračujíc, směrem nejprve jihovýchodním, dále severním a severovýchodním až k řece Sungari. Délka její obnáší 2500—3000 km., nejvyšší bod je 1700 m. n. m. Zeď stavěna je velmi nestejně, nejpevněji na západě a v okolí Pekingu, nejnedbaleji v provincii Šansi, kde je z části jen ze země. Základ žulový (5 m) má pažení 1·5 m, na němž spočívá vlastní zeď výšky 10 m., takže celek dosahuje výše 16·5 m. Dolní šířka má 7·5 m, hořenní 5 m. Zeď skládá se ze dvou řad žulových balvanů tlouštky $^2/_3$ m, prostor mezi oběma vyplněn jest zemí. Část směřující k Číně je vyšší a solidnější. Zeď je opatřena cimbuřím a vždy ve vzdálenosti 66·5 m čtverhrannými věžemi, většinou o 2 poschodích, majícími obvodu dole 48, nahoře 36 m. Dle povahy terrainu a jeho větší neb menší bezpečnosti jest i zeď dvojitá, místy trojí. Přes řeku vedena, spočívá na obrovských obloucích nejpevnějšího zdiva, východní konec zdi severně od Pekingu skládá se z obrovských balvanů žulových, jež spočívají dle tradice na pohroužených lodích zatížených železem. Do údolí *hoanského* (Hoan-keu) vede na prostoře asi 13 km 9 bran, z nich 3 dvojité, 1 trojí. Hlavní brány jsou opevněny z čínské strany a chráněny pobočními věžemi, za zdí nalézají se ochranné pevnůstky.

Před dobytím Číny Mandžui r. 1644 (nynější dynastie) byl cizincům vchod do Číny přísně zakázán, za kterýmž účelem i zeď čínská bedlivě střežena. Stejně nebylo dovoleno Číňanům překročiti velkou zeď. Od r. 1644 zmizely tyto přirozené hra-

nice a přechod z jedné země do druhé jest volný. Čínané zaplavili území za čínskou zdí tou měrou, že na př. celé Mandžursko dělá dnes na cestujícího dojem kraje čínského ve všem všudy, ani jazyk nevyjímajíc. Existence Mandžuů jako národa vázána jest nyní již téměř jen na existenci mandžurské dynastie. I zeměpisnou hranicí přestala býti čínská zeď, ježto čítá se nyní k vlastní Číně i území za čínskou zdí na jihu Mandžurska a na jižním pokraji Mongolské planiny. Dle zpráv novin vydán také již císařský rozkaz ku zboření čínské zdi, která vinou nynější dynastie již beztoho z části je v rozvalinách.

Mimo pevninu náleží ku vlastní Číně i ostrov *Hainan*, kdežto Formosu (Thai-van) nucena byla Čína po válce s Japanci r. 1894 postoupiti Japanu. Přes zmíněný čínský název 18 provincií čítá Čína vlastní nyní, po ztrátě Formosy, 19 provincií, jež jsou i s údaji obyvatelstva dle Popova z r. 1894:

Če-kiang . .	obyv.	11,842.656,	125	ob.	na km².
Fu-kien . . .	»	21,935.184,	210	»	»
Ho-nan . . .	»	22,120.648,	126	»	»
Hu-nan . . .	»	21,009.977,	97	»	»
Hu-pei . . .	»	34,339.524,	187	»	»
Jün-nan . . .	»	6,114.150,	16	»	»
Kan-su . . .	»	9,750.645,	30	»	»
Kiang-si . . .	»	24,598.915,	137	»	»
Kiang-su . .	»	21,974.089,	220	»	»
Kuang-si . .	»	8,527.378,	42	»	»
Kuang-tung .	»	29,852.112,	115	»	»
Kuei-čeu . .	»	4,840.900,	28	»	»
Ngan-hoei . .	»	35,810.000,	252	»	»
Pe-či-li . . .	»	29,400.000,	98	»	»

Sin-tsiang . .	obyv.	1,286.583,	0·9 ob. na km².
Ssï-čuen . .	»	79,493.058,	140 » »
Šan-si . .	»	11,050.764,	52 » »
Šan-tung . .	»	37,437.672,	258 » »
Šen-si . . .	»	8.473.045,	43 » »
	obyv.	419,857.300,	78 ob. na km².

Přirozená povaha půdy jest v Číně velmi nestejná. Asi $^2/_3$ celého rozsahu Číny jsou hornatinou. Jsou to alpy na západu a sev.-západu, hory a planiny na severu, pokračování Kuen-lüna, Jižní pohoří a konečně planiny Jün-nanské. Příkré žulové skály a hory jižní Číny jsou téměř nevzdělatelny, hornaté kraje západu jen nepatrně. Ostatní třetina Číny, Čína střední a východní jest nížina. Vlastní alluviální rovina čínská táhne se po obou stranách dolního toku řek Jang-tsï-kiangu, Hoang-ha a Pei-ha, k moři jsouc otevřena, jinak horskými svahy vroubena. Rozkládá se v délce asi 1200 km a šířce 90—930 km, v rozloze 390.000 km² sev. Pekingu od čínské zdi po jezero Po-jangské v Kiang-si a šířkou od Ngan-hoei po Hang-čeu v Če-kiangu, zaujímajíc z větší neb menší části provincie Hu-pe, Ho-nan, Hu-nan, Kiang-si, Če-kiang, Ngan-hoei, Kiang-su, Šan-tung a Pe-či-li. Úplně úrodnou není ovšem ani ona. Zůstávajíť i zde nevzdělanými veliké prostory podél břehů jednotlivých řek, jež vzdělávati nepřipouštějí rok co rok se opětující povodně.

Některé kraje severu trpí nedostatkem deště, který nedostaví se někdy 7—8 měsíců, kdežto opět příliš hluboce položené kraje jihu nejsou vzdělatelny pro přílišnou vláhu.

V celku i se vzdělanými pohořími není území živící celou Čínu větší nežli Francie.

Obraz Číny na základě tříleté zkušenosti v zemi podal Angličan R. Fortune. Dle něho jest řada hor provincií jihočínských naprosto chudá; táhnou se zde všude žulové skály s chudičkou vegetací, sestávající většinou z dlouhé trávy a křovin, jež sekajíse na topivo. Někdy spálí se tráva a křoví, aby se půda poněkud pohnojila, ale i tak zůstává až běda neúrodnou, nejvýš že možno spatřiti na terrassovitě spracovaných úpatích hor malá rýžová pole nebo políčka osázená sladkými bataty a podzemnicí. I v údolích nalézá se zde pouze tuhá hlína s málo pískem, na př. u Kantona; jenom poblíže velkých měst zlepšena půda poněkud hnojením. Severně Hong-kongu pozbývají ovšem i hory neúrodnosti a půda se lepší (v Kuang-tungu).

Ve Fu-kienské provincii jsou pohoří, možno-li, ještě neúrodnější, hlavně v okolí Amoyském, jež vykazuje nejvýš býlí. Ale již v sev. části Fu-kienu, počínajíc údolím řeky *Min*, jest půda daleko bohatší, celý Če-kiang pak náleží již mezi úrodnější kraje nížiny čínské. Jest sice i zde velká část půdy nevzdělána, jinak shledal zde však Fortune hory vzdělané do výše až 3000′. Půda je zde křemičitá hlína. Západní *Če-kiang* jest dle Fortunea plochá, úrodná, hustě zalidněná rovina délky (od sev. k jihu) asi 20 a šířky 30 angl. mil. Země mezi pahorky leží zde mnohem výše nežli rovina Ning-poská a vykazuje i jiné plodiny než rýži. Půda je lehká, bohatá hlína, vzdělaná na krásnou zahradu. Kdežto v létě pěstují se rostliny užitkové (juta, z níž dělají pytle na obilí, konopí na provazy, rostlina ko (Urtica nivea) na travové látky, rákosí na rohožky), pěstují se v zimě pšenice, ječmen, čínská řepa, z níž lisuje se v Če-kiangu a Kiang-su olej, čínský strom mastkový (Stil-

lingia sebifera), z jehož semen se lisuje čínský mastek a j.

Rovina Ning-poská a Če-kiangská, kol do kola horami obstoupená, toliko k moři otevřená, šířky asi 30 angl. mil, jest rozsáhlým amfitheatrem, jímž protékají všemi směry krásně tekoucí řeky a kanály. V nížinách i na horách nalézají se zde rozsáhlá pole rýžová právě tak, jako na protějším plochém a velmi úrodném ostrově Ču-sanském. Dále jsou však zase jen velmi neúrodné hory, z části zalesněné (mimo jiné konopím, z jehož vláken šaty se hotoví, a bujně rostoucím bambusem, jehož mladé výhonky pojídají se jako zelenina). Sporé obyvatelstvo pěstuje čaj pro domácí spotřebu, jako ozim pšenici a ječmen, v létě sladké bataty, dva druhy prosa, pohanku, výborný druh indického žita, v údolích i něco rýže.

Protější ostrov Ču-san, dlouhý 20 angl. mil, široký 10—12 angl. mil, vykazuje řadu pahorků, údolí a rozsedlin, upomínaje na skotské výšiny. Údolí jsou bohatá a krásná, obklopená horami, jež jsou z části stromy pokryty, z části vzdělány. Údolí sama vynikají úrodností a bohatstvím vegetace, mají i hojnost pramenité vody. Půda pahorků jest křemenitá hlína, v údolích jest tužší, ježto přimíseno jí méně látek vegetabilních, mimo to je stále pod vodou. I žulové skály jsou zde pokryty zemí a vykazují vegetaci. Údolí i svahy horské jsou bez výjimky vzdělány. V nížinách, ostatně příliš vlhkých, pěstuje se rýže, po poslední sklizni rýžové jetel, čínská řepka a na kopcích sladké bataty, mimo to brzy z jara pšenice, ječmen, boby, hrách a kukuřice. I bavlna sází se pro domácí potřebu. Divoce roste zmíněná již Urtica nivea, na horských stráních i palmy.

Květena zastoupena jest repraesentanty mírného pásma, jaké nalézáme v jižní Číně toliko na vrcholcích hor.

Provincie *Kiang-su*, z nejzalidněnějsích částí Číny (dle Fortunea nejzalidněnější), jest i nejúrodnější. Hlavně jest to rozsáhlá rovina Šang-haiská, dle Fortunea nejbohatší v Číně, ano snad na celém světě, jediná to krásná zahrada, vroubená v dáli mírnými pahorky. Země je zde bohatá, hluboká hlína, jež dává bohaté žně pšeničné, ječmenné, rýžové, bavlnové (vlastní půda pro pěstování bavlny) a spoustu nejrozmanitější zeleniny. Vedle neobyčejné bohatosti přirozené vyniká půda nad ostatní kraje Číny i stupněm svého vzdělání. Dle Fortunea blíží se zdejší rolnictví celým svým způsobem (vzdělávání půdy, zakládání stohů pravidelně stavěných a slamou krytých atd.) rolnictví anglickému, tak že, vyjímajíc jediný bambus, vše ostatní upomínalo Fortunea na Anglii. Vzdělávání půdy jako pole vytlačilo většinou ostatní rostlinstvo, třeba i ono vykazuje některé krásné repraesentanty, domácí i cizí.

Šan-tung vyniká velikostí lidí i koní, totéž platí i o rostlinstvu. Zde a v Pe-či-li pěstuje se hlavně druh prosa, dosahující neobyčejné výše (až 15′ angl. i více) při poměrné tlouštce stébel. Za války anglické bylo vojsku anglickému velikou překážkou na pochodu. Stébel užívá se v těchto krajích, vedle stébel juty, jako paliva, ježto dříví pro vzácnost jako palivo je zhola neznámo. Proso to uzrává v polovici září. Stejně bujně se daří a obrovských rozměrů dosahují i ostatní plodiny. Jsou to hlavně *sesam* (sesamum orientale), pěstovaný zvláště hojně v rovině Tien-tsinské, od zálivu Pe-či-lijského až k horám za Pekingem, a dosahující zde velikosti a výnosnosti dvojnásobné nežli na

jihu, dále *juta*, nejrozličnější zelenina, hlavně obrovské tykve a j. Naproti tomu dováží se rýže z jihu a uschovává v říšských sýpkách, jež nalézají se všude po kraji. Stromů je málo.*)

Neobyčejná úrodnost nížiny čínské, jež z uvedeného popisu Fortuneova vysvítá, podporována a zvýšována jest příznivými poměry hydrografickými a klimatickými.

Pokud *vod* se týče, má Čína zavodňovacích prostředků přirozených i umělých více než kterákoli jiná země. Vedle silně rozčleněného pobřeží s hojnými menšími zálivy, choboty a zátokami, jež jsou zejména od ústí Jang-tsï-kiangu po ostrov Hai-nan dobrými kotvišti lodí, kdežto ploché pobřeží sev. odtud po ústí Hoangha pro mělčiny plavbě je nebezpečno a jen nečetné přístavy skytá, jsou to hlavně řeky:

Pei-ho (Severní řeka), zavlažující s přítoky svými provincii Pe-či-li a východní končiny provincie Šansi; řeka

Hoang-ho (Žlutá řeka), druhý z veletoků čínských, 4200 *km* délky, úvodí asi 1,500.000 km^2. Pramení v sev.-záp. Tibetu, protéká obrovskými oklikami sev. Čínu, u Khai-fungu vstupuje do roviny a vlévá se do zálivu Pe-či-lijského. Nejen hladinou ale i řečištěm leží výše než okolní nížina. Od r. 602 př. Kr. do naší doby změnil celkem devětkráte svoje ústí, mezi 34°—39° s. š., i měl právě tím největší význam pro naplavení a zúrodnění celého tohoto kraje. Množství denní vody a sice jen v nížině páčí se na

) Potud Fortuneův popis Číny, založený na autopsii. Fortune (1813 † 1880), povoláním zahradník, vyslán byl Chiswickou Horticular Society do Číny, kde cestoval od r. 1843—1847. Odbornictví Fortuneovo činí jeho zprávu dvojnásob zajímavou. Od cesty jeho změnilo se sotva něco v těchto poměrech.

$1\,^1/_2$ milionu m^3. Pro nestálost výšky vodní, prudký spád, peřeje na horním a středním toku, četné písčiny, konečně hráz před ústím, nemá pro plavbu významu i jest právě na dolním toku nesplavným. Vystoupiv ze břehů, způsobuje hrozné spousty provalením hrází a zaplavením krajů, čímž miliony lidu se ochuzují a obchodnímu vývoji překážka klade. R. 1898 (13. listop.) jmenován cís. ediktem známý Li-hung-čang, zbavený toho času svých úřadů, generálním konservátorem Hoang-ha, místo důležité, ježto, jak výnos pravil, od udržení břehů toku závisí blaho mnoha provincií. I obchodní vývoj v obvodu německého Kiao-čeu trpí velice, ježto přímo za Tsi-nan-fu, konečným bodem německé železnice, jak projektována, je kraj každou chvíli vysazen podobným povodním. Spor o to, zda mají povoláni býti inženýři anglicko-američtí, jak přál si Li-hung-čang, nebo němečtí, ježto Němci považují kraj okolní za svoji sféru zájmovou, způsobil nevyřízenost otázky do poslední doby, kdy Li-hung-čang znovu povolán na pole diplomatické.

Vlastní hlavní řekou Číny jest *Jang-tsï-kiang*, t. j. řeka provincie Jangu, jedné z 9 provincií, na něž císař Jü (2206 př. Kr.) rozdělil Čínu. Vzhledem k své velikosti zove se i *čang-kiang*, t. j. dlouhá řeka, *ta-kiang*, t. j. velká řeka, nebo jen *kiang* (u Marka Pola Quian), t. j. řeka. Název Jang-tsï-kiang má v provincii Kiang-su. Název Modrá řeka děkuje missionářům XVII. a XVIII. stol. Jest jedna z nejdelších a největších řek světa, majíc i pro obchod a plavbu, přes to, že i ona časté povodně působí, asi podobný význam pro Čínu jako Volha pro Rusko a Mississippi pro Spojené Obce sev.-americké. Délka jeho jest 5000 *km*, přímá vzdálenost od pramene (v Tibetu,

na sev. pásma Tang-la ve výši 5000 *m*) k ústí 3000 *km*, úvodí na 1,877.560 km^2 (dle Blakistonea), množství vody ve vteřině u I-Cangu 14.158 m^3, u Han-keu 18.458 m^3 (v srpnu až 36.113 m^3), při ústí 21.814 m^3. Roční nános, jenž většinou zbývá v deltě, 182,000.000 m^3, jinými slovy kraj 100 km^2 zvýšil by se ročně o 2 *m*. Dříve měl tři ramena, z nichž jedno vylévalo se do zálivu Hang-čeuského, nyní má jedno velké rameno, ústící sev. Šanghaie do moře (36 *km* šířky). Plocha delty jeho páčí se na 14.000 km^2.

Ve splavné části (parníky jezdí po J-čang v Hu-pe, 1762 *km* od ústí, domácí čluny za Su-čeu v Ssï-čuenu) nezamrzá. Čínské přísloví praví o něm: nemá-li moře mezí, nemá Kiang dna. Kiang má největší důležitost pro obchod vnitrozemský. Probíhát středem Číny, současně kraji nejlidnatějšími a nejbohatšími. O obchodu na něm napsal již Mares Polo, že pluje na něm více lodí, více zboží a bohatství než na všech řekách a mořích celého světa křesťanského. Odtud význam Kiangu pro Čínu vůbec, pro dobyvatele zvláště. Povstání Taipingské mělo zde své dějiště a i v nynějších zmatcích v Číně nese se snaha Číňanů v prvé řadě k tomu, obhájiti území Jang-tsï-kiangu. Splavné jsou i přítoky Kiangu Han-kiang, Kia-ling a Min-kiang. Evropanům otevřeno na Kiangu 6 přístavů, totiž *Čin-kiang*, *U-hu*, *Kiu-kiang* při jezeře Pojangském, jehož vody právě zde s Jang-tsï-kiangem se spojují, Han-Keu, nejvýznačnější přístav na Kiangu, v budoucnosti uzel nejdůležitějších drah I-čang a Čung-king; r. 1898 (1. dubna) přibyl přístav *Jo-čeu-fu* při ústí jezera Tung-tingského do Jang-tsï-kiangu. Smluveným přístavem stalo se současně i *Wu-sung*, dotud předpřístav Šang-haiský.

Třetí mohutný proud čínský *Si-kiang* vzniká v horách Yün nanských a protékaje jižní Čínou, vlévá se u Kantonu do Jižního moře čínského.

R. 1897 (4. června) otevřeny světovému obchodu na Si-kiangu přístavy *Sam-šui* a *Wu-čeu* (se 4 zastávkami), z nichž zvláště poslední, poblíže Kantonu, v území obchodně vyvinutém se dobře osvědčuje. Angličany žádáno v náhradu za ručení za čínskou zápůjčku z r. 1898 i otevření přístavu Nan ningského na Yü-kiangu, splavném přítoku Si-kiangu.

Otevřením přístavů na Si-kiangu otevřen celý jihozápad Číny evropskému obchodu, bohatý hlavně nerosty a dřívím, který potud odkázán byl na smlouvou otevřené přístavy Fu-čeu, Amoy, Svatau, Kanton, Pak-hoi a portugalský přístav Macao, od nichž trhy čínské dotud velmi byly vzdáleny.

I na *Mekongu*, řece protékající Yün-nanem a dále tvořící rozhraní mezi Siamem a Tong-kingem, otevřen r. 1897 (4. června) přístav *Ssï-mau*. Zde ukázaly však výsledky prvého roku, že od obchodu zde a vůbec ve francouzské pohraniční sféře zájmové nelze mnoho očekávati.

Vedle zmíněných řek hlavních má Čína značný počet řek samostatných i vedlejších, jež nemohou se ani délkou ani úvodím svým rovnati s předešlými, avšak i ony mají pro obchod vnitrozemský i spojení s mořem význam veliký.

Významu hlavních řek napomáhá a daleko více napomáhal v dobách minulých slavný *císařský průplav* (*Yün-ho*, t. j. dopravní řeka), který v déli asi 1100 km při šířce 80—330 m spojoval Jang-tsï-kiang s Hoang-hem a Pei-hem. Myšlénka podobného kanálu vysky-

tuje se v historii čínské od samého počátku a opětuje se za všech dynastií. Již zmíněný císař Jü, zakladatel prvé dynastie čínské, dal odvésti vody — prý z potopy světa pochodící, jak myslil Gutzlaff — do kanálů, jež ústily do řek a tyto do moře. Od této prvé zprávy neustává v říši čínské snaha po dokonalém systému odvodňovacím, dle potřeby i zavodňovacím, až našla svého uskutečnění v projektu zmíněného kanálu císařského. Císařský kanál založen císařem *Yang-ti* (605—619 po Kr.) z dynastie *Suiské*, jenž proslavil se vůbec řadou velkolepých staveb, z nichž císařský kanál byl nejvelkolepější. Základní myšlénkou průplavu bylo, zvětšením kanálů stávajících neb naházením nových hrází umožniti přeplavování se lodí z Hoang-ha do Jang-tsï-kiangu a z obou do ostatních hlavních řek. Vůbec měly všecky řeky po svém toku učiněny býti splavnými a vespolek průplavy spojeny býti. Síť, již provedl císař Yang-ti, měla délku 1600 čínských mil (= 640 km) a zbudována byla obrovskou prací, jíž účastnila se celá Čína, vojsko i obyvatelstvo měst a dědin, robotou, jíž účastnila se každá rodina jedním členem, jejž stát pouze živil. V následujících stoletích pracováno dále na průplavu tempem nestejným, až konečně dokonána práce za dynastie mongolské (1280 až 1368). Průplavu provedenému nevěnována však v dobách následujících náležitá pozornost, tak že pomalu upadal a dnes právě v hlavní své části jeví se spíše jen zříceninou, hlásající starou slávu. Zvláště platí to o části severně starého řečiště Hoang-ha, jež právě změnou řečiště pozbyla, nehledíc ani k chatrnému stavu svému, úplně významu. Na jižní části udržuje se pravidelný obchod, ač i zde hrozí mu zkáza a jí zátopa nejúrodnějším krajům Číny. V poslední době protržena

Číňany hráz průplavu u Tien-tsinu, by zabránilo se evropským vojskům v pochodu.

Síť průplavů menších, rozmanitě se rozvětvujících, jež pokrývají nejen celou nížinu čínskou, ale ani horám se nevyhýbajíce, i k nejvyšším vrcholům jsou vedeny, má posud největší význam pro dopravu osob i zboží, nahražujíc nedostatek cest pozemských. *Hedde*, který měl příležitost z blízka poznati jejich význam pro Čínu prohlásil přímo, že jest pochybno, chtěli-li by Číňané vyměniti si tento na pohled skromný a chudičký systém své kanalisace za luxus našich železných drah, tak skvostných a pohodlných. Osud, jaký měly do nejposlednější doby téměř všecky projekty železných drah v Číně, svědčí správnosti názoru Heddeova právě tak jako snaha Evropy, vedle stávájícího spojení železničního domoci se i rozsáhlého spojení vodního zřízením velkolepých průplavů středoevropských.

Pro Číňana má císařský průplav ovšem i veliký význam pro svlažování polí a tím i úrodnost půdy. Vedenyť z hlavních kanálů odbočky až do prostřed polí, zahrad, školek stromových a p. Všude jest tu půda tak upravena, že mají kanály vesměs lehký spád, čímž udržuje se voda v ustavičném proudění. I výživě Číňanově napomáhá potud, že jsou kanály plny ryb všeho druhu, jež, jak známo, tvoří vedle rýže hlavní výživu Číňanovu, tvoříce hlavní potravu asi $^1/_{10}$ veškerého obyvatelstva. Dík rozsáhlému pobřeží a množství vod středozemských, řek i jezer, má Čína nejen všecky ryby, jež zná Evropa, vyjímajíc toliko sledě a sardinku, ale i množství jiných, u nás neznámých, namnoze velmi chutných ryb. Za nejchutnější rybu považuje Číňan *placku* (čínsky *sam-lai*), oblíbenou hlavně u boháčů a mandarinů pekingských.

Západní brána pe-kingská.

K oběma zmíněným podmínkám, přirozené úrodnosti a snadného svlažování, přistupují jako třetí člen příznivé poměry *podnebí* čínského. Podnebí nížiny čínské, vražednější pro Evropana nežli cokoli jiného v Číně, jeví se pro vegetaci čínskou nejpříznivějším. Je kontinentální, ač v celku studenější nežli na stejných stupních v Evropě; při rozsáhlosti země, zaujímající přes 20⁰ zeměpisné šířky, jest i dosti různé. Průměrná teplota na severu a jihu vykazuje rozdíl 16⁰ C (na jihu 24⁰, na severu 8⁰). Průměrná teplota Pekingu (40⁰ s. š.) na př. vykazuje číslo 10, kdežto v Kantonu (23⁰ 12′ s. š.) číslo 21⁰. Nejpatrnější jsou rozdíly teploty v zimě (leden), kde průměrná teplota na jihu obnáší 20⁰, na severu —10⁰ (dle jednotlivých krajin méně, na př. jen —2⁰, ale i více, až —14⁰). Zima je vůbec v Číně citelnější než kdekoli, nejen v krajinách tropických, ale i jinde na místech se stejnou zeměpisnou šířkou, vykazujíc temperaturu nižší o 1—5⁰. Za to se teplota v létě (v červenci), jež jest velmi horké, dosti vyrovnává, dosahujíc na jihu 30⁰ (v Kantoně 34·8⁰), na severu 26⁰ (v Pekingu 25·6⁰). Nejmenší teplota na jižním pobřeží, kde sníh a led jsou vzácností, činí 7—8⁰, na severu —31⁰, největší teplota, veskrz v nížině, kolísá mezi 35⁰—40⁰.

Hlavní úkol náleží tu větrům monsunům, jež v zimě, vanouce od severu a severozápadu, suchou zimu šíří, často v bouřlivé *tai-fungy* se měníce, v létě, od jihu přicházejíce, daleko do vnitř země vlhké teplo a déšť přinášejí. Bouřlivé větry pokrývají vše žlutou vrstvou prachu, jejž přinášejí ze stepí mongolských. Deště v Číně jsou periodické, zvláště vydatné od května do září. Jsou zvláště hojné na jihu, kde objevují se již v době, kdy na severu jest ještě sucho největší. Rozdíl

dešťě, na jihu 120—150 *cm*, na severu 50—60 *cm* (Peking), obnáší 70—90 *cm*.

Zima počíná v listopadu nebo prosinci a končí v březnu nebo dubnu. Ve střední Číně trvá od počátku prosince do konce února, v květnu bývá zde za dne již teplo 27—30° (střední Jang-tsï-kiang). Nejstudenější léto na jihu má provincie Yün-nanská.

Přirozená úrodnost, lehké svlažování, příznivé podnebí, konečně a snad největší měrou píle a dovednost vzdělavatelů činí nížinu čínskou nejúrodnějším, nejvzdělanějším, ovšem i nejvíce zalidněným krajem světa. Bydlíť na této části, neobsahující ani 1/3 rozsahu celé Číny více než 1/2 veškerého obyvatelstva čínského. Při tom kraje ty, vyčerpávané po tisíciletí, nejen se nevyčerpaly, ale musí naopak poskytovati, by stačily nejnutnějším potřebám obyvatelstva, dnes žně ještě bohatší než skytaly druhdy. V Číně je zcela neznámo, by kraje, jež druhdy slynuly úrodností, ležely dnes ladem jako neúrodné, ba nevzdělatelné, jako dovídáme se toho v poměrech evropských.

Číňan jako rolník obmezil se v celku na vzdělávání své půdy, ostatní vše ustupovalo značně do pozadí. Tím způsobem zůstaveno v celku teprvé nové době a většinou cizincům využitkovati i přírodního bohatství, jež chová Čína v lůně svém, hlavně svých hor, a jež v ničem nezadá bohatství čínské půdy po stránce rostlinné.

Bylo již řečeno, že jest vlastní Čína ze dvou třetin hornatinou. Hory tvoří většinou nejen hranici Číny, ale prostupují ji i uvnitř. Čína jeví se tu východním svahem planin středoasijských. Rozeznává se pak v Číně vedle popsané již nížiny středo- a východočínské celkem čtvero pásů vesměs horských a sice 1. severní pohoří

a planiny, 2. pokračování *Kuen-lüna*, 3. Jižní pohoří (*Nam-šan*) a 4. planiny *Yün-nanské*.

Severní pohoří prostupuje v Číně celý sever až po řeku *Hoang-ho* a jeho přítok *Hoei-ho*. Po pravé straně *Hoang-ha* a *Hoei-ha* táhne se jako pokračování *Kuen-lüna* řada řetězů horských, tvořících hranici mezi úvodím Hoang-ha a *Jang-tsï-kiangu* a dělící současně Čínu i klimaticky na severní a jižní.

Západní provincií Ssï-čuanem probíhá směrem k Jang-tsï-kiangu, tvoříc přechod od stupňoviny čínské k velehorám tibetským, vysoký *Jün-ling* (Oblačné pohoří). Jiné podobné přechody k hornatině tibetské tvoří horské planiny *Jün-nanu*, tvořící současně rozhraní vod Číny a Zadní Indie. Od nich probíhá Jün-nanem směrem východním pohoří *Jižní* (Nam-šan) řadou hřbetů s vlastními jmény, jež tvoří rozhraní *Jang-tsï-kiangu* a *Si-kiangu*. Konečně i v jihovýchodní Číně nalézají se dlouhé řady rovnoběžných pohoří směrem od *Kantonu* po *Ning-po*, tvořící vodní rozhraní mezi Jang-tsï-kiangem a vodami provincií Kiang-si a Fu-kienu přímo do moře se vylévajícími.

Minerální bohatství Číny v zemi uložené možno spíše tušiti nežli přesně stanoviti. Považuje se zvláště, pokud uhlí a kovů se týče, přímo za nevyčerpatelnou. Čína sama spokojila se jeho využitkováním, pokud sáhala její potřeba a pokud primitivní způsob těžby dovoloval. Otevření pokladů horských Evropany vzpírala se Čína houževnatě do r. 1896, kdy cís. dekretem ze dne 27. března doporučena generálním guvernérům a guvernérům provincií podpora dolování jakožto jednoho z nejznamenitějších zdrojů příjmů státních, za kterýmž účelem nakázáno současně i utvoření se čínských společností kapitalistických. Jsouť

po čínském názoru všecky poklady vnitř země a ve vodě majetkem vladařovým, jehož svolení je potřebí k otvírání dolů a jež dává si vláda a její orgány draze odkoupiti. Ve starověku zásobovala Čína západ svým železem, později celý svět svým porcelánem, dnes je Čína v prvé řadě zemí uhelnou. Uhlí vyskytuje se v celé zemi v rozměrech, v jakých snad nikde ve světě. S uhlím objevují se i sferosiderity a haematity (krevel), podmiňující železářský průmysl v Číně. Nejvíce uhlí je snad v Šansi, ale i Ssï-čuen má na př. kompaktní bassin uhelný v rozměru 250.000 km^2. Na uhlí doluje se také nyní nejvíce. Nyní doluje se v *Kai-pingu* poblíže Pekingu za vedení evropských inženýrů, ročně 400.000 tun. Doly zdejší jsou většinou majetkem známého čínského diplomata Li-hung-čanga. Jiné doly uhelné jsou v Šan-tungu, jižně Hoang-ha. Zde přiznáno vystavitelům německých drah právo dolování na celé trati do vzdálenosti 30 li (čínských mílí à 360 kroků) s podmínkou, že může se i čínský kapitál v německých podnicích účastniti. Rusko má právo dolování poblíže svých mandžuských tratí, syndikát ruský ucházel se dále i o dolování na uhlí na poloostrově Liao-tungském. Čínské družstvo mající v čele rakouského inženýra obdrželo dovolení ke kutání na horním Jang-tsï-kiangu, (Ainance). V *Či-čeu-fu* a ve *Ven-čeu* doluje místokrál Čang-či-tung na uhlí a železo. Obě místa spojena jsou 17 *km* dlouhou železnicí úzkokolejnou s *Huang-čeu* na Jang-tsï-kiangu, odkud dopravuje se uhlí a železo po člunech do *Nan-jangu*, kde jsou velké slévárny a Čang-či-tungem zařízená továrna na děla a zbraně, nyní náležející tao-teiovi Tien-tsinskému. Italský syndikát, za nímž stojí prý anglický kapitál a anglické zájmy, obdržel právo na dolování na uhlí a železnou rudu, dále na petrolejové

prameny v provincii *Šan-si*, dále i v sev. Honanu. Stejné koncesse obdržela i Francie na jihu (v Jünnanu). Pokud uhlí se týče, jest Čína země budoucnosti. Vypočteno, že bude zásobovati svým uhlím svět, až nejen evropské, ale i americké zásoby budou vyčerpány.

Méně doluje se na jiné kovy, třeba, jak čínský průmysl svědčí, i jimi je Čína přebohata, hlavně hornatý Jün-nan. Tak na př. dolují čínské a ruské společnosti v Mandžursku na zlato, čínská společnost na stříbro mezi Kantonem a Makaem, vláda na měď a cín v Jün-nanu atd. V jakých rozměrech vyskytuje se zlato, můžeme posouditi z toho, že do r. 1860 zlato v Číně mělo menší cenu než stříbro. Bohaté pozlacování věží a kupolí, jaké v Číně cizinci jest nápadno, jest toho dokladem pro dobu starší. Jinak je dnes Čína země stříbra.

Ve spojení s udílením koncessí kutacích jest i otázka zřizování potřebných silnic a lanových, horských a jiných drah. Stojíť Čína ve znamení udělování koncessí železničních i dolovacích v obvodu železnic, třeba všecko svědčí, že má Číňan pro železnice tak málo smyslu, jako ne hned pro něco jiného. Čínský cit piety uráží tu ovšem v prvé řadě bezohledné projektování drah místy, jichž on jako pohřebišť svých předků netroufá se ani tknouti. Neštěstí, již stihne některý kraj, považuje přímo za trest duchů, jež vyrušeni ze svého klidu, mstí se na těch, již to připustili. Odtud nechuť ku stavbám prováděným, nepřátelství občasně se jevící proti podnikům hotovým. Přes to možno i zde zaznamenati utěšený pokrok. Kdežto r. 1863 nepochodil anglický inženýr Stephenson se svojí nabídkou čínské vládě, vystavěti 6 výnosných

tratí v délce 600 *km*, ač vyslanec anglický u vlády čínské projektu jeho vřele se ujímal, jest nyní, prozatím ovšem jen projektována, železniční síť, po jejíž provedení bude možno potud uzavřenou Čínu zváti přístupnou, i pokud vnitra se týče.

První železnou trať čínskou zbudovala anglická společnost ze *Šang-haie* do *Vusungu* v délce 9 *km* r. 1874. Tenkráte však vzepřelo se obyvatelstvo dopravě mocí a vláda, skoupivši vozy, odeslala je na Formosu, kde zničeny. Nově odevzdána trať tato dopravě r. 1897 a svěřena správě německé. Prodloužení její projektováno je do *Su-čeu* (104 *km*) a odtud do *Nan-kingu*. R. 1888 zahájena vozba na trati spojující *Ta-ku* s *Tien-tsinem*, která i s odbočkou, později vystavěnou k uhelným dolům *Kai-pingským* (viz svrchu) má 138·4 *km*. Před tím r. 1887 zbudována na Formose trať *Ki-lung-Tan-sui* jako kolonialní pokus osvíceného guvernéra *Liu-Ming-čuana*. R. 1890 následovala prvá větší trať *Tien-tsin-Šan-hai-kuan* na zálivu Liao-tungském. Rok před tím (1889) ustanovila se vláda vystavěti železnici z Pe-kingu do Kantonu, probíhající celou Čínou. Vláda stanovila zásadu stavěti dráhy čínským kapitálem, a pokud vůbec lze, jen z domácího materiálu. Následek byl průtah. V roku 1896 jmenován vysoký čínský úředník předsedou za tím účelem zřízené čínské společnosti železniční, jíž dáno k disposici 30 mill. taelů. Ale kapitál tento nestačil a Číňané neměli chuti svěřiti své peníze úředníkům, i nezbylo než obrátiti se na cizinu, jež ovšem žádala záruk. Prvou koncessi obdrželi Francouzi, za nimi následovali Belgičané, Američané a Angličané, Rusové a Němci. Za tím r. 1895 (výnosem ze 6. pros.) nařízena k doporučení Li-hung-čangovu stavba dvoj-

kolejné dráhy mezi *Pekingem* a *Tien-tsinem* (125 *km*), jež i provedena nákladem 9 mill. zl., tak že r. 1897 mohla býti jízda zahájena. Dnes dráha ta, jež připojovala se ke svrchu uvedené trati z *Tien-tsina* do *Taku* a odtud do *Šan-hai-kuanu* na hranici mandžurské, z části zničena. R. 1897 prodloužena trať ze *Šan-hai-kuana* do *Kin-čeu*, by dále vedena do *Mukdenu* a zde připojila se na čínskou východní (mandžurskou) dráhu. Čínská východní (mandžurská) dráha, pro niž r. 1896 povolena ruská společnost s kapitálem 5 mill. rublů, projektována na 1521 *km* na půdě čínské. Do r. 1903 mělo býti spojení Pe-kingu s Chabarovskem hotovo. I místo karavanní cesty do Kjachty má po návrhu Li-hung-čangově vedena býti dráha z Pekingu *Ta-lien-wan* na polostrově Liao-tungském, jenž jako obchodní přístav, otevřený lodím všech národů, se sousedním Port-Arthurem, jako ruským vojenským přístavem, pronajat úmluvou ze dne 27. března 1898 Rusům na 25 let, má se spojiti drahou vedenou Mandžurskem s dráhou sibiřskou. Za tím účelem dovolena 7. května 1898 zmíněné východní čínské společnosti železniční z r. 1896 pro mandžurskou trať sibiřské dráhy stavba dráhy z *Ki-rinu* do *Ta-lien-wanu* a *Port-Arthuru* s vyloučením jakékoli konkurrence jiných národů v dotyčných okresích. Anglickému kapitálu svěřeno pokračování dráhy *pekingské* ze *Šan-hai-kuanu* do *Niu-čuangu* (Jing-tsi-keu), když Rusko, jež činilo si nároky na tento přístav, posud smluvní, vzalo zpět své námitky. R. 1896 obnoven zatím plán dráhy *lukauské*, t. j. *Pe-kingsko-Han-keuské*, jejíž práce vyměřovací, svěřené belgickým a francouzským inženýrům, zahájeny v říjnu 1898. Ku dráze této má se připojovati vnitrozemská dráha z *Čöng-tingu* do *Tai-yuenu*, hlav-

ního města provincie Šan-si, kapitalisovaná rusko-čínskou bankou pro stavbu dráh. Trať *Han-keu-Kanton* měla býti svěřena americkým technikům, od čehož však upuštěno. V březnu 1897 svěřena Němcům dráha Šang-haisko-Wu-sungská (15 *km*), jež 1898 (1. září) odevzdána užívání. V Šan-tungu projektována mimo to pro obchod jakási dráha okružní, objímající Šan-tung směrem od *Kiao-čeu* do *Wei-hien* a dále do *Tsi-nan-fu* se strany jedné, *Kiao-čeu—I-čeu—Jen-čeu—Kü-feu—Tai-ngau—Tsi-nan-fu* se strany druhé. Dle úřední vyhlášky má ji stavěti společnost německo-čínská. S tratí tou stýkala by se jiná, jíž domáhají se Angličané z *Pe-kingu Šan-tungem* do *Čing-kiangu* na Jang-tsï-kiangu. Část, jež by šla Šan-tungem, má dle dohodnutí i zde zůstati Němcům. Anglická firma má stavěti též dráhu ze *Su-čeu—Čang-čeu—Čing-kiang*, jíž by doplnila se trať ze *Šang-haie* do *Pe-kingu*. Italie, domáhajíc se zátoky *San-munské*, žádala dráhu odtud přes *Če-kiang* a východním Kiang-si ku břehům jezera Po-jangského. Francie obmezila se na jižní Čínu, pokud sousedí s její državou. R. 1895 provedeno od francouzských hranic pokračování drah annamských do Číny a sice trať *Hanoi—Lang-son—Dong-dong* (na půdě tonkinské) a odtud do *Lung-čeu*, *Nan-ningu* a *Pe-se* na půdě čínské. Následkem zavraždění francouzského missionáře v květnu r. 1898 žádáno pak pokračování dráhy z *Nan-ning* do *Pak-hoi* na břehu kuang-tungském. Projektovány i dráhy z Tonkinu přes *Nan-ning* do *Jün-nan-fu* a jiná přes *Man-hau* a *Möng-tse* tamže. Vzato v úvahu i spojení barmské dráhy od *Mandalaye* do údolí řeky Sa-lüenu, ač právě zde je stavba neobyčejně obtížná.

Událostmi, jak utvářily se nyní v Číně, zdrží se

lecos, ale není pochyby, že dojde časem k uskutečnění všech uvedených projektů a snad i jiných. Tenkráte teprve bude Čína, jež posud přístupna byla cizincům jen na březích moře, z části i podél řek, *úplně* otevřena a i sama získána pro pokrok v duchu evropském. Známkou pokroku toho jest i r. 1896 zřízený říšský poštovní úřad pod správou ředitele cel Angličana Roberta Harta. Poštovní parníky oprávněny jsou přijímati dopisy jen od cís. pošty. Přistoupení k světovému spolku poštovnímu jest jen otázkou času. I telegrafní linie spojovala do poslední doby, kdy valně porušena, z části zničena, všecky přístavy obchodu otevřené mezi sebou a s Pekingem. Kanton spojen mimo to linií probíhající do *Jün-nanu* (města v Jünnanu) a dále do *Manwyne* na hranici barmské, *Jün-nan* i francouzskou linií se *Sai-gonem* v Kočinčíně.

IV.

Obyvatelstvo.

Číňané přistěhovali se do nynější své vlasti z jihozápadní části východního Turkistánu asi ve 3. tisíciletí př. Kr. Upomínkou na původní vlasť jest posud čínská víra v duchy, kladoucí sídlo vládce duchů na sněžné výšiny *Kuen-lüna* (nyní Kul-kun na jezeře Kukunorském). Anglický badatel Terrien de la Couperie šel dále, považuje na základě domnělých styků mezi vzdělaností čínskou a kulturou západních národů asijských Baktrii za pravlast Číňanů, což je naprosto nepravděpodobné.

Jeden z nejstarších názvů, jímž označují se Číňané jako národ, zní *pek-sing*, t. j. 100 rodin i ob-

Typy čínské.

sahuje snad vzpomínku na původní povahu národa čínského v době přistěhování, třeba číslo 100 lépe jest bráti jako číslo okrouhlé. Jiný, snad ještě starší název *li-min* označuje Číňany jako *černovlasý* (li), ač dle jiného výkladu *četný* lid. S druhým výkladem souhlasil by jiný, zajisté pozdější název, označující Čínany jako národ millionový (*čao-min*).

V Číně usadili se Číňané nejprve severně pohoří *Nam-šanského*, odkudž dále, asi okolo 2200 př. Kr., sestoupili v údolí řek *Hoang-ha* a jeho přítoku *Hoeie*, pronikli během staletí podél řek až k moři a opanovali tak posloupně veškeru Čínu severní a střední (do VII. stol. př. Kr.); k nim ve III. stol. př. Kr. za císaře Šihoang-tiho přistoupila i Čína jižní. V Číně nalezli obyvatelstvo domácí, z části příbuzné. Staré zprávy mluví o čtyřech kmenech praobyvatelů, již mluvili cizím jazykem, tak že bylo třeba ustanovovati pro ně zvláštní tlumočníky. Barbarové severu, *Ti* zvaní, měli šaty z peří a vlasů, bydlili v děrách a nepožívali obilí. Barbarové západu, *Yung*, pletli si vlasy v copy, odívali se nevydělanými kožemi a nepoživali rovněž obilí. Barbarové východu, *J*, nosili copy splývající na záda, malovali si těla a požívali nevařených pokrmů. Konečně barbarové jihu, *Man*, stříhali si vlasy, tetovovali si ramena, nosili pláště na levé straně a jedli rovněž nevařená jídla. U nohou měli prsty dovnitř otočené, jako posud Kočinčiňané, snad jejich potomci. I ve vnitru země žili domorodí kmenové. Číňané podrobili si kmeny tyto, již schopni vzdělanosti během doby z části s Číňany v jedno splynuli, jejich kulturu přijavše; ostatní nalezli útočiště v odlehlých horách, kde s nimi z části posud se setkáváme.

Tím způsobem nejeví se Číňané již v dávných dobách jednotni, ethnograficky ni jazykově, jsouce směsí asi 5—6 rozličných živlů, spojených ovšem stejnou organisací, společenskou a politickou. Během staletí utkali se pak Číňané i s jinými národy (Mongolové, Tunguzové, Mandžu) a i ti zanechali patrné stopy v národě čínském. Je ovšem těžko rozhodnouti, co děkují Číňané tímto způsobem prvým domorodcům, jejichž potomky spatřují někteří v toulavých kmenech *Miao-tsů* v horách jihozápadní Číny a severozápadní Zadní Indie, a co ostatním. Nepochybným však zůstává, že jeví se nám čínský typus smíšen na severu s Mongoly, Mandžui, Tunguzy, na západě s Tibeťany (prví domorodci náleželi z části k *Miao-tsi*, z části k čeledi tibetské), na jihu se zmíněnými *Miao-tsi* a porůznu i s jinými domorodci. Vliv této směsi jest zřejmý po stránce fysické, kde nejčistší typus čínský, právě tak jako i jazyk, zachován v pravém údolí *Jang-tsï-kiangu*. Od něho liší se zřejmě severní Číňan velké postavy, hlavy a tváří více méně kulatých, se strany jedné a jižní Číňan, malý a tváře podlouhlé. Podobně liší se i mluva severu (*dialekt mandarinský*) dosti nápadně od mluvy jihu, zvláště dialektu *kantonského* a *Fu-kienského* (na jihu).

Pokud nejčistšího čínského typu se týče, jest Číňan nejkrásnějším repraesentantem plemene mongolského. Průměrná charakteristika jeho dle Fr. Müllera jest následující: Číňan je postavy střední, spíše menší a dobře vyvinuté, ač většinou slabší Evropana, náchylný ke tloustnutí. Hubeností vyznamenávají se kuřáci opia. Obličej má kulatý a hladký, čelisti vysedlé, nos malý, poněkud sploštělý (u čínských židů a muhammedánů orličí), oči malé, černé, většinou

šikmo, hluboko a daleko od sebe položené, skoro šilhavé, víčka bez brv, za to husté obočí, nízké, stlačené čelo a masité rty, tlustší než-li Evropan, ač nikoli naduřelé. Černé, hrubé a lesklé vlasy stojí. Od r. 1644 přijali Číňané, jako vůbec celý svůj zevnějšek, od obyvatelů mandžurských i způsob holiti vlasy až na chochol na temeni, jenž splétá se v dlouhý tenký cop volně na záda splývající. Aby byl tlustší připlétá se černé (pro smutek rodinný bílé, pro císařský modré) hedvábí. Přívrženci Lao-tsiovi nenosí copu. I v čas smutku je zvykem nechati vlasy plně růsti. Vous Číňanův, rovněž černý, jest slabý knír pod nosem a chmýří na bradě. Dlouhé kníry jsou znakem osob dospělých. Holohlavost jest častá i u žen, následek to každodenního mazání oleji a tukem. Pleť čínská plní všecky odstíny od barvy žlutobílé (u žen chorobně bělavé) do hnědočervené (na jihu). Nehty prstů (někdy neobyčejně dlouhé) chráněny jsou kovovými náprstky, zvláště u učenců a literátů, jako známka lidí nepracujících rukama. Vyskytují se dle zpráv již ve XIV. století. Výraz tváře jest prázdný, vzezření postrádá důstojnosti. Tlusté tělo, dlouhé nehty a malé nohy považují se za známku mužské statnosti.

Ženy jsou malé, hezounké. Hrubé, pečlivě přičesané vlasy splývají do vdaní se volně, u vdaných žen svazují se v drdol upevněný na zadní části hlavy dvěma jehlicemi skříženými.

Starý je zvyk (prý již ze VI. století) znetvořovati si nohy podložením prstů pod chodidlo tou měrou, že délka dospělé nohy není větší 7·5 cm. (zpodní podešev 6·5 cm.). Ve třídách pracujících, zvláště ve střední Číně, spatřují se zhusta u Číňanek mimo Čínu pra-

videlné, nohy normální. Ani Mandžurové nepřijali tohoto zvyku. Zvyk považují jedni za napodobení nového měsíce, jiní, snad pravděpodobněji, kopyta koňského. Šněrování je pracnou povinností matek, jinak není prý tak škodlivé, jak by se zdálo. Nejméně správna je domněnka, že by účelem bylo zamezení volného pohybu. Staročínský popis krásné ženy (Ši-king I. 5. 3.), žádající velkou a štíhlou postavu, zní dále:

Má ručku jako lilje květ [1])
a kůži, jak by tuk se ssed,
a šíji jako všekaz bled [2])
a zuby — tykve jader sled,
skráň cikád [3]), hedváb obočí [4])
a úsměv milý k okouzlení
a nejkrásnějších očí zření.

(Překlad J. Vrchlického.)

Zvláštností Číňana je pižmový zápach, jímž vše v Číně je prosyceno, lidé, příbytky i vzduch. Číňanu páchne zase Evropan odporným zápachem ovčím.

Vedle Číňanů nalézáme v Číně i zbytky původního obyvatelstva. Jsou to *Man* neb *I* v hraničních provinciích západu a jihu čínského. Jejich jména užívali Číňané pro barbary vůbec a se zálibou zvali tak i Evropany (anglické poddané), dokud smlouvou *tien-tsinskou* ze dne 26. června 1858 nebylo to zakázáno. V Ssï-čuenu udrželi se posud *Man-tsï*, již

Pozn. [1]) bílou, měkkou a hebkou.
[2]) dlouhou a bílou.
[3]) cikády se širokou hlavou do čtverce, s níž se čelo děvy srovnává
[4]) obočí jako tykadla hedvábníkova, malá a zakřivená.

dali Číně středověké název Manzi (v. str. 3.), v Kuei-čeu a Kuang-si až do Če-kiangu *Miao-tsï*, udrževší se posud v horách jihozáp. Číny a sev.-záp. Indie, kdežto dříve rozšířeni byli téměř po celé Číně. V horách, jež dělí Jün-nan od Barmy, bydlí *Jao-žin* a *Šan-žin*, poslední snad původem z Indie. Jün-nan sám jest vlastí kmene *Lo-lo*, kteří zasahují odtud až po Ssï-čuen a Si-fan. V provincii kantonské rozšířen je konečně kmen *Hakka*. *Miao-tsï* a *Lo-lo* mají své písmo, *Hakka* své náboženství, národní zpěvy a svůj dialekt.

Zevnějšek svůj přejal Číňan, jak již řečeno, od Mandžurů. Šat čínský je tu košile (hedvábná, bavlněná nebo lněná), široké spodky z téže látky a kaftanovitý kabát z látky, rozličné dle doby roční a dle podnebí, u bohatších, kamizola u chudých. Tělo opásáno je pásem, s něhož visí u vznešených vějíř v pouzdře a měšec na tabák. Hlavu kryje v létě trychtýřovitý klobouk z bambusu nebo slámy rýžové, v zimě polokruhová čepička sametová s vyhrnutým krajem. Boty nebo neohrabané střevíce, hedvábné, nankinové nebo lněné, s tlustými podešvy z lepenky doplňují oblek. Ženy nosí dlouhý hedvábný nebo bavlněný kabátec barvy zelené nebo růžové. Žlutá barva je výsadou císařské rodiny, bílá značí smutek. Kroj nepodléhá změně. Čínský rolník oděn je ještě jednodušeji. Jemu stačí krátký plášť z rákosí a klobouk se širokým okrajem. Nohy jsou po stehna nahé.

Prostá jako šat jsou i čínská obydlí, na venkově ovšem ještě jednodušší než v městech. Materiálem jest tu na venkově hlína a dřevo, pro krytbu došky nebo rákos, v městě natřené nebo nalakované dřevo a cihly, pro krytbu šedé tašky. Jih je celkem výstavnější než sever.

Pestrý celek budov mile se odráží od okolní přírody. Budovy jsou většinou přízemní, zřídka jednopatrové, z pravidla k jihu obrácené, lehkostí upomínající na švýcarské domky. Charakteristickou známkou stavitelství čínského jsou ploché střechy se zahnutým vzhůru okrajem, končícím v okřídlené draky neb jiné báječné tvory. Část domu do ulice směřující spočívá na sloupech a jest ověšena rozmanitými štíty. Zde se umísťují krámy. Vlastní obydlí nalézá se vnitř domu. Jsou to malé komnaty s okny slídovými nebo papírovými rozličného tvaru a sice jen po jedné straně. Domy boháčů mají několik dvorů za sebou, v posledním oddělení jsou příbytky žen a za nimi oblíbená, namnoze velmi vkusně zařízená zahrada. Vnitřek vyniká nádherou. Na severu se topí kamny.

Obyčejný dům jest typem i pro veškeré ostatní stavby, jakými jsou hlavně chrámy, dále ve větších městech, ležících při hlavní silnici, obecní paláce (*kuang-kuen*), určené pro pobyt mandarinů na služebních cestách, spolky, někdy za chrámy a p. Rozdíl činí zde velikost, dále nádhera v provedení detailním, nezřídka velmi uměleckém. Vesnice i čínská města stavěna jsou dle jednotného plánu, do úhlů světa, tvoříce v celku jen několik nedlážděných, z pravidla nerovných a úzkých ulic. Přímé a široké ulice jsou výjimkou. Města ohražena jsou vysokými, zubovatými zděmi s věžemi, mnohá i příkopy. Největší osada, nemajíc hradeb, nepovažuje se za město. Téměř všecka města mají opodál více méně vysokou věž (hlídku).

Číňan je bystrý a chápavý, ve vécech praktického života vynalézavý a podnikavý, ovšem i vypočítavý. Jen co znamená pro něho p ř í m ý zisk, má v očích jeho význam, jinak táže se při všem, i když Evropan

tím je přímo unesen, k čemu je to? Všímavosti Číňanově a jeho střízlivému zraku neujde tu nejmenší potřeba životní, i když nám zdá se zbytečnou neb aspoň zvláštní. Tím vysvětluje se u něho neúspěch theorie, tím větší úspěch praxe. K přirozenému nadání druží se zručnost a dovednost i ve věcech, jež my ženám přenecháváme (praní a p.). Přímo úžasná je vytrvalost, se kterou chápe se, hlavně mimo Čínu, všeho bez výjimky, jen když mu kyne sebe menší výdělek. Neúnavnost, s jakou dovede Číňan při nejnuznější stravě vytrvati celý den a den po dni při své práci sebe namáhavější, nevyžaduje po celý rok, ni svátků nevyjímajíc, odpočinku, zjednala mu název člověka bez nervů. Skutečně možno tvrditi, není-li kde ve světě moderní nemoci nervosnosti, že není jí v Číně. Neméně neobyčejná je Číňanova skromnost, střídmost, obezřelost, až lakotná šetrnost, konečně až podlízavá zdvořilost a uhlazenost. Všecky tyto vlastnosti činí Číňana schopným konkurrovati s kýmkoli, on sám naopak, jsa bez konkurrence, je pouhým svým jménem postrachem nejen v Americe a Australii, ale i již v Evropě. Při všem strádání a námaze jsou Číňané národem veselým, jenž se rád směje, třeba zábavu, mimo neobyčejně oblíbené divadlo, popřává si toliko o novém roce, kdy pořádá si bez výjimky nezbytný Číňanovi ohňostroj. I pouštění draka, hračky, již Evropa patrně děkuje Číně, je oblíbenou zábavou, a sice nejen dětí, ale i dospělých. Evropanu je Číňan ve věcech obchodních nepostrádatelným, při tom ve všem úplně spolehlivým a věrným sprostředkovatelem (comprador), třeba i svého prospěchu nezapomíná. Svědomitost a poctivost čínských kupců se chválí nepodmíněně. I velké obchody uzavírají se většinou jen ústně a zřídka žádá

čínský obchodník podpisu. Jinak jest Číňan ovšem nedůvěřivým naproti Evropanu, z nedůvěřivosti pak vyplývají i nectnosti jako neupřímnost, věrolomnost, prohnanost, nepoctivost a nestoudnost. Ale tyto vlastnosti dlužno posuzovati jako relativní, vyplývající v neposlední řadě z vlastností Evropanů a jejich chování se k Číňanům.

Vynikající vlastností Číňana jsou láska k rodičům, sourozencům a krajanům, věrnost k druhům, úcta ke stáří a představeným, oddanost a poslušnost ku vladaři. Vlast svoji miluje Číňan nade vše. V ohledu tom nemůže o přizpůsobení se Číňana cizině, byť byl tam sebe déle, ba celý život, býti ani řeči. Číňan, jejž nedostatek obživy nutí opouštěti vlast, činí tak v naději na jistý návrat, ne-li za živa, aspoň po smrti. Snaha jeho nese se při tom k tomu, uspořiti si v cizině v době nejkratší tolik, aby mohl, vrátě se domů, zaříditi si zde život pohodlnější. Tím samým stává se ovšem, že kapitál, jejž Číňané v cizině nahromadí, pro tuto jest navždy ztracen, hlavní to na př. příčina odporu Ameriky proti Číňanům.

Evropanem, pokud ho nepotřebuje, opovrhuje jako cizím ďáblem (*fan-kuei*), od něhož jako barbara nechce ničemu se učiti. To platí skoro všeobecně, u tříd vzdělaných i u lidu, hlavně na jižním pobřeží. Zdvořilejší naproti cizincům je západ (Ssï-čuen). Je to hlavně hrdost Číňana na svéráznou kulturu svého národa a vyplývající z ní domněnka o vyvýšenosti všeho čínského nade vše evropské. Číňan nejedná zde jinak, nežli Evropa, jež stejně se svého stanoviska pohlíží s opovržením na Číňany jako poloviční barbary, k nimž, jak zní okřídlené slovo, musí vnášeti *svoji* civilisaci. I Evropě kryje se tu pojem čínský

s pojmem zkostnatělého, nechutného, zpátečnického, směšného. I my známe čínské vesnice, vedle španělských, tam, kde sousedé naši mluví o českých (böhmische Dörfer). Evropě jeví se tu počínání čínské namnoze opakem počínání evropského a poněvadž považuje svoje stanovisko za správné a sebe za oprávněného soudce, prohlašuje druhé nesprávným, ne-li přímo směšným, a jako takové odsuzuje je. Při tom zapomíná, že Čína jako prastará velmoc kulturní, skrz na skrz na vlastních základech spočívající, má právo, stejně souditi o Evropě, nehledíme-li ani k číselné převaze, která přece jindy pro Evropu bývá rozhodující. Tato podivínství čínská, za jaká Evropa aspoň je považuje, jsou známa. Číňan pokrývá si hlavu tam, kde my smekáme; levou stranu považuje za čestnou, my pravou; u nás značí černá barva smutek, Číňan užívá bílé; Číňan počíná své hostiny ovocem a končí polévkou, u nás naopak; my osvěžujeme se vodou studenou, Číňan neužívá jí ani k mytí ani k pití. Nemá-li jiné vody nežli studené, raději se nemyje. Čínské chůvy vyvíjejí veškeru svoji výmluvnost, by odvrátily děti od pití studené vody i za nejparnějšího dne. Odpor píti studenou vodu stal se asi podnětem k pití čaje, jejž pije Číňan tím vřelejší, čím více je horko. I střelka, jejíž jsou Číňané vynálezci daleko před Evropou, ukazuje na jih a nikoli na sever. U nás je rakev a hrob něco, co budí city nepříjemné, čemu se spíše vyhýbáme. Číňan považuje rakev za něco velmi důležitého, pořizuje si ji již za života a ukládá jako ostatní nábytek ve svém bytě. Pohled na rakev v pěkně zařízeném pokoji naplňuje Číňana pocitem libého upokojení. Rakev je předmětem vkusu i nádhery Číňanovy. Chudý syn nedovede při-

praviti svému starému otci lepšího překvapení a dokázati mu lépe svoji lásku, nežli nastřádá-li mu na rakev, již mu při vhodné příležitosti slavnostně odevzdá. Stejně obvyklé je za živa vyhledávati si místo posledního odpočinku, většinou v místě přírodními půvaby se honosícím atd.

Nad podobnými věcmi pozastavuje se Evropan. Číňan naopak nemůže pochopiti, jak může se Evropan po denní práci procházeti celé hodiny bez jiného pohybu tělesného. Zde táže se, k čemu to namáhání? Jemu zdá se rozumnějším, po práci si sednouti, píti čaj a vykouřiti si nevyhnutelnou pro Číňana dýmku.

Číňan, jenž jde bez výjimky časně spáti, by se sluncem vstával, nechápe, jak mohou Evropané tráviti noc ve veselí a zábavě a to mimo dům. On, pokud náleží třídě pracující a nemá tudíž k tomu času za dne, navštěvuje na večer nejvýše své oblíbené divadlo.

Číňan chápe sbírání rostlin, pokud se jedí neb jako léku jich se užívá. Jinak vysmívá se horlivosti evropského botanika a diví se jeho nevědomosti. Místo květin lisuje on své kachny, jež pak daleko dopravuje. On sbírá španělské mouchy, ježto vytahují puchýře, ale na cestujícího angl. přírodopisce Fortunea, jenž sbíral brouky za účelem studia, pohlížel s bázní a soucitem, mysle, že nemá své smysly pohromadě.

Číňanu, jemuž přinášejí se na stůl pokrmy na drobno rozkrájené (na př. i ořechy, mandle) a jež jí hůlčičkami, zdá se evropský způsob, přinášeti na stůl jídla nerozkrájená, blízkým způsobu divochů formosských. Co dělá Evropan na stole, mají po jeho názoru dělati jatky a co musí u Evropana spracovati žaludek, má udělati kuchyně. My zasedáme ke stolu, pravil Číňan dopisovateli Timesů Cookeovi, bychom

jedli, ne bychom krájeli mrchy. Pokud hůlčiček, hbitých chlapců, jak Číňané je zovou, se týče, považuje je Číňan rovněž za pokrok od užívání nožů a vidliček, jimiž možno se popíchati neb oči si vypíchnouti, jak vysvětloval Číňan Cookeovi: »V dávných dobách, než stali jsme se civilisovanými, užívali jsme také nožů a vidliček, jako to děláte vy. Posud nosíme nůž ve svém pouzdru na hůlčičky, ale je to zbytek barbarství.« I svoji převahou vegetarianskou kuchyni považuje Číňan za pokrok civilisace naproti evropské kuchyni právě tak jako své využitkování každé pídě půdy pro účely rolnické tam, kde Evropa má rozsáhlé lesy a pastviny s chovem dobytka. On chová si dobytek pro potřebu rolnickou a ne pro řezníka. Tento vztah civilisace ke kuchyni zdá se mu přirozeným i soudí dle zmíněného již Cookea, že jsou Angličané vlastně na velmi nízkém stupni intellektu a musí si udržovati svou výši jen násilím! I oděv evropský nutí Číňana ke smíchu, šaty těsností, klobouk tvarem jako komín, škrobené límce jakoby na řezání uší, množství knoflíků nemajících co zapínati atd.; je to zkrátka bílý ďábel ze západu.

Znak Číny.

Číňan je vtělená zdvořilost, je si toho vědom a zakládá si na tom. Nejzdvořilejší mluva a způsoby Evropana, srovnány s čínskými, jsou dle zpráv nepředpojatých pozorovatelů drsným severákem naproti jemnému vánku jižnímu. Platí to v mluvě, platí to při návštěvě, platí to hlavně při hostinách a vůbec všem. Doplňkem zdvořilosti v obcování jest officielní

ceremoniel, jímž každý krok a veškeren život Číňana jest určen. Dobrý mrav, *li*, jak zní čínský výraz proň a pro celý ceremoniel vůbec, jest jednou z pěti stěžejních cností čínských vedle *humánnosti* (žin), *spravedlnosti* (ngi) se strany jedné, *moudrosti* (či) a *věrnosti* (sin) se strany druhé. Staročínská kniha *Li-ki*, (kniha mravů a obřadů), převyšující vážností, jíž požívá v Číně, všecka díla podobná, zaujímá čtvrté místo mezi t. zv. *velkými kingy* vedle filosofické *knihy proměn* (Yik-king), knihy *historických dokumentů* (Šu-king), knihy *staročínské poesie* (Ši-king), kroniky státu *Lu*, *Jaro a Podzim* (Čün-tshieu) od Konfucia a ztracené až nepatrné zlomky *knihy hudby* (Yok-king), tedy knihami, jež tvoří nejstarší literaturu čínskou, staly se obsahem svým i celým rázem základem veškeré pozdější literatury čínské a jejichž studiu věnuje Číňan bez výjimky téměř celý svůj život. Přední hlasatel čínské morálky Konfucius prohlásil *slušnost*, *dobrý mrav* za vnější stránku ostatních cností, jež slušností neobmezovány zvrhají se v necnosti. Uctivost beze slušnosti stává se obtížnou, obezřelost neobmezená slušností stává se bázlivostí, statečnost beze slušnosti zvrhá se v dělání nepokoje, přímost beze slušnosti stává se hrubostí. Vůbec nezná-li člověk slušnosti, nestojí pevně. Jedině ona je bezpečným podkladem pro jednání a konání člověka. I učení dlužno obmezovati dle Konfucia pravidly slušnosti, jinak není člověk jist, že nevybočí z míry. Sama sebe ovládaje vraceti se pod pravidla slušnosti jest humánnost, t. j. správné chování se člověka jako jednotlivce i člena společnosti. Blíže nalézáme je vymezeno slovy: neodpovídá-li to slušnosti, nedívej se na nic; neodpovídá-li to slušnosti, neposlouchej ničeho; neodpo-

vídá-li to slušnosti, nemluv; neodpovídá-li to slušnosti, nečiň pohybu. A dále: Venku chovej se, jakobys vznešené hosty přijímal (t. j. uctivě), s lidem zacházej jakobys u velké oběti assistoval. Co nechceš sám, nečiň jiným. Tak jednaje, nemáš mrzutosti doma ni mimo dům. I vrchnost nešetřící slušnosti, mravu je nemožna právě tak, jako naopak miluje-li vrchnost dobrý mrav, jest lidu lehce vlásti.

Možno s určitostí říci, že nepřešlo nic tou měrou v krev národa čínského, stavši se jeho přirozeností, jako právě zdvořilost, třeba nelze vždy tvrditi, že by byla více nežli pouhou formou, a Číňan nebyl by ničím více uražen, nežli přijetím toho, k čemu překypující zdvořilostí tak snažně zve, přímo nutí. A nyní mysleme si Evropana, jenž jako host v Číně, nešetře sám nejjednodušších pravidel slušnosti, věčné poklonkování čínské a v přímou, dlouhou hádku přecházející vzájemnou slovní zdvořilost Číňanovu jen směšnou shledává, sám jsa stejně nezdvořilým a pánovitým k lidu jako k nejvyšším representantům moci, před nimiž Číňan v pravém slova smyslu zmírá ponížeností. Těžkou obžalobu, aspoň proti části evropské diplomacie, pronesl před krátkou dobou bývalý ruský vyslanec u dvora pekingského kníže Uchtomskij, »sám přítel ušlechtilých forem obcovacích«, tázán jsa jako znalec poměrů na příčinu nynějšího hnutí v Číně. Odpověď zněla, že sám předvídal dávno tento výbuch čínské nenávisti proti Evropanům, načež konstatoval: »Před japansko-čínskou válkou šetřila ještě evropská diplomacie samolibosti čínské vlády, po této válce pustila i nejobyčejnější ohled se zřetele. Hlavně dlužno to říci o posledních třech létech, jež uplynula od zaujetí Kiao-čau Němci. Repraesentant Němců v Pekingu tvářil

se naproti čínským mandarinům jako surový šikovatel proti tvrdohlavým rekrutům, libuje si v ustavičných výhrůžkách. Druzí následovali jeho příkladu, když viděli výsledky, čehož nelze dosti litovati. Neboť osvícenější živlové opustili *tsung-li-ya-men* a nahraženi osobnostmi pochybné ceny.« Dále mluvil o přímo násilném otevření dveří cís. paláce a nucení »syna nebes«, císaře, sestoupiti s mraků na zemi. Císařovna donucena přijmouti evropské dámy a říkati jim laskavosti. Toto ostré počínání si Evropanů naproti dvoru čínskému podrylo autoritu čínské vlády v očích Číňanů a vyvolalo v nich pochopitelnou trpkost a pocity uraženosti.[1])

Okolnost, že prvou politováníhodnou obětí bouří byl právě německý zástupce, zdá se příliš jasně dosvědčovati správnost úsudku knížete Uchtomského.

Vtírání se Evropanů násilně do Číny a její vykořisťování na úkor četného obyvatelstva domácího, t. zv. vnášení evropské civilisace se současným bagatelisováním všeho, na čem Číňan tak sobě zakládá,[2])

[1]) Aby pochopilo se to plně, dlužno vmysliti se v to, jak Číňan pohlíží na své mandariny. Angl. sinolog Giles slyšel následující definici mandarina z úst čínského obchodníka: Je to člověk, který buď sedí v lenošce nebo jede na koni; doma sedí ve vysoké síni. Je to člověk, který, zavolá-li, sto hlasů mu odpovídá, na něhož možno jen bázlivě se strany se podívati a v jehož přítomnosti nikdo nesmí státi vzpřímen!

[2]) Kterak byl Číňan vždy hrd svou vzdělaností, svědčí již výrok čínského prince z r. 307 př. Kr. »Říše středu (Čína) je země, v níž dokonalá osvěta a mnohostranné vědění je domovem, kde 10000 (= všecky) věcí, statků a skvostů je nahromaděno, kde moudří a nejmoudřejší vyučují, kde rozšířena jest humanita a spravedlnost, kde provozuje se poesie, literatura, zvyky a hudba, kde vyvíjí se neobyčejná síla duše,

bezohledné vystupování bez šetření i nejjednodušších společenských forem, toť jsou asi hlavní příčiny čínské nevraživosti k Evropanům.

Číňan přiučil se od Evropanů vlastně jen necnostem, nejprve šňupání tabáku od missionářů. Nejprve šňupali tabák (dým pro nos, jak Číňan říká) mandarini a učenci, jejichž povinností je po názoru čínském vystupovati co nejvážněji a úctu vzbuzovati, příkladu jejich pak následoval každý, kdo chtěl býti považován za člověka vytříbeného vkusu.

Tím zobecnělo šňupání, ač není daleko tak obyčejným jako kouření (pojídání dýmu, jak Číňan říká, kuřák = dýmožrout), zavedené Mandžui. Kouříť dnes v Číně kde kdo, muži, ženy, děti, a to stále, při práci, mezi jídlem, v odpočinku, ba i probudí-li se kdo v noci, z dýmek menších náprstku. I místo naší procházky nastupuje dýmka. To platí o lidu i o vznešených. Čínská dáma jedva procitší a ještě nevstavší béře dýmku do úst. Dělník najímající se pro práci vymiňuje si i tabák. On již nekouří, jest Číňanu výrazem pro největší nebezpečí života, nebo přímo se rovná našemu: on umřel. Nejzhoubnějším činem kultury evropské v Číně jest ovšem zavedení opia, pro něž vedena Angličany v dějinách tak smutně proslulá válka opiová (r. 1840—1843), pravá skvrna v dějinách anglických, až na to, že měla v zápětí otevření Číny světovému obchodu. Kouření opia z Indie dováženého, silně rozšířené, podrývá smutně společnost čínskou. Hlavně jeho následkem jest smyslnost a popudlivost vedle jiných necností (zbabělost, nečistota), jež se Číňanu tak zhusta vytýkají.

---

talenty a schopnosti, kam vzdálené kraje pohlížejí, jejich obyvatelé docházejí a dle níž se řídí barbarové ve svém konání.«

V.

Čínská společnost.

Obyvatelstvo Číny rozpadá se ve 3 kategorie, t. j. lidí čestných (*liang*), povržených (*tsien*) a konečně *man*. K těmto posledním patří lidé beze stálého sídla, žijící buď v hostincích, nebo z provincie do provincie se potulující. Ke druhé třídě náleží služebnictvo, trestanci, nevěstky, ale i herci, hudebníci, zpěváci a zpěvačky, tanečníci a tanečnice, umění, jež jako vážena jsou v Evropě, tak netěší se v Číně, přes to, že jsou oblíbena, nijaké vážnosti.

Třída první jest nejčetnější. Rozpadá se sama opět na čtyři třídy, jež jsou:

1. *Šlechta a úřednictvo* (tsu); 2. *rolníci* (nung); 3. *obchodníci* (tsang); 4. *řemeslníci a umělci* (kung).

Pokud šlechty se týče, je buď dědičná neb osobní. K *dědičné* náleží členové císařské rodiny; dle stupňů příbuzenství tvoří 12 tříd, lišících se barvou šatů a pásů. Pokud jednotlivců se týče, jimž ze zvláštní přízně císařovy nebo pro jejich vlastní neb jejich předků vynikající zásluhy dědičné šlechtictví bylo propůjčeno (na př. rodina Konfuciova a j.), tvoří pět tříd se stupni (zařízení z r. 1120 př. Kr), *vévoda* (kung), *markýz* (heu), *hrabě* (pek), *baron* (nam) a *rytíř* (tsi).

Osobní šlechtu tvoří státní úřednictvo, nevyjímajíc ani úředníky ze služby propuštěné, stalo-li se propuštění čestným způsobem, osoby zasloužilé, jejichž vzdělání nestačí na úředníka, konečně i studenti na vládních učilištích, starší 16 let, již hodlají se zkouškám podrobiti.

Od zakladatelů III. dynastie čínské, *Čeu, Venvanga* a *Vu vanga*, tedy z XII. stol. př. Kr., datuje se zajímavý způsob dědičnosti čínské, jejž se stanoviska evropského přičetli bychom k převrácenosti a podivínství čínskému, jenž však při bližší úvaze nepostrádá vší oprávněnosti. Číňan, připisující v neobmezené své pietě rodičům veškeru zásluhu o děti, ale ve své spravedlnosti činící rodiče zodpovědnými i za špatnosti dětmi páchané, přenáší všecky vymoženosti dětí na zesnulé rodiče, jež povyšuje, ale i degraduje. Výslovně praví se tu: Byl-li otec vysoký hodnostář a syn jen obyčejný literát, pohřbívá se zemřelý otec podle své hodnosti, ale dále obětuje se mu jen jako literátovi. Obráceně, byl-li otec obyčejným literátem a syn stal se vysokým úředníkem, pohřbí se otec jako literát, ale dále obětuje se mu jako vysokému úředníkovi.

Jest to oceňování studia a činnosti literární, s jakým v celém světě nikde jinde se nesetkáme, ani Evropu nevyjímajíc. Literáti jako třída myslící a proto jediné oprávněná spravovati zemi, vytlačili tu rolníka, který jako třída živící ve staré Číně zaujímal prvé místo. Voják nepožíval nikdy zvláštní vážnosti, i má po čistě čínském názoru generál menší váhu, než nejposlednější literát. Pokud obchodníků (3. třídy) se týče, k nimž náleží vše, co s obchodem souvisí, na př. i loďaři, je jich v Číně hojně, milionářů i začátečníků, právě tak, jako květe průmysl (umění a řemeslo, Číňanovi v jedno splývající), třída 4. Čínským názorem však je, že obé vyplývá z rolnictví, jsouc k němu v témže asi poměru jako větve ke stromu. Tím naznačena zvláštní důležitost rolnictví pro Číňana.

VI.

Rolnictví.

Není a nebylo národa, jenž zasluhoval by tou měrou názvu národa rolnického, současně národa, u něhož těšilo by se rolnictví vážnosti a významu, jako je tomu u národa čínského. Kdežto v Evropě ještě dosti pozdě označováno rolnictví jako *opera servilia*, práce otroků (v zákonodářství německém), a nepožívalo proto nijaké zvláštní vážnosti, pochopil Číňan záhy, jaký význam má vzdělávání půdy pro existenci jeho stamilionového národa, a rolnictví dle toho i správně ocenil. Již nejstarší název Číňanů jako národa, o němž byla řeč str. 30., totiž *li-min*, černovlasý nebo dle jiného výkladu četný lid, má v písmě čínském v prvé své části (znaku *li*) jako podstatnou částku znak pro *proso* a *obilí* (jež jest však i znakem pro rýži), svědče tomu, že národ čínský již v dobách, kdy vystupoval na jeviště dějinné, byl již národem usazeným, hlavně rolnictví si hledícím. I řada jiných znaků písemných, náležejících k nejstaršímu materiálu jazykovému, vykazuje jako součástku jednotlivé znaky pro obilí, svědčící o starém pěstování těchto plodin. Tak složen na př. znak pro *podzim* z obrazů pro *obilí* + *oheň* i označuje podzim jako dobu, kdy obilí uzrálo žárem slunečním. Nad jiné zajímavým a důležitým je zde znak pro *muže*, složený z obrazu pro *pole* + *rámě* (síla). Znak tento, označující muže jako člověka, jenž silou ramene pole vzdělává, jest současně důkazem, že bylo vzdělávání pole tak všeobecným zaměstnáním mužů, že platilo o Číňanu: co muž, to rolník, čímž mohl původní znak pro rolníka nabýti

všeobecné platnosti pro muže vůbec. O vážnosti, jaké rolnictví již v těchto dobách požívalo, svědčí nad jiné ta okolnost, že právě zmíněný znak pro rolníka, značící všeobecně muže, značil ve starém feudálním zřízení čínském předposlední z pěti stupňů šlechty čínské, což znamená asi tolik, že každý rolník tím samým, že čestným zaměstnáním rolnickým se obíral, stával se šlechticem, zemanem.

Analyse jiných čínských znaků, dávající složením svým ze znaků pro obilí a jeho druhy ve spojení s jinými znaky pojmy dobroty, krásy, elegance, užitku, třídy a p. svědčí, kterak pohlížel Číňan na rolnictví se stanoviska praktického. Tak na př. dával obraz obilí v klasech pojmy kvetoucí, krásný, elegantní, veselý, dokonalý; obilí + prostřední, tedy prostřední obilí, je znakem pro něžný, delikátní, mladý; obilí + míra, tedy měření obilí, dalo Číňanovi pojem pro třídění a řadění vůbec, fysické i ve významu přeneseném (stupně hodnosti, posloupné literární zkoušky). Obilí + nůž, tedy posekané obilí, dává pojem užitku atd. Něco podobného vyskytuje se ovšem i ve složeninách se znaky jednotlivých zvířat domácích. Zvláště je to ovce, jejíž obraz spojen s jinými, dává rovněž pojmy dobra a krásna, na př. *ovce + velký*, t. j. velká ovce = krásný, elegantní, dobrý. Ale dle všech poměrů, v Číně staré i nové, nemůže se z toho nijak souditi na vynikající chov dobytka, ještě méně jsme oprávněni ze znaků podobných odvozovati nomadickou povahu nejstaršího obyvatelstva čínského.

Nejvýše můžeme ve shodě s přítomností souditi z toho na obmezený chov dobytka za účely rolnickými, méně i s ohledem na výživu.

V plné shodě s analysí starých písemných znaků jsou i nejstarší zprávy, jež máme o třídění společnosti lidské dle zaměstnání ve staré Číně. Ve staré literatuře mluví se tu brzy o 9, brzy o 12 druzích zaměstnání, dle něhož jednotlivci zanášeni do seznamů a jež podřízena byla jakémusi ministru veřejných prací, zvanému brzy *čung-tsai*, brzy *ta-ssi-tu*, t. j. ředitel množství. Ze zaměstnání těchto zaujímají v seznamech prvé místo *tři druhy rolníků* (sam-nung), a sice 1. rolníci na rovinách, 2. rolníci na horách, 3. rolníci na jezerech a močálech. K nim řadí se jako oddělení druhé za-

Čínské peníze.

hradníci, starající se o zeleninu a stromy ovocné, dále dozorci řek a lesů, konečně jako oddělení čtvrté pastýři na vzdělaných močálech, starající se o dobytek a ptactvo. Ostatní třídy tvořeny jsou řemeslníky, obchodníky, ženami, služebnictvem a dělnictvem. I v druhém seznamu uvádějí se na prvém místě ti, již sejou a sklízejí, na druhém ti, již sázejí (stromy a p.) atd. Jako nová kategorie přistupuje 6 svobodných umění (zvyky a obřady, hudba, počítání, psaní, střílení z luku a řídění vozu), dále dědičná zaměstnání (věštci, lékaři), konečně dvorní služebnictvo.

Vážnost k zaměstnání rolnickému byla jen výsledkem přirozených poměrů, jaké v Číně zavládly.

Číňan, milující od počátku uzavřenost od ostatního světa, jak dokázal celou svojí historií několika tisíci let, odkázán byl přirozeně všemi potřebami svými jen na svou zemi a její plodiny, od nichž to v prvé řadě záviselo, bude-li míti co jísti. Země pak v každém ohledu požehnaná a k nejúrodnějším krajům světa náležející nabádala jej, spotřebou svojí k ní se obraceti.

Tyto poměry přirozené a přírodní přikryl Číňan později mythickou rouškou císaře *Šin-nunga* (= svatý rolník), považuje jeho za vlastního vynálezce rolnictví, jak svědčí o tom staročínská poesie (Ši-king). Osvědčiloť se rolnictví základem, na kterém zbudoval se a později po všecky budoucí doby trval stát čínský; instituce tak důležitá pak nemohla ovšem ani jinak než býti dílem vyšší bytosti, pro obyčejného Číňana dílem některého svatého císaře.

Z počátku zdá se, že užívali Číňané jen toho, co jim země sama skýtala, jinak o ni se nestarajíce. Jen tak mohlo se státi dle zpráv Šu-kingu, že za prvého historického císaře, *Jaa* (ok. 2357 př. Kr.), obilí, potud přirozeně rostoucí, travami, rozmohšími se následkem povodně, bylo zatlačeno a i dravá zvěř tak se rozmohla, že ohrožovala lidi i v jejich příbytcích. Proto dal císař *Jao* spáliti lesy a houštiny na horách, by zbavil zvěř útulku, jeho úředník pak, pozdější císař *Jü*, otevřel dle Šu-kingu východ devíti řek, t. j. řek devíti provincií, na něž Čína tehdy se rozpadala, a odvedl je do moře. Současně prohloubil příkopy a průplavy a odvedl je do řek. Ministr orby *Heu-tsï* učil potom lid sázeti pět druhů obilí, dal jim návod k masité potravě, již hojná zvěř poskytovala, učil je potravy pracně nabyté používati, vyměňovati, co měli, za to, čeho neměli, a užívati nahromaděných zásob. Zpráva

končí: Lid měl obilí a 10.000 států (= celá říše) dobrou správu.

Příklad prvých císařů nalezl následovníků ve všech císařích pozdějších. Nepovažovánoť, jak zřejmě zprávy hlásají, i později v Číně nic za vážnější ohrožení veřejného pořádku nežli nedostatek výživy lidu. V čínských vládních zásadách táhne se tu jako červená nit názor, že jest bláhovým mluviti o morálce lidu, který nemá co jísti. Opravdoví mudrcové (na př. Konfucius) prohlásili sice vzhledem k tomu, že všecko smrti musí podlehnouti, důvěru a věrnost lidu za nejhlavnější oporu vlády, ale i oni museli konstatovati nutnost výživy: »Dej jim s důstatek jísti, dosti zbroje a vzbuď v lidu důvěru ve vládu.« Ovšem, kdyby nebylo zbytí a nemohlo se všemu vyhověti, doporučuje Konfucius nejprvé nechati zbraní a na druhém místě nechati potravy. »Nebo ode dávna všichni umírají, ale bez důvěry lid neobstojí.«

Výživa jest hlavní věcí, čteme proto již v Šu-kingu, potom zachovávání ročních časů; buďte laskavi ku vzdáleným, povolávejte schopné, važte si cnosti, spoléhejte se na vynikající lidi a povrhejte vývrhely. Tu se barbaři sami podrobí. Jest to rada, kterou dává zmíněný císař *Jü* guvernerům u něho k audienci shromážděným. Týž císař doporučil svému předchůdci *Šünovi* jako jeho ministr: Považ, že cnost záleží v dobré vládě, dobrá vláda jeví se však ve výživě lidu. Voda, oheň, kov, dříví a země (pět prvků čínských) i polní plodiny musejí býti spořádány.

Za nejspolehlivější pramen výživy považoval Číňan jako posud jen rolnictví. Slyšel jsem, že, jestliže dospělý muž neorá, je hlad, žena-li nepěstuje moruše, mrzne se (ježto není hedvábí na šaty).

Z ranní doby dovídáme se, kterak staráno se o to, aby země byla schopna živiti lid. Zmíněný císař Jü (2205—2198), jenž považuje se za původce prvého rozdělení Číny na 9 provincií, rozdělil i půdu na 9 tříd, podniknuv tak prvou klassifikaci půdy v dějinách světa. Šu-king vypravuje o tom, že rozdělil zemi nejprvé na tři hlavní kategorie: *horní*, *střední a spodní* a každou opět na tři stejné podkategorie. Tím způsobem označena nejlepší půda jako *horní-horní*, nejhorší jako *spodní-spodní* atd.. Dle stupnice této odhadnuta se zřetelem na všecky poměry (jakost půdy, stupeň vzdělání, plodiny, jež se dařily atd.) půda každé provincie.

Půda klassifikována dle barvy. Tak mluví se o bílé drobivé půdě, bílé s malými pahorky, černé s malými pahrbky, červené s kopečky, žluté drobivé půdě atd. Bílá a žlutá půda byla pro pšenici, tučná a vlhká pro rýži, v bařinaté půdě dařilo se stromoví a bambus atd. Z jiné zprávy dovídáme se o hlavních plodinách, jež v každé provincii se dařily a jichž pěstování se tudíž doporučovalo.

Půda byla tenkráte, jako dlouho potom, výhradním majetkem státu, jehož zástupce (císař, v lénech jeho zástupce) nakládal s ní dle libosti. Z části vysvětluje se ovšem i tím péče, jíž věnovali vladařové vzdělání půdy jako svého majetku. Ovšem nepodržel stát všecku půdu pro sebe, ve starých dobách toliko $^1/_{10}$ půdy, k tomu lesy, rybníky, doly, solnice a cla. Ostatek rozdáván mezi jednotlivé rodiny dle jejich četnosti jakož i jakosti půdy. Za to zavázáni byli všickni, vyjmouc hodnostáře a osoby zvláště zasloužilé, úřadnictvo, starce (za starých dob od 50 let), churavé, konečně (dočasně) i nově přibylý lid, jenž neplatil ani poplatků,

účastniti se ročně po několik dnů veřejných prací, nad to obstarávati i vzdělání státní půdy (zmíněné $^1/_{10}$). Z výtěžku státní půdy vydržován pak dvůr a úřednictvo. Od roboty, po případě i poplatků, upouštěno toliko v době pohrom a epidemií.

Pokud výměry půdy se týče, setkáváme se již v nejstarších dobách se zásadou, dávati každému jen tolik, co mohl si sám vzdělati. Pole překračující míru označuje již Ši-king za zdroj vzrůstu bujného a býlí. Dle pozdějsích zpráv (u filosofa Mengtsïa) obdržela jednotlivá rodina za prvé dynastie *Hia* (2205—1765) 50 meu (à $^1/_5$ akru, ač dle jiných údajů daleko méně), tedy méně našich 10 jiter a z těch musila ještě odváděti desátek (tedy výnos *5 meu*) in natura, dle vzdálenosti a poměrů dopravních buď ve stéblech nebo pouhé klasy neb i jen zrní. Z této doby neslyšíme ovšem o vzdělávání státního majetku. Za druhé dynastie, *Šang* neb *Yin* (1765—1121) zvětšen obnos ten pro rodinu na 70 meu (méně 14 jiter), ale zde dovídáme se již o státních pozemcích. Obyčejně tvořilo 630 meu komplex ohražený a stokami a příkopy opatřený, jehož střed (70 meu) byl majetkem státu, ostatek připadl po 70 meu 8 rodinám, jež, jak řečeno, společně vzdělávaly státní majetek. V Šikingu (III. 2. 6.) zachován nám zajímavý dokument o tom, kterak předek třetí dynastie (*Čeu*), vévoda *Lieu*, hledaje následkem přelidnění svého území novou zemi, usadil se v *Pin* (snad nynější *Pin-čeu* na horním Hoang-hu). Vykladatelé připomínají tu, že obnášel zde jeden komplex 900 meu (100 pro vladaře, 800 pro 8 rodin po 100 meu). Filosof a kommentátor *Ču-hi* podotýká výslovně, že systém vzdělávání půdy společnou prací, který vládl za 3. dynastie, pocházel

odtud, dynastie Čeu jen systém ten vyvinula. Skutečně nalézáme v Čeu dle Meng-tsïa tytéž poměry (rodina 100 meu, k tomu 5 meu na obydlí se zahradou). Dle Meng-tsïa stačilo pole 100 meu uživiti 5člennou (dle jiné zprávy 7člennou) rodinu.

Rozdělení půdy dálo se za starodávna na podzim o slavnosti předků, při tom rozdáváno i hospodářské náčiní, stanoveny práce a poplatky, konečně i způsob dozoru. Z těchto dob dovídáme se o tom, že vedle polí, jež více méně rok co rok mohla se vzdělávati, byla jiná, jež bylo nutno nechávati odpočinouti. Za nejlepší považována pole, jejichž aspoň $^2/_3$ rok co rok mohly se vzdělávati, za nejhorší, kde dala se ročně vzdělávati jen $^1/_3$. Polí, jež mohla se vzdělávati jen jednou za 2 neb 3 léta, dostávala rodina dvakráte i třikráte tolik.

Ku vzdělání polí vysýlala za dynastie Čeu každá z 8 rodin 1 člena, majíc ovšem povinnost, pro práce veřejné jakož i pro lovy a průvody míti i další členy k disposici, na nejlepším pozemku 2 (tedy celkem 3), na prostředním $1^1/_2$, tedy dvě rodiny 3 a v celku 5, na nejhorším pozemku 1, s členem robotujícím tedy 2.

Poplatky státní, vedle roboty, zavedeny poměrně pozdě, i dovídáme se, že mstil se nespokojený lid zanedbáváním pozemků státních, což mělo v následcích zmenšený jejich výnos a ovšem že zvyšování poplatků. Filosofové pozdější velebí starou dobu bez desátků, ale celkem i oni s ním se spřátelují, horlíce toliko proti vyšší jeho výměře. Stálá daň pozemková zavedena v Číně r. 349 př. Kr.

Čínský systém poplatkový je nejvýš zajímavý. Poplatky byly všeobecné, placeny od rolníků i lidí bez zaměstnání, z půdy vzdělané i nevzdělané. Účelem

toho bylo donutiti všecky ku práci. Poplatné byly i císařské statky. Nejmenší poplatky byly v městě, čím dále od města byly větší, nejvíce platilo se z bařin, lesů a p. Stávalo se tak jednak vzhledem k tomu, že bařiny a lesy vydávají užitek svůj téměř bez práce, jednak mělo tím takřka trestáno býti, že nevyužitkováno jich k účelům rolnickým. V hlavních městech odváděla se na dani ze vzdělané půdy $^{1}/_{20}$ výnosu, dále v obvodu 50 *li* (li = méně $^{1}/_{2}$ *km*) $^{2}/_{20}$, do 100 li $^{3}/_{20}$, ještě dále $^{4}/_{20}$, z bařin a lesů $^{5}/_{20}$. Způsobem tím děleny celé země na komplexy půdy *tu* (= spojení) = 4 *hien* = 16 *tien* = 64 *khieu* (pahorků) = 256 *i* = 1024 *tsing*, jež tvořily zmíněný majetek 900 meu. Každý *tsing* (komplex 8 rodin) měl i své pastviny *(mu)*. Nevzdělal-li někdo svůj pozemek u domu, musil platiti domovní daň; nevzdělal-li své pole, platil daň trojnásobnou (z domu o 3 rodinách). Kdo byl bez zaměstnání, platil daň, jakou platila rodina o 3 členech.

Seskupené rodiny musely poskytnouti konečně i mimořádné mužstvo a zásoby pro případy vojenské a sice 64 tsingů à 8 rodin, tedy 512 rodin dohromady (komplex ten zván *kiao*), 1 válečný vůz, 4 koně, 10 kusů dobytka, 3 jezdce v brnění a 72 pěšáků.

Zajímavou institucí staré Číny byly obilní sýpky říšské, jež stát zřizoval, uznávaje tak svou povinnost, pečovati o lid v dobách nadbytku pro dobu nedostatku. Názorem čínským bylo: Nemá-li říše zásob na 9 let, není to dosti; nemá-li jich na 6 let, možno mluviti o tísni; nemá-li jich na 3 leta, není říše v pořádku. Opačně: Po 3 leta-li se říše vzdělává, zbývá pokrmů pro 1 rok, při 9 letech pro 3 leta, při 30 letech (zbude více než žádaná zásoba na 9 let)

a lid nevypadá chorobně, třeba nastala pohroma, sucho nebo povodeň. Tenkráte může i císař hodovati při hudbě (t. j. není příčiny ke smutku). V souvislosti s tímto názorem měl zvláštní úředník povinnost, sbírati obilí pro stát, míti v evidenci spotřebu jeho ve státě (základem bylo tu v dobrých letech 4 *fu* = $6^2/_5$ měřice pro osobu na měsíc, v prostředních 3 *fu*, ve ve špatných 2 *fu*) a starati se v čas o krytí nedostatku dovozem z krajin, kde byl přebytek, rozsazováním obyvatelstva, zmenšením potřeby a p. V normálních poměrech otvírány zásobárny tyto každoročně v 3. měsíci jarním a rozdáváno obilí chudým. V době pohromy rozdáváno všem potřebným.

Neméně zajímavé jsou zprávy o kanalisaci polí ze staré Číny. Mezi pozemky jednotlivých rolníků byly stoky a na kraji každého pozemku pěšinky. Kol 10 pozemků vedena strouha a podélní cesta, kol 100 pozemků malý kanál rovněž s cestou, kol 1000 pozemků větší kanál se silnicí, kol 10 000 pozemků řeka přirozená nebo vodní rameno a podél něho silnice. Nad kanalisací bděl vlastní úředník. V době žní, kdy bylo nebezpečí, že by lidé mohli utonouti, stoky odvodňovány a i zasypávány.

Nad správným prováděním prací rolnických bděl stát. V nejstarších dobách byl to sám císař, jenž každých pět roků strávil rok na inspekční cestě po říši, kdežto ostatní čtyři leta dával si referovati vasally. Výslovně uvádí se při tom i jeho dozor na vzdělání polí. Meng-tsï tu praví výslovně: Na jaře přihlíželo se k orajícím a doplňovalo, kde nebylo dosti, na podzim podobně k žencům. Vstoupil-li císař na něčí území a nalezl vyoránu půdu, jež dotud ladem ležela, ostatní pole dobře vzdělána, byli-li starci ži-

veni, mudrci v úctě, lidé vynikajícího vědění v úřadech, odměňoval vasalla novým územím. Jinak obdržel hanu. Podobné cesty podnikali i vasallové na svém území. Přísloví z doby prvé dynastie pravilo: Nekoná-li náš císař svou cestu, jak můžeme míti klid? Nedělá-li náš císař svou vycházku, jak můžeme dojíti pomoci? Z nejdůležitějších centrálních úřadů ve staré Číně byl i přednosta rolnictví (*ssï-nung*), jehož úkolem bylo dávati seti dle ročních časů všeho druhu obilí. Zove se i *ta-thien-ssï*, velký polí úředník. Z doby dynastie Čeu uvádí se výslovně tsai-ssï jako dozorce prací polních, liü-ssï, dozorce obilí, sao-žin, představený státních pozemků, wei-žin, sběratelé daní in natura a t. d. vedle řady detailních úřadů podřízenějších.

Stát osoboval si však nejen dozor, ale i moc, trestati tam, kde vzdělavatel pozemků zanedbáním se provinil, po našem názoru jen na sobě. Úředníci rozbíhali se z jara, v letě i na podzim do polí, prohlíželi, upravovali, poučovali lid. Povinností jich bylo hleděti k tomu, by žádný rolník nezahálel, a trestati zanedbávání neb nedbalé spracování polí, na podzim nedbalou sklizeň. Za neúrodnost pole odpovídal jen jeho majitel a trestán on, s ním i jeho pán (lenní kníže). Obyčejně trestáni zmenšením území, jako by nedbalostí byli dali na jevo, že nestačí na svůj pozemek. Provádění všeho toho napomáhaly pečlivě pracované mapy pozemkové, na jichž základě vyřizovány i pomezní spory.

Poměry majetnické měnily se v Číně více než kdekoli jinde. Nejprve nastala úchylka v rovnosti dílů. Méně dostal ten, kdo měl lepší pole nebo blíže dědiny, dále i obchodníci a průmyslníci, jimž měl pozemek takřka jen býti reservou, kdyby potřebovali

vrátiti se k rolnictví. Při tom neměl původně nikdo práva prodeje, nájmu ni obtížení svého údělu hypothekou. Ve IV. stol. př. Kr. dovoleno každému rolníkovi usaditi se v zemi vakantní a tam umístiti své mezníky bez ohledu na majetek obecní. Nejbližší změna učinila držitele skutečným vlastníkem s právem prodeje a postoupení, dědictvím i darem (za cís. Ši-hoang-tiho, 246—209 př. Kr.). Následek bylo bohatnutí jedněch, depossedování druhých. Tito stávali se otroky, onino jejich pány. Při obecné chudobě chudl i stát, lid se bouřil.

Vláda stála brzy na straně boháčů, brzy na straně lidu, jak toho potřebovala. Konečně prohlášena r. 9. po Kr. ministrem *Weng-mengem*, když stal se císařem, opět celá země majetkem císařským. Jednotlivci dostávali nejvýše *1 tsin* (méně 6 ha), jež nesměli prodati. Nikdo nesměl míti více než 8 mužských otroků. Pozemky vybývající rozděleny jako majetek koruny obcím dle poměru jich potřeby. »Kdožkoli by pochyboval o moudrosti tohoto opatření, bude vypovězen, kdokoli by se mu vzpřičil, bude zastřelen,« zněl konec císařského výnosu. Lid skutečně uposlechl, ale brzy ukázala se neudržitelnost starého kommunálního zřízení. Z přízně vladařů, z části jejich slabostí, octly se v krátce zase veliké statky v rukou velmožů a současný filosof naříká, kdyby vstali staří slavní císařové Šün a Jü a pokusili se vrátiti se k starým poměrům, že by se jim to nezdařilo: »Vše se mění, i řeky opouštějí svůj běh, a co zahladí čas, zmizí na věky!« Nové upravení poměrů nalézáme v XI. stol. po Kr. návodem ministra a filosofa Va-ngan-če. Dekretem jeho z r. 1069 zrušen zase veškeren majetek osobní a vrácen státu, který vzal na se povinnost, rozdělovati

plody země rovnou měrou mezi lid. Rázem zmizela v naprosté rovnosti chudoba i bohatství. Stát zaměstnával i živil všecky. Zmocniti se země bylo komukoli nemožným. A aby nemohl ani nikdo nahromaditi kapitál, postaven i průmysl pod vedení státu a stanoveno, že mají kapitalisté každých 5 let odevzdati své kapitály vládě. Přes opposici všech prováděla se reforma tato, odiosní mimo jiné svou institucí inkvisiční, po 15 let, kdy změnou vlády vzala za své.

Mongolové (1206—1368) zavedli, ovšem jen pro sebe jako výbojce, znovu lenní system. Každý voják obdržel pozemky, vyšší hodnostáři až myriady *ha*. Stal se i pokus nahraditi obilí rostlinami stepí, by byla pastviště pro koně, i zakázáno přímo vzdělávati pekingskou rovinu. Teprvé na konci vlády mongolské směli rolníci aspoň na podzim něco zaseti.

V moderní Číně převládá celkem malá usedlost, nepřekračující v úrodných provinciích průměrně *1 ha*. Pozemek *6 ha* je již velkostatek. Jakýsi druh *rodinného* kommunismu existuje ovšem posud. Majetek je společný všem mužským členům rodiny, o nějž dělí se teprve, je-li shoda nemožnou.

Příjmy z jednotlivých pozemků jsou přikázány podpoře a výživě starců, jiné na odměny mladíků zkoušek se podjavších, jiné na výchovu dětí, výbavu dcer atd. Správcem je nejstarší mužský člen rodu, jmění samo má však jméno rodiny.

I starý kommunismus dědinový, při němž zůstávají pozemky nerozděleny pod vládou staršího, zachoval se porůznu po celé říši, i jsou celé provincie, v nichž velký kapitál hledí si průmyslu a obchodu, skoro úplně v rukou těch, již je vzdělávají. Náčelník rodiny může statek svůj prodati neb obtížiti hypothekou,

ale je vázán nabídnouti jej nejprvé členům své rodiny a dále příbuzným dle stupně příbuznosti, nežli přistoupí ku prodeji cizí osobě.

Konečně existují nyní hojně i rozsáhlé statky, vzdělávané pachtýři nebo podruhy, již dělí se s majitelem o žeň letní a pro sebe podržují žeň zimní. Nájemce obstarává pole (hnojí, dává svůj dobytek a nářadí), pán platí daně, ostatně nevelké.

Změnily-li se v Číně během staletí všecky poměry a možno-li naproti minulým dobám rozkvětu mluviti z pravidla o nastalé stagnaci ne-li přímém úpadku, z části velmi žalostném, neplatí to o čínském rolnictví. Zde byl interes jednotlivců i celku, obyvatelstva i vlády, příliš veliký, než aby byl mohl nastati nějaký obrat rolnictví nepříznivý. Číňan je posud z $^9/_{10}$ národem rolníků a země jeho, jež druhdy živila miliony, musí živiti dnes obyvatelstvo ještě daleko hojnější. Na vzdělavatelnou asi $^1/_3$ Číny pak připadá více než polovina veškerého obyvatelstva čínského. V nejvíce zalidněných provinciích čínské nížiny připadá v Šan-tungu 258 obyvatelů na 1 km^2, v Ngan-hoei 252, v Kiang-su 220, ve Fu-kienu 210, lidnatost to v poměrech evropských nevídaná. Nejednáť se o zalidněná střediska obchodu a průmyslu, jaká ovšem vykazují všude jinde, ani Čechy nevyjímajíc, lidnatost větší než jsou čísla uvedená, ale o souměrné zalidnění rozsáhlých území. Naproti tomu vykazují horské provincie, na př. Jün-nan jen 16 obyv. na 1 km^2, Kuei-čeu 28, Kan-su 30, ba provincie Sin-tsiang jen 0·9. Celkový průměr obyvatelstva čínského činí 78 na 1 km^2. Avšak úrodné provincie musí živiti nejen své obyvatelstvo, ale hraditi aspoň z části i potřeby obyvatelstva provincií ostatních. Čísla uvedená dovozují dostatečně interes oby-

vatelstva na vzdělávání půdy existující a získávání nové. Setkávámeť se v Číně se zajímavým úkazem vzdělavatelné země *umělé*. Nalézáme totiž terrassovitě založená pole na pahorcích a méně srázných horách (třeba ve skutečnosti ne tak hojně, jak svědčí tomu zprávy starších missionářů), a to i ve větších výších, kde již nic jiného se nedaří, aspoň za účelem pěstování moruší, mýdlového stromu a p. aneb pro palivo. Se stejným zdarem použito i vodní plochy. Na všech velkých jezerech a i na řekách shledávají se t. zv. *plovoucí ostrovy*, t. j. obrovské vory ze silného bambusu zemí pokryté, na nichž pěstuji se nejenom polní plodiny (hlavně rýže), ale zakládají se i zahrady a staví lehké domy. Majitelé jejich plaví se s nimi, majíce pokdy, i dále, by hleděli sobě rybolovu.

Dle úsudku francouzského cestovatele Heddea žije tímto způsobem v jednotlivých provinciích až $^1/_3$ veškerého obyvatelstva na vodě, na př. v *Če-kiangu, Kiang-namu* a j. V jediném *Kantoně* žije asi 300.000 lidí na 80.000 umělých ostrovech (člunech), v *Hong-kongu* stále asi 30.000 lidí. Jinde pozorovali cestovatelé, patrně za stejným účelem, vyvýšená řečiště.

Je přirozeno, že tam, kde odnímá se orná půda takřka násilím horám a vodám, nezbývá ani místa na pastviny a lesy, jež obmezují se v Číně skutečně na nejmenší míru. Chov dobytka ve velkém (velká stáda hovězího dobytka a ovcí) nalézá se nyní jen v severozápadní Číně, chov ovcí výjimečně i na jihu, ostatní Čína vykazuje jen chov domácích zvířat (na severu dvojhrbý velbloud a malý stepní koník mongolský, v hornatých krajinách osli a mezci, jinde i bůvoli a voli), ale i těch je jen málo a jsou určena nikoli pro výživu, ale výhradně pro účely hospodářské.

Výživě slouží a všeobecně se chová jen známý čínský vepřový dobytek.

I ve svém obydlí uskrovňuje se Číňan na míru nejnutnější, jen by mohl pozemku svého co nejvíce zužitkovati. Tím méně mohl tedy zanedbati vzdělání vlastní půdy. Jen tak lze si také vysvětliti, že země rozsahu asi $^2/_5$ Evropy živí obyvatelstvo daleko četnější než celá Evropa.

Pro zájem státu, aby pole co nejlépe se vzdělávala, dlužno poukázati k tomu, že odvádějí se v Číně poplatky a daně posud většinou in natura, i jsou tudíž tím větší, čím větší je výtěžek polí.

Hlavní zdroj příjmů císařského dvora tvoří podnes t. zv. *rýžová daň*, již odvádějí zámožné provincie jižní jako desátek do Pekingu. Vláda prodává rýži z daně této plynoucí dále severním provinciím a obnosů stržených užívá se ku hrazení výdajů císařského dvora. Odtud vysvětluje se nejen neobyčejná pozornost, již nejen obyvatelstvo věnuje vzdělání půdy, ale i stát, který podrobil vzdělávání půdy přímo svému dozoru a na zaviněné zanedbání, ale i na nedbalé vzdělání půdy, stanovil tresty tělesné (při $^1/_5$ nevzdělané půdy 20 ran bambusem). Jimi stihá nejen jednotlivce, přímo se provinivší, ale i úředníky své, již umožnili provinění zanedbáním povinného dozoru. Povinností každého správce jest prostudovati co nejdůkladněji mapu svého okresu a znáti jej do nejmenších podrobností. Jemu po boku jest dozorce z náčelníků rodin volený, jenž svolává ročně náčelníky rodin, by stanovil den zahájení a skončení prací polních i dobu, kdy má si výběrčí daní přijíti pro daň. Povinností úředníků zvláště k tomu ustanovených jest udávait správci provincie obyvatele, již nechávají pole ladem

ležeti. Vhodnou pomůckou všem jest i bohatá odborná literatura hospodářská, jdoucí do podrobností v Evropě neznámých. Vykazujeť vedle spisů celkových, i encyklopaedií hospodářských, i rozsáhlou literaturu odbornou, i obrázkovou, týkající se jednotlivých kultur; každá provincie, ano i každé město, má své vlastní spisy o tom, jak v dotyčném území provozovati rolnictví. Podrobnosti o poměrech rolnictví obsahují i speciální zeměpisy, jaké má Čína pro všecky kraje a místa.

A ještě větší význam než dozor a tresty má přímé nabádání ku vzdělávání polí a ku vážnosti a úctě k zaměstnání rolnickému, jakého dostává se Číňanu od vládních kruhů, ni císaře samého nevyjímajíc.

Posud jako za starodávna existuje v Číně a každoročně se koná slavnost *vítání jara* v době, kdy slunce na své nebeské pouti dosáhne 15° Vodníka. Guvernéři jednotlivých hlavních měst vycházejí tu, slavnostně oděni, k východní bráně vstříc jaru, jež představováno jest ohromným hliněným bůvolem, jakých užívá se v Číně k tažení pluhů po zaplavených polích rýžových, neseným v průvodu, v němž na nosítkách nesou se i děti fantasticky oděné a květinami ozdobené, představující mythické osobnosti. Průvod doprovází hudba. Když octne se potom průvod u domu guvernéra, promlouvá k němu guvernér jako kněz jara a doporučuje lidu péči o rolnictví. Na to šlehne hliněného bůvola třikráte bičíkem, což je znamením pro lid. Lid vrhne se kameny na bůvola a rozbije jej; v břiše jeho zjeví se množství menších hliněných figurek, o něž se derou.

A v téže době prokazuje po staročínském zvyku i císař sám, oblečen v rolnický šat, žlutý jako kanárek,

se selským kloboukem na hlavě, poctu rolnictví, ubíraje se v průvodu knížat a ministrů na zvláštní, účelu tomu vyhražené pole kol chrámu Země. Zde obětuje zrní, jež roku minulého bylo tu vypěstováno, a vyorá několik brázd zlaceným pluhem, což činí po něm i knížata a ministři, načež zaseje 5 druhů obilí. Přítomní hospodáři dokonají potom, čeho třeba, a pole přikáže se dozoru vlastního úředníka, jemuž je starati se o sklizeň. To vše děje se za tím účelem, by budila se vážnost k zaměstnání rolnickému a horlivost v něm. V Pekingu ukazuje se ve vlastním chrámě zlacený pluh a selský klobouk vedle urn ze železného drátu, v nichž spaluje císař každého půl roku rozsudky smrti z předešlého půlletí.

Výsledkem všech poměrů uvedených je, že není prý v Číně země vzdělatelné, jež by nebyla vzdělána.

Rolnictví čínské překvapuje svojí jednoduchostí. Názorem Číňanovým je, že má býti rolnictví tak prosté, jako je příroda sama, lehké a všem přístupné. Za tím účelem má se i vystříhati všeho luxu vůbec, zvláště i všeho, co může zmenšiti nebo zjednodušiti práci lidskou. Čínský způsob rolnictví, užívající jako hlavních nástrojů lopaty a motyky, vedle nich pěstí a nohy, hlavně palců, na př. k roztloukání hrud, podobá se nápadně zahradnictví, jež považuje Číňan skutečně jen za luxusní rolnictví. To je ovšem možno jen v malých poměrech hospodářství čínského a při úplné dělbě práce, jíž účastní se všichni členové rodiny. Zásadou jest dáti rolníkovi ne tolik pozemků, co by se svou rodinou mohl obdělati, nýbrž jen tolik, co spotřebuje pro sebe a svou rodinu, jakož i na zaplacení *daní* (dle statistiky 2—3 zl. na osobu, v krajinách méně úrodných 1 zl.). Také sází každý v celku

jen to, co sám spotřebuje pro sebe a rodinu, netoliko pro potravu, ale i pro ostatní potřeby, tedy vedle rýže i cukrové třtiny, tabáku, bavlny, žita a čaje. Jen má-li kdo komu co prodati, sází více, může-li.

Nejdůležitější plodina čínská, rýže, se na př. nejprve seje, ale potom *jednotlivě* rozsazuje, při čemž všickni členové rodiny pomáhají: jedni vytahují kořínky, jiní je čistí, opět jiní přesazují atd. Důkazem vážnosti k rolnictví jest i ustanovení zákona, stíhající ukradení náčiní rolnického jako *lupičství*.

Nejdůležitější úkol v rolnictví čínském náleží hnojení. Praxe Číňanova osvědčená tisíciletími jest toho druhu, že dle kompetentních znalců mohlo by právě po této stránce rolnictví evropské lečemu se přiučiti. Číňan nehnojí pro léta, ale pro nejbližší žeň, nehnojí celá pole, ale jednotlivé kořínky (i u obilí), nehnojí mnoho, ale také ne málo. Zásadou jeho jest spořiti hnojem jako zlatem, na druhé straně však raději dobře pohnojiti staré pole než koupiti nové. Výběr hnojiva řídí se druhem plodin právě tak, jako způsob a míra jeho upotřebení. V nedostatku hnoje zvířecího jsou v Číně lidské výkaly hnojivem nejdůležitějším. Užívá se jich rozředěných a nikoli čerstvých. Za nejlepší považují se výkaly pochodící z masité potravy. Sbírání výkalů bez rozdílu věnuje se všude největší péče a jsou cestovatelé evropští, již pohostinství čínské uvádějí ve spojení se získáním výborného hnojiva. Obchod s lidskými výkaly jest nejrozšířenějším vedle obchodu s obilím a potravinami. Z hnoje zvířecího zaujímá prvé místo hnůj vepřového dobytka, jenž utváří se se směsí hlinité země v malé koláčky, jež sušené po celé zemi se rozvážejí a hojně i dovážejí, zvláště ze Siamu a Kočinčiny. Pro hno-

jení se rozřeďují. Jinak není zbytku ni odpadku, ni bláta a smetí z ulic a rumu ze starých budov nevyjímajíc, by nepoužil jich Číňan vhodně jako hnojiva. V zahradnictví považuje se za výtečné hnojivo bahno z rybníků a močálů. Sbíráním odpadků zaměstnávají se za tím účelem chudí, nemocní a děti.

Hlavním předmětem čínského rolnictví jest rýže. Jestiť rýže všeobecnou potravou všech bez výjimky, chuďasů, spokojujících se hrstí vařené rýže se šálkem čaje, i boháčů, pojídajících jí jako vedlejšího pokrmu k jiným jídlům, jako my chleba. Jedení rýže stalo se tím způsobem všeobecným výrazem pro jídlo vůbec a hostinu zvláště. Tam, kde my mluvíme o snídaní a večeři, mluví Číňan o ranní a večerní rýži (*tsao-fan*, *van-fan*). I polévka jest Číňanovi jen vodou z rýže, právě tak jako má svůj rýžový chléb a své rýžové víno; toto pije jako vše ostatní jen vřelé. Naše víno požívá pravý Číňan jen ve hroznech.

Rýže, vyžadující vlhkého tepla, daří se jako hlavní plodina ve střední a jižní Číně. Jedno zrno zaseté rýže (Oryza sativa) dává 20—30 zrn sklizně (v horách jen 15), při dvojité sklizni (počátkem února a v polovici listopadu 40—60, i stačí dle výpočtů Angličana Barrowa 1 jitro oseté rýží uživiti 5, při dvojí sklizni (v krajinách jižních) 10 osob, při denní spotřebě 2 liber na osobu. Vyjímečně jest i trojí žeň. K orání zaplavených polí rýžovch užívá se bůvolů.

Jako na jihu a východu rýže, pěstuje se v údolí Hoang-ha hojně pšenice. V ostatních krajinách (na severu) daří se proso (Holcus Milium a Panicum verticellatum), jež dělí se v Číně skoro rovnoměrně s rýží o výživu obyvatelstva. Z něho pálí se i kořalka. Třetí skupinu obilí tvoří dle třídění čínského *sorghum*

(Milium globosum), čtvrtou Panicum italicum, pátou pšenice, žito, ječmen, oves, pohanka, šestou zelenina, jež se sází mezi oběma žněmi rýžovými, boby, hrách, čočka, konečně jako skupina sedmá rozličné druhy konopí. K obilí druží se vedle zeleniny i ovoce, jehož je Číňan velký milovník, ač pojídá je se zálibou nezralé. Zvláště oblíbenou pochoutkou jsou dýně (nejvýbornější *Tien-menské*); jádra dýní nesmí Číňanu nikdy chyběti, bohatému ni chudému, i jsou předmětem nejrozsáhlejšího obchodu i v místech, kde nic jiného se nedostane.

Pojídání masa a související s ním živnost řeznická je Číňanu, který je dle uvedeného vegetariánem, v celku cizí. Řeznictví v Číně provozují muslimové a sice veřejně před domem. Jediným předmětem jejich živnosti jest domácí čínská ovce. Jinak jest v pravdě národním jídlem čínským, nejobyčejnějším, ale jež považuje Číňan současně i za nejvzácnější, vepřové maso. Jeho dopřává si i chudý Číňan aspoň ve svátek (1. a 15. dne každého měsíce). Vepřový dobytek chová si skoro každá rodina pro svou potřebu. Všeobecný jest i chov drůbeže (kuřat). Zvěří, jíž za starodávna Čína oplývala (jedeny 2 druhy jelenů, medvěd, divoký kanec, antilopa a zajíc, snad králík, dále dva druhy divoké husy — teprve později mluví se o domácí huse —, křepelka, bažant, 2 druhy holubů a vodní slípka, výjimečně i labuť a sova), zásobují dnes trhy čínské Mongolové, třeba i nynější Čína chová hojně ptactva všeho druhu, jež zvláště na řekách a jezerech hojně se zdržuje, nejvíce divoké kachny. Rovněž všeobecnou potravou jsou v Číně ryby, třeba jsou, zvláště ve vnitřní Číně, některé provincie, v nichž ryb buď málo nebo vůbec se neužívá. Lov jich byl vždy a je posud

zcela svobodnou věcí. Asi $^1/_{10}$ všeho obyvatelstva Číny živí se hlavně rybami, u ostatních tvoří hlavní výživu vedle rýže. Číňan je dovedný rybář, jemuž neunikne nic, co žije ve vodě, ale také nic nepřijde na zmar. I v chovu ryb jsou neobyčejně dovedni. Francouzský lékař Martin, jenž na místě studoval poměry výživy čínské a otázky s ní související, podává zprávu o umělém chovu ryb z jara podkládáním čerstvých výdutků jikrami naplněných a pak zase uzavřených pod kvočnu mezi ostatní vejce. Když počnou se kuřátka klovati, vylejí se i vejce se zárodky rybími do vody sluncem ohřáté a ryby se v brzku vylíhnou. Vzácnou pochoutkou bohatých Číňanů je ze zvířat *jedlý pes*, za účely potravy zvláště živený, masa žlutého, z ptactva hnízda vlašťovek pobřeží annamského *salangan* (Collocalia nidifica a fuciphaga), z nichž nejlepší dvojnásobně stříbrem se vyvažují, ze živočichů vodních malajský *trepang*.

Dobytka hovězího Číňan nezabíjí, leda za účelem obětování, ale i zde obětuje dle starých ustanovení vola jen kníže, vyšší úředník ovci, nižší úředník psa nebo vepře, každý to, nač stačí jeho prostředky. Zabíjeti hovězí dobytek brání vedle vzácnosti jeho v prvé řadě i ohledy vděčnosti. Jestiť po názoru lidu čínského vůl (tažný dobytek) zvíře práce, on jest, jenž vyorává brázdu a připravuje žeň, proto dlužno jej míti v úctě. Jiný výrok zní, že jest vůl původu nebeského a nemá se proto obětovati, leda nebi a nebeským duchům. Člověk, jenž živí se všeho druhu potravou, může se tedy zdržeti aspoň hovězího masa. I ohledy lidskosti padaly zajisté na váhu, jak svědčí výrok filosofa *Meng-tsïa*, jenž prohlašuje zabíjení dobytka za věc odpornou. »Co viděl člověk živé, to nemůže viděti

umírati; čeho hlas slyšel za živa, toho masa nemůže jísti. Proto vzdaluje to své kuchyně.« Ze staré Číny dovídáme se o 6 krotkých (domácích) zvířatech, jejichž maso jedeno. Jsou to: hovězí dobytek, ovce, vepř, kůň, pes a kuře. Dle zásady, že obětuje se bohům, co jedí lidé, tvořila zvířata tato i podstatu obětí. Přes to možno stanoviti jako celkové stanovisko, že *lid* nejedl velkého dobytka vůbec, malého pak jen málo a to hlavně lidé staří. Požívaloť stáří v Číně od pradávna nejen úcty, ale i skutečných výhod, mimo jiné i při jídle. Jedl-li padesátník čistou rýži, jedl ten, komu bylo 60 let, již maso, kdo byl stár 70 let dostával dvě dobrá jídla, osmdesátník vždy něco zvláštního. Číňan pohlížel na věc tak, že čím více kdo stárne, tím více mu ubývá sil a on musí proto také tím více jísti, by úbytek sil nahradil. Proto čteme jinde, že dostával šedesátník 3 misky jídla, sedmdesátník 4, osmdesátník 5, devadesátník 6. Filosof Meng-tsï prohlašuje také výslovně, že chovají-li se kuřata, podsvinčata, psi a svině a nezmešká se jejich čas, mohou sedmdesátníci jísti maso a černohlavý lid nehladoví a je dobře spravován. Jinde žádá přímo, aby chovala každá rodina 5 kvočen a 2 prasnice — to stačí dle něho, by mohli staří jísti maso. »Lid obyčejný nejí ovšem lahůdek«, jimiž dlužno zde rozuměti právě jídla masitá, jak čteme výslovně v souvislosti s uvedeným již výrokem o obětování zvířat. Číňan nechtějící z dobytka svého těžiti leda pro účely rolnické, nepožívá ani mléka, másla, ni sýra, pro dospělé ani pro děti. Dítě, požívající mléka zvířecího, je po názoru čínském slabounké, neduživé a hloupé, i nahražuje mu Číňan mléko, pokud nelze tak mlékem mateřským, kašičkou z rýžové mouky a cukru. Ve staré Číně ne-

požíváno ani vajec, dnes jsou ovšem vejce oblíbeným pokrmem, čerstvá i konservovaná. V konservování vajec vůbec, zvláště za účely labužnickými, jsou Číňané rovněž mistry. I umělé líhnutí vajec, a to nejen slepičích, husích a kachních, ale i holubích, koroptvích a p., znají Číňané od dávných dob a provozují je v neobyčejných rozměrech, nejvíce snad v kantonské provincii (kachní čluny).

Naprostými vegetariány jsou buddhisté, již zdržují se požívání masa, doufajíce tak získati přízeň bohů, již mají po názoru buddhismu velikou ošklivost před zápachem nejen masa zvířat (ni drůbež nevyjímajíc), ale i ryb, vajec, cibule a česneku. Dle víry buddhismu bude každému nahraditi každou půl libry masa, jíž požil na tomto světě, librou vlastního masa, kdežto opačně slibuje se mu za každé sousto masa, jehož zde se zdrží, odpuštění hříchů a za důsledné zdržování se masité stravy i vzácná odměna. Tuší-li zajisté buddhista, věřící ve stěhování duší, v rozličných zvířatech někdejší bytosti lidské a i z toho důvodu ošklivi si pojídati zvířata, má sám přislíbenu za své zdržování se masa pouť jen do těla lidského a dále do geniů a konečně i bohů.

Číňan je bez výjimky labužník a milovník hostin. I nejchudší spokojuje se k obědu raději málem, jen je-li to rozmanité. Filosofové čínští, na př. Meng-tsï, obracejí se sice proti labužnictví, prohlašujíce labužníka — muže jídla a pití, jak říkají, hodným opovržení; naproti tomu doznává čínské přísloví: Jde-li kůň pomalu, je to tím, že je slabý, není-li člověk rozmařilým, je to proto, že je chud. Jako rozený kuchař považuje Číňan celou říši živočišnou, od červíčka po koně, za svoji doménu a upravuje nejjednoduššími prostředky

i z nejnepatrnějších věcí skvostná krmě. Kuchařství považuje se v Číně za umění a cení skorem jako věda. Jedna z nejvíce vynikajících knih kuchařských XVIII. stol. je na př. dílem filosofa, učence a básníka *Yuen-tsu-tsaie*. Čína má nejen své slavné kuchaře, ale i vynikající díla o umění kuchařském, rozměrů z části obrovských. Příruční kniha dokonalého kuchaře od *Leu-ma-kiho* na př. čítá neméně než 320 svazků. Číňan má i svou filosofii jídla, uvádějící jednotlivá jídla ve shodu s ročními časy. Jaru odpovídá chuť kyselá, létu hořká a době mezi létem a podzimkem sladká, podzimku pikantní, zimě slaná. Zásadou kuchařů čínských (na př. zmíněného Yuen-tsu-tsaie) jest, že jako člověk, jenž je od přírody bláznem, nestane se filosofií Konfuciovou nebo Meng-tsïovou filosofem, ani strava, není-li sama o sobě dobrou, cvikem a umělostí nejvýtečnějšího kuchaře nestane se chutnou; 60 % připadá tu dodavateli (materiálu), 40 % kuchaři. Angličan Cooke klade čínskou kuchyni na střední stupeň mezi francouzskou a anglickou; je horší prvé, lepší druhé. I čínské *makrobiotiky* (*čang-šeng*, t. j. dlouhý život) jsou předchůdci podobných děl v Evropě. Vedle šarlatanských spisů rozličných sekt taoistických, jež koristí jen z hlouposti lidské a za peníze slibují nesmrtelnost, nalézáme i vážné lékařské knihy toho druhu, udávající způsob života, jehož následuje, mohl by člověk bez lékařů a léků dosíci života nejdelšího.

VII.

Rodina.

Jeden z nejstarších názvů, jež národ čínský si přikládá, současně název nejoblíbenější, zní *pek-sing*,

to jest sto rodin (viz str. 28). Název tento svědčí nad jiné zřetelně o vážnosti, jaké se těšilo v Číně od dob nejstarších a posud těší zřízení rodinné. On jest nejen v souhlase s názory čínských mudrců, již vyhlásili rodinu za základ státu a stát jako souhrn rodin za velkou rodinu, on souhlasí i se skutečnými poměry, v nichž jest rodina posud počátkem a koncem veškerého života, společenského i politického.

Čínská rodina liší se ovšem podstatně od toho, co my rozumíme rodinou, založena jsouc naproti decentralisaci rodinného života u nás na důsledné centralisaci. Zůstávajíť nejen synové, ale i vnuci a pravnuci, ženíce se, v rodinách svých otců a dědů, tak že podobá se čínská rodina po výroku známého i v Evropě čínského generála *Čeng-ki-tunga*, bývalého člena pařížského sboru diplomatického, spíše náboženskému řádu než rodině v našem smyslu slova. To platilo již v dobách nejstarších, jak můžeme souditi aspoň z písemného znaku pro rodinu v čínštině 家, *kia*. Znak tento, v nynějším složení ze znaku *střechy* + *svině* složený, z čehož soudili někteří na prvotný stav čínské společnosti, v níž lidé bydleli pod jednou střechou se zvířaty, složen je v dolejší části své z trojnásob položeného znaku pro člověka, muže *žin* (人), i značí slovně *tři muže pod jednou střechou*, t. j. děda, otce a syna v jedné rodině. To bylo zvykem i v dobách historických a stará historie čínská vypravuje přímo o ministru Čengovi, který soustředil tímto způsobem *devět* generací pod svojí střechou. To jest i pravidlem v moderní Číně, v níž dostává se císařského vyznamenání rodinám, jež soustředily pět generací pod jednou střechou.

Je-li povinností rodiny takové soulad uvnitř, jest hlavním jejím právem bratrství a úplná rovnost všech mužských členů na venek. Veškeré nemovité jmění rodiny jest zajisté majetkem mužských členů, již dělí se o ně stejným dílem jen tenkráte, je-li shoda nemožnou.

Stejně jsou společným majetkem i veškeré přijmy jednotlivých členů rodiny, plynoucí do společné pokladny, z nichž dostává se pak každému toho, čeho potřebuje, i tenkráte, když z jakékoli příčiny sám práce a výdělku jest neschopen.

V ohledu tom má každá rodina své stanovy, v nichž zanesen jest veškeren majetek i jeho určení (viz str. 59.) Správcem všeho jest nejstarší mužský člen rodiny, který řídí autoritou svou nejen veškeré poměry vnitřní, ale zastupuje rodinu i na venek. Jmění samo nemá však jeho jména, nýbrž jméno rodiny. Zdánlivě jeví se tím rodina čínská tělesem velmi složitým, přes to jsou poměry její namnoze urovnanější nežli poměry tak mnohé jednoduché rodiny evropské.

Neméně přesně než vnější poměry jednotlivé rodiny, stanoveny jsou i vnitřní poměry čínské rodiny a společnosti vůbec. A hlavně této *vnitřní* organisaci čínské společnosti, založené na tisícileté tradici a tím přímo srostlé s existencí národa, dlužno děkovati vzorný pořádek těžkopádného na pohled tělesa rodiny čínské, jenž nám zdá se téměř nepochopitelným.

Číňan uznává od prastarých dob *pět poměrů* (ngu-lün), jež váží k sobě členy společnosti lidské, současně pět cností, jež poměrům těm odpovídají, totiž: poměr otce a syna, jehož výrazem je pieta;

poměr knížete a poddaného, jehož výrazem je loyálnost; poměr muže a ženy, jehož výrazem je svornost; poměr staršího a mladšího, jehož výrazem je shoda; poměr druhů a přátel, jehož výrazem je věrnost; Za hlavní z těchto pěti poměrů pokládá tři, totiž: poměr mezi mužem a ženou, rodiči a dětmi, vládcem a poddaným, tedy dva poměry rodinné, jeden mimo rodinu.

Objasňování těchto poměrů za účelem přesného plnění jich jest prvním a stálým předmětem praktické školy čínského života, k němuž veden jest Číňan nejen v rodině, ale i mimo rodinu, ve škole i v životě, podléhaje pro zanedbávání jich i trestní moci veřejné tam, kde v poměrech našich veškerá právomoc rodině je vyhrazena.

Přesné plnění těchto povinností považuje se za bezpečný poklad nejen rodiny ale i státu. Nebo koná-li jednotlivec své povinnosti z poměrů těch plynoucí, je li, jak Číňan praví, otec otcem a syn synem, je běh rodiny správný. Ale je-li rodina v pořádku, stojí pevně i říše. Nebo kdo naučil se milovati rodiče a býti oddán starším, t. j. plniti své povinnosti k rodině, stěží asi postaví se proti své vrchnosti. A kdo neprotiví se vrchnosti, nepůsobí jistě nepokoj. Tím způsobem jeví se láska k rodičům (pieta) a oddanost k starším základem existence člověka jako člověka. Jest to škola pěstující v prvé řadě charakter, bez něhož sebe větší vzdělání míjí se svého cíle. Ona stačí také úplně Číňanu, který ústy předního svého učitele mravouky prohlásil, že ten, kdo slouže otci a matce dovede vyčerpávati své síly, slouže knížeti je schopen nejkrajnější oběti, s přáteli a druhy obcuje, je věrným, třeba říkal, že se neučil, musí nutně zván býti učeným!

A) Poměr muže a ženy.

Čínský znak pro manželství 姻 (yin), jeví se nám složen ze znaku *velký*, původně obraz člověka s roztaženýma rukama, tedy dospělý člověk, v ohradě □ před níž, jako by na stráži stojí znamení pro ženu. Znak tento odpovídal by známým pomluvám, označujícím manželství jako vězení mužovo, a byl by novým dokladem pro názor moderní anthropologie, dle něhož jeví se nejstarší poměr mezi mužem a ženou býti nadvládou ženy nad mužem. Ve skutečnosti neposkytuje však Čína ničeho, co by podporovalo tento názor.

Číňan nedovedl si mysliti ideální rovnost, jakou přikazuje křesťanství muži a ženě v manželství. Pozorování běhu věcí v přírodě vedlo jej naopak k názoru méně ideálnímu, za to tím více skutečnosti odpovídajícímu a tudíž i praktičtějšímu. Shledávaje totiž podobenství muže a ženy ve vzájemném jich poměru v poměru slunce a měsíce, pozoroval, že není na nebi dvou slunci. Z toho odvodil si přesně logicky, že ani v rodině a dále i ve státě nemohou býti dva pánové: jeden musí býti pánem, druhý musí poslouchati.

Pokud vzájemného spojení manželů za účelem nepřetržitého trvání generací se týče, shledával Číňan v manželství podobenství nebes a země, jejichž vzájemným působením po čínské kosmogonii všecky věci povstávají. Muž odpovídá nebi jako mocnější a vládce, žena zemi jako slabší a poddaná. Dle staročínské *knihy proměn* (Yik-king) odpovídá muž nebes pevnosti, žena země podřízenosti; proto náleží i muži o tolik cti více, oč je nebe vyšší země.

Mudrcové čínští stanovili blíže zásady této podřízenosti a poslušnosti vrcholící v tom, že žena, nikdy

nejsouc svéprávnou a ničím nevládnouc [1]), jest *stále* podřízenou mužovi. Nevdána podřízena jest otci, a je-li mrtev, nejstaršímu bratru; vdána podléhá mužovi, jako vdova je v pravomoci nejstaršího syna. Ovšem, jsouc podřízena, zbavena jest žena čínská i jakékoli odpovědnosti. Výslovně praví se, že ženy jsou na roveň s podřízenými, vyšší jsou za ně zodpovědni: a jinde: Jsou-li ženy synů neposlušny a nepamětlivy svých povinností, je to jen následek chování synů. Nebo žena napodobí svého muže.

Jsou to na pohled příkré zásady, jejich příkrost však skutečností valně je mírněna, z části vůbec mizí. Podléháť tu žena nevdaná téže pravomoci rodičů, jíž podléhají i synové. Provdavši se, těší se úctě jako žena svého muže, s nímž sdílí vše, majíc právo nositi i jeho uniformu. Má-li děti, ctí ji tyto jako otce, jsouce současně ženě nadějí pro budoucnost. I jako vdova těší se povinné úctě svých dětí. Vedle těchto momentů přispívá tu čínské ženě i druhý základní rys v poměru muže a ženy, totiž odloučenost dle pohlaví.

Zásada tato obmezovala styky obou pohlaví na míru nejnutnější, počínajíc věkem dětským a končíc stářím. Dle ní nesměli sedati hoši s děvčaty na společné rohožce počínajíc sedmým rokem, ani společně

---

[1]) Čínská žena nedědí a vdávajíc se nedostává věna. Evropské sňatky s věnem jsou v očích Číňanových koupí. Při sňatku rozhoduje jen počestnost rodiny a povaha dívky, z části hledí se i na rovnost společenskou; hlavně však nesmí míti obě rodiny (ženichova i nevěstina) *stejné jméno rodinné.* Značíť při patriarchálním zřízení rodinném v Číně stejnost jména i příbuznost rodiny, i odstraňuje Číňan takovéto příbuzenské spojení, ježto blíží se po jeho názoru poměrům panujícím mezi dravou zvěří. Proto platilo to i o vedlejších ženách.

jísti, od roku desátého pak nebylo děvčatům vůbec dovoleno z domu vycházeti. To platilo i o vdávajících se dívkách. Spadáť i ženitba (vdavky) v Číně úplně do právomoci rodičů, jež jednak zkušenost, jednak láska k dětem činí nejzpůsobilejšími, postarati se co nejlépe o děti. Kniha poesie (Ši-king) praví tu výslovně: Jak se bere žena? »Promluví se s rodiči dívky a souhlasí-li tyto, je i dívka vázána.« Jak se ženíme? »Optáme se otce a matky. Pokud žijí, je slušno, aby oni osnovali sňatek, jsou-li mrtvi, vezmeme si ženu a oznámíme to duchům předků.« Nevyhnutelným prostředníkem je tu dohazovačka, bez níž nesměli se snoubenci ani jmén svých dověděti. Ši-king praví tu: »Jak se kácí dříví? Bez sekery nejde to. Jak se béře žena? Bez sprostředkovatele nejde to. Jediné jím se sňatek uzavírá.« Sňatek bez těchto obřadů činí po názoru čínském dívku pouhou přiběhlicí, jak čteme: Obřady svatební-li se nezachovávají, je smutná cesta muže a ženy.

Odloučenost ta, v theorii, jak dovídáme se o ní z kanonické knihy zvyků a obřadů (Li-ki), do krajností hnaná, trvala, i když se děvče vdalo. Li-ki stanoví tu rozdělení domu na dvě oddělení, dveřmi pečlivě uzavřenými oddělená.

Ve vnějším bydlí muž, ve vnitřním žena. Muž nevchází bez nutnosti do vnitř, a vejde-li, chová se jako v cizím bytě; žena nevychází bez nutnosti a i tu vždy zahalená, v noci mají oba světlo. Muž a žena nemají nic společného, studnu, rohožku, koupel, ba ani hák na pověšení šatů, nevypůjčují si nic jeden od druhého, ba ani si nesmějí nic podati. Mají-li si něco podati, berou to jeden od druhého z koše a nemají-li ho po ruce, ze země, by se nedotkli. Slova

ze vnitř nevycházejí ven a naopak. Muž nemluví o vnitřních záležitostech, žena o vnějších (o úředních věcech, válce a p.) Jedinou výjimku činí tu oběma společné oběti předkům, dále pohřby. Jinak trvá rozdíl takový do smrti. Neb i zde se dovídáme, že neumírá muž v rukou ženy a žena v rukou mužových, ale každý pro sebe očekává »odříznutí ducha«. Zachovává-li se to, trvá velké právo nebes a země, praví se ve výkladu na Knihu Proměn. Co platilo o manželích, platilo měrou větší o příbuzných, ještě větší o cizích. Muž nesměl seděti na jedné rohožce s tchýní ni švakrovou, do příbytku cizí ženy a vůbec do cizího příbytku v nepřítomnosti pánově nesměl muž, ani ne přítel, bez naléhavé příčiny vstoupiti. Na veřejnosti bylo předpisem, že muž, potkávaje ženu, šel po pravé straně, žena po levé, a Konfucius jako ministr veřejných prací ve státě Lu považoval to za velký úspěch své činnosti, když po třech letech lidé toho se drželi. Po jeho názoru má toto odloučení na venek býti pobídkou k tím těsnějšímu vnitřnímu spojení manželů. Nebo žije-li muž a žena v souladu, jest rodinný pořádek úplný. Odtud je harmonie, soulad i exponentem poměru, jaký má vládnouti mezi mužem a ženou. Mravokárci čínští připouštěli sice i výjimky, ale jen z ohledů vyšších, na př. jedná-li se o to, zachrániti švakrovou před utonutím a p.

Ve staré literatuře čínské dovídáme se také příkladů, svědčících, že byli jednotlivci, již této theorie pedanticky šetřili i tam, kde šetření jí hraničilo na nelidskost, někdy i stykům nejbližším (na př. s babičkou) se vyhýbajíce. Ale celkem zdá se, že zůstala theorie čínských mravokárců vždy jen theorií, vedle níž vyvíjel se skutečný život i v Číně způsobem, který

málo lišil se od způsobu života u národů jiných. Z knihy poesie staročínské (Ši-kingu), jež líčí nám vůbec, na rozdíl od theorie, život čínský, jaký byl skutečně, dovídáme se také, že byly i v Číně styky obou pohlaví dosti volné. Ženy obstarávaly bez závady nejen veškeré práce v domácnosti, nýbrž vycházely i za muži a dětmi do polí, stravu jim nosíce a i prací polních se účastníce. Styky pak mládeže byly tak volné, že zavdávaly čínským mravokárcům hojné příčiny horliti do ‚dělání děr do zdí' a ‚lezení přes zeď" za účelem vzájemného spatření nebo setkání, jak na př. filosof Meng tsï na podobné zasahování dětí do právomoci rodičů si stěžuje, označuje to hodným povržení rodičů i všech lidí.

V celku možno i zde říci, že objevily se přirozené zákony i u Číňana mocnějšími, než nejpřísnější theorie.

Přes to však, že nebyla žena z veřejnosti tak neúprosně vylučována, jak byli by si toho přáli čínští mravokárci, vytýká všeobecný názor čínský domácnost jako hlavní obor působnosti ženiny a činnost její tamže je dle něho v pořádku a zaslouží chvály. Možno sledovati to až do doby, kdy písmo se tvořilo, jak svědčí jednotlivé čínské znaky. Čínský znak pro *hospodyni* (fu) 婦 na př. je složen ze znaku pro *ženu* (v levo) + *ruku* (v pravo nahoře) + *koště* (v pravo dole), označuje hospodyni jako ženu s koštětem v ruce. Čínský znak pro *klid*, *pokoj* (ngan) 安 složen je podobně ze znaku pro *střechu* (nahoře) + *ženu* (vdole) i značí tedy ‚*ženu pod střechou*' jako základní podmínku pokoje. Čínský znak pro *dobrý* (hao), 好

se změnou přízvuku i *milovati*, složen je ze znaku *ženy* + *dítěte* (v pravo), označuje ženu s dítětem jako pojem dobra vůbec. Existence ženy a vůbec rodiny Číňanovy má po názoru čínském zůstati tajemstvím celému ostatnímu světu. Podnes neurazí nic více Číňana, nežli otázka po jeho ženě a rodině.

S názory z dob prastarých shodují se zcela i moderní názory čínské. Moderní Číňan shledává jediné určení ženy v rodinném životě, i shoduje se v tom úplně i s theorií evropského národního hospodářství. Pro život rodinný předurčena jest žena přírodou, jež obdařila ji k tomu přirozeným půvabem a dobrotou srdce, vlastnostmi, jež žádné vzdělání nedovede nahraditi. S téhož stanoviska prohlásil Číňan hlubší obírání se ženy naukami a vědou za neužitečné břímě, jímž žena jen svému vlastnímu úkolu životnímu se odcizuje. Jediné pro domácnost a muže vychovává se žena čínská, ne pro salony a politiku, jež jsou vyhraženy mužům, praví Čeng-ki-tung. Manželství je vůbec po názoru čínském spojením *dvou krásných* (liang-mei), čímž rozumí se přirozený půvab ženy, dary ducha u muže.

Se základním názorem o ženě a jejím povolání souvisí i celá výchova čínské ženy. Číňan vychovává svou dceru tak, aby, jakmile dospěje, mohl ji provdati, což považuje za svou hlavní povinnost. Jestiť názorem čínským, že má-li dům moudrou a cnostnou ženu, nepotká muže venku nijaká pohroma. Poměry společnosti čínské jsou ovšem v tom ohledu tak příznivy, jako snad nikde jinde na světě.

Zmíněnou již centralisací čínské rodiny odpadá zajisté pro mladíky čínské starost o existenci, jež v poměrech evropských nejvíce padá na váhu, a umož-

ňuje se poměrně brzké uzavírání sňatků. U děvčat stává se tak od 15—16 let, u mladíků od 20—30, jako nejzazší hranice, starými řády a zvykem stanovené.*) Přistupuje i k tomu, že ženění se nepovažuje v Číně za rozmar, ale za povinnost, související s udržováním obětí předků. Oběti ty vyžadují, nejen by každý byl ženat, ale i sám zůstavil mužského potomka, by v obětech těch pokračoval. Filosof Meng-tsï prohlásil to přímo za největší bezbožnost, zemře-li kdo, nezanechav mužských potomků. Neplodnost ženy do 40 let považuje se za hlavnější příčinu rozvodu nežli cizoložství, jež si trestá ostatně Číňan z vlastní právomoci. Ona ospravedlňuje i pojmutí vedlejší choti (většinou z chudého příbuzenstva a se svolením manželky), jejíž děti ovšem po názoru čínském náležejí právoplatně ženě prvé, jíž i ona jest podřízena. Jinak odporuje po názoru čínském přítomnost dvou žen v rodině poměru manželů, jak značí již písmo obrazem dvou žen vedle sebe 奻 svár a obrazem tří žen 姦 úklady a pikle.

Již ze staré Číny dovídáme se o zvláštním úředníkovi, jehož úkolem bylo starati se o sňatky, *mei-ši*. Povinností jeho bylo vésti seznamy dětí mužských

---

*) Mravokárci čínští odsuzují sice ranní sňatky, považujíce je za škodlivé pro zdraví matky i dítěte, klid rodiny, trvání lásky v manželství i vychování dítek. Přes to žení se i v moderní Číně mladíci většinou již před 20 lety. Dle Čeng-ki-tunga berou si 16letí mladíci 14leté dívky, jež v 30 letech již bývají babičkami. Za dobu dospělosti považuje se v Číně od pradávna u děvčete rok 15., kdy jako známku dospělosti dostává jehlici do vlasů (viz str. 32.), u hochů rok 20., kdy dostávají mužský klobouk. Ani pozdní sňatky nedocházejí chvály, třeba dle knihy Proměn (Yik-kingu) i ‚na staré vrbě roste ještě mech‘ a ‚stará vrba kvete‘.

i ženských při jich pojmenování, obřadu odpovídajícím našemu křtu, ve 3. měsíci po narození. Když pak dospívala dívka 20, mladík 30 let, vypisoval je, jako děje se u nás za účely vojenskými, shromážďoval vypsané ve druhém měsíci jarním a kázal jim se oženiti a provdati. Proti těm, již neuposlechli, náleželo mu i právo trestati.

Z nařízení toho nebyl vyňat nikdo, i platí dle Čeng-ki-tunga v Číně posud zásada, že každý k manželství schopný muž musí se oženiti, jako platí u nás, že každý k vojenské službě schopný musí býti vojákem. Dle téhož jest starý mládenec a stará panna v Číně podnes zjevem nezvyklým, a pokud snad se vyskytuje, považuje se to za neřest. Početný poměr mužů a žen v Číně, velmi se blížící, zdá se, napomáhal valně tomuto stavu. V ohledu tom byly již ve staré Číně vedeny pečlivé seznamy lidu dle pohlaví. Nám zachovány podobné seznamy z r. 1122 př. Kr. Z nich dovídáme se, že poměr ten v jednotlivých provinciích valně kolísal (5 : 2, 5 : 3, ale jinde obráceně 1 : 2, 1 : 3, 2 : 3), takže jen v jediné východní provincii byli si muži a ženy počtem rovni (2 : 2). Nepoměr tento zdanlivě křiklavý vysvětluje se poměry společenskými a politickými, ale celkový výsledek byl i zde ten, že na 25 mužů připadaly 24 ženy.

Často je slyšeti o utracování nebo vysazování dívek v Číně s výklady svědčícími více méně o sobectví čínském. Čínští filosofové odsuzují je co nejrozhodněji, nalézajíce nejvroucnějších slov na obranu ženských bytostí. I vláda zakazuje je co nejrozhodněji a zřídila téměř v každém městě t. zv. chrámy novorozeňat pro děti, které rodiče buď nemohou nebo

nechtějí živiti. Evropa, v níž statistika vražd dětských bez rozdílu vykazuje čísla snad ještě pozoruhodnější, má zde zajisté málo příčiny útrpně pohlížeti na Čínu.

Ze všeho, co řečeno, vyplývá přirozeně, že mohou se čínští rodičové, majíce největší naději, dcery své provdati, skutečně obmeziti ve svém vychování na to, co bude dcera jejich potřebovati jako budoucí hospodyně, i jest pochopitelný rozdíl mezi vychováním děvčat a hochů. Hoch, spatřující v tom svou chloubu, státi se úředníkem, musí věnovati se studiím literním, zatím co žena, jako budoucí hospodyně, osvojuje si praktickou školu života a správy rodinné.

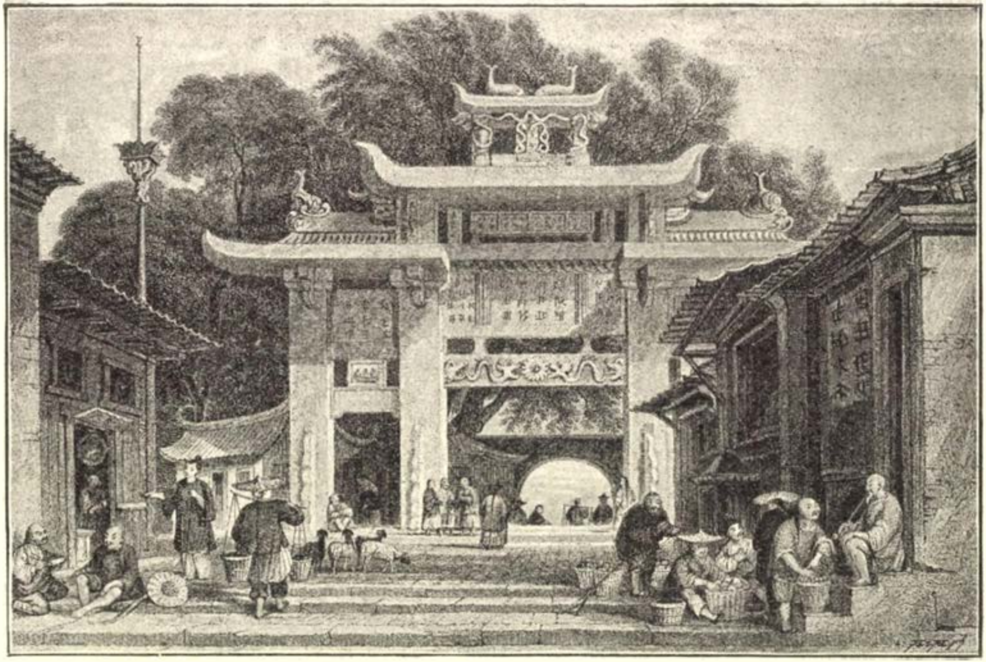
Již v Ši-kingu dočítáme se o této různosti. Starému jednomu vladaři narodí se hoch. Položí jej na postel, dají mu krásné šatičky, hračkou je mu žezlo. Hoch křičí oděn šatem červeným, narodilť se budoucí vladař. Naproti tomu, když se narodilo děvče, položilo se na zemi, zavinulo do cárů a jako hračku obdrželo cihlu, jíž užíváno k lisování látek.

Rozdílem tím naznačena zde různost v budoucím povolání. Sinolog Schlegel analysoval podobně čínské znaky pro osobní zájmeno *já* (ngo) jako obraz ozbrojeného muže, *ty* (žu) jako obraz člunku tkalcovského. Když v 6. roce počali se hoši učiti znakům čínským, ukazovaly se děvčatům drobnější práce ženské. Hoši učili se odpovídati rychle slovem *wei* (ano), děvčata pomalu slovem *yü* (ano). Děvčata nabádána vůbec mluviti jemně, dělati přívětivou tvář a poslouchati rozkazů.

Pokud zaměstnání se týče, náleželo dívkám obstarávati domácnost a vše, co s ní souviselo: předly hedvábí, šily, tkaly a obstarávaly rozličné práce ruční, přisluhovaly při obětech, připravovaly víno, rýži a sekaninu, zadělávaly ovoce a učily se zvykům obětním.

To platilo za starodávna bez výjimkyi v rodinách nejvznešenějších. A když kdysi ministr státu *Lu*, navštíviv matku svoji, viděl, že šije a nad tím podivení své vyslovil, že děje se tak ve váženém domě, odpověděla mu matka, z hluboka si zavzdychnuvši: Což nemá stát *Lu* lidí rozumných? Kdyby bylo, dítě, více takových úředníků jako ty, bylo by brzy po veškeré činnosti. Zůstaň, poučím tě. Pracuje-li lid, neoddává se rozkoši. Proč nalézáme na úrodném poli nejvíce hloupých lidí? Protože jsou leniví! A proč na neúrodné půdě lidi řádné? Protože jsou pracoviti. Na to vypravovala mu, kterak obstarávaly za starodávna ženy práce ženské, od císařovny po ženu z lidu. Ženy urozené tkaly roucha obřadní a čestná, ženy z lidu předly přízi a tkaly látky na oděv svých mužů. Z jara, při obětech zemi a polním plodům obětovaly své tkaniny hedvábné a konopné, při obětech předkům na podzim roucha konopná. Ženy tkaly a mužove vzdělávali pole. —

Pravidla domácího života předpisují i literní vzdělání ženy. V sedmém roce učí se dle nich čínská dívka kanonické knize o pietě (*Hiao-king*) a knize hovorů Konfuciových (*Lün-iü*). V dalším průběhu přistupuje k tomu ještě ta neb ona kniha o vynikajících ženách čínských, jež aspoň dle smyslu se vykládá, to jest ale vše. V době, kdy osmiletý jinoch přikračuje ke studiu kanonické knihy starých dějin čínských *Šu-kingu*, učí se děvčata nevycházeti z domu, a když desítiletí hoši vstupují na studia, by obírali se všelikými knihami i heterodoxními, učí se děvčata býti příjemnými, poslouchati, pracovati v domácnosti a trochu i hudbě. Vyšší vzdělání jest celkem známkou polosvěta. To bylo druhdy všeobecné, nyní jest to, až na výjimky,

Brána ku poctě panenství a vdovství (vchod do města Amoy).

hlavně v městech, kde domácí vychování z části ustoupilo vlivu evropskému, skoro všeobecné. Posud stará se čínský rolník se svými dospělými syny o svá pole, co ženy hotoví šaty, vychovávají děti a obstarávají domácnost. Přes to má i Čína své vynikající ženy, hlavně v oboru poesie t. zv. 100 krásek (pek-mei), ale i jinde vlivuplné, i své Semiramidy na trůnu. Nejvíce vyniká ovšem žena jako manželka manželskou věrností, jež jest její přední cností, za života manželova i po jeho smrti. Platiť celkem zásada, že uzavírá se manželství jen jednou a zemře-li muž, žena se nevdá podruhé. Za zvláštní projev věrnosti, jejímž symbolem v manželství a tím i manželství je v Číně divoká husa, se považuje, odhodlá-li se žena k sebevraždě (uškrcení vlastním vlasem), by sdílela hrob s mužem; surový zvyk donucuje k tomu ženu nezřídka i proti její vůli. Odměnou jsou tu známé slavobrány ku poctě věrnosti žen, s nimiž všude v Číně se setkáváme.

Zmínky zaslouží, že dle vykladatelů čínských klassiků poměr muže a ženy nepočítán původně k pěti poměrům společenským, ježto spojení muže a ženy v manželství považováno za zařízení lidské. Totéž platilo i o poměru rodičů k dětem. Ještě z Konfucia dovídáme se, že vytýkáno mu, že klade přílišnou váhu na přesné dodržení všech forem v manželství. Hlavně přispěl k povznesení váhy manželství zajisté úkol, který přisouzen ženě v domácím kultu předků, s jehož váhou stoupla pak i cena ženy v manželství a i manželství samého. »Zavedli-li to za starodávna vládcové tří rodů (tři prvé dynastie), ctíti ženu a syna, byla to pravá cesta; žena je prvá v lásce, syn následuje. Nenáleží jim nutně úcta?« A jinde čteme, že moudrý se zřetelem na dvojí účel manželství (trvání generací a kult předků) váží si manželství. —

B) Poměr otce a syna, rodičů a dětí.

Výrazem poměru toho jest *láska k rodičům*, *pieta*, po čínsku *hiao*. Čínský znak pro pietu složen jest ze znamení 7 × 10, t. j. *70* + *dítě*, znače pietu v prvé řadě jako poměr dítěte k 70letému starci. Znak tento dokazuje, že stáří a z něho vyplývající větší zkušenost, jež všeobecně ceněny, byly i v rodině základem, na kterém vyvíjela se láska dětí k rodičům.

Pieta jest základní cností čínského života, společenského i státního, a jako taková považuje se za základ všech ostatních cností. Za doby úpadku naříká ovšem i Konfucius ve své kronice státu Lu, nadepsané *Jaro* a *Podzim*, že ve všeobecném rozvratu vraždil i syn otce a i krev nejvyššího vladaře prolévána. Ale celkem možno tvrditi, že není druhé cnosti, jež by pronikla tou měrou veškeru bytost čínskou, jako právě pieta. Čínská pieta není přirozeným pudem, ale dekretovanou povinností. Za nejkrásnější její květy považují se nezměrná láska k rodičům za jejich života a neustávající kult předků po jejich smrti. Konfucius definoval pietu přímo tak, že má se za života sloužiti rodičům, jak se sluší, po smrti mají se pohřbíti, jak se sluší, a dále má se jim obětovati, jak se sluší. Čínská pieta má ovšem daleko širší hranice než totéž slovo u nás. Obsahujeť po čínském názoru úplnou oddanost do vůle rodičů (v prvé řadě otcovy), prostou vší samostatnosti a jakéhokoliv ohledu na vlastní já, a to nejen za života rodičů, ale i po jejich smrti. »Je-li otec na živu, dbá syn jeho vůle, praví Konfucius výslovně, je-li mrtev, dbá jeho způsobu jednání.« Týž velebí jako vzor piety chování náčelníka rodiny, jenž podržel po smrti otcově nejen správu otcovu, ale i

jeho úřednictvo, ač věděl, že jsou mezi nimi lidé nehodní! Proslavenými vzory piety byli i slavní staří císařové čínští Yao, Šün a Jü, i jest přesvědčením Číny, že svěřilo jim nebe hodnost císařskou, hnuto vynikající jejich láskou dětinskou.

Co dělá pietu pietou, není ovšem služba sama (práce za rodiče, starost o ně a jejich výživu a pohodlí), ale její pohnutka. Máť jednání dětí vyplývati z vnitřní náklonnosti a jeviti se v úctyplném, při tom radostném výrazu tváře. Nebo živiti své roditele dovedou, jak Konfucius výslovně podotýká, i psi a koně. Kdyby nebylo zde uctivosti, čím by se lišili lidé od od zvířat?

Z Číny dovídáme se nezřídka přímo neuvěřitelných příkladů nejopravdivější piety, na př. když chudý syn, nemoha churavému otci poskytnouti silné polévky, vyřízne si sám kus masa z těla, by z něho polévku uvařil. Čínští mravokárci připouštějí sice i napomínání chybujících rodičů, ale se zachováním plné úcty k nim a poslušnosti a nehoršením se dětí, nejen neposlechnou-li rodiče, ale ani kdyby děti své za to citelně potrestali. Pro pojem piety čínské je nad jiné významným výrok, jejž učinil Konfucius, když prohlásil kdosi s chloubou, že jeho dědiny lidé jsou tak upřímní, že ukradne-li něčí otec ovci, syn svědčí proti němu. Konfucius prohlásil: Upřímní z mé dědiny jsou jinačí: Otec pro syna tají, syn pro otce tají. To je upřímnost. I to, zdá se, zůstalo platným v Číně.

I pokud posmrtné piety se týče, žádá se, by sloužilo se mrtvým jako se sloužilo živým, nepřítomným jako se sloužilo přítomným.

Tím stává se pieta nejen neobyčejně obtížnou, ale současně i stejně čestnou jako jakýkoliv úřad, ni

státní službu nevyjímajíc, před nímž i přednost zaslouží. Odmítnutí úřadu nabízeného nebo vzdání se úřadu již přijatého považuje se za samozřejmé, nelze-li při něm vyhověti požadavkům piety. »Syn nevzdaluje se,« je-li otec na živu, a odejde-li, musí se věděti, kam, by v čas potřeby mohl býti přivolán.

Čínská pieta žádá netoliko podrobování sebe sama vůli rodičů, ale i přičítání všech vymožeností dětí na vrub rodičů, již i po smrti své stávají se účastnými vyznamenání a úspěchů svých dětí (sr. str. 46).

Ovšem jsou obráceně i rodičové zodpovědni za veškeré nepěkné skutky dětí. Když žaloval kdysi u Konfucia jako ministra spravedlivosti otec na syna, že neplní k němu své povinnosti, zavřel Konfucius oba, a když po třech měsících prosil otec, by se toho nechalo, oba propustil. Tenkráte mu vytýkáno, proč, vyhlašuje sám pietu za prvou věc v říši i rodině, nestanovil přísným potrestáním syna odstrašující příklad. Konfucius odpověděl na to: »Nedbá-li hlava správné cesty a popravuje pak poddané, není to právo; nevede-li otec syna k pietě, znamená dáti něco na jeho žalobu tolik jako popraviti nevinného.« To zůstalo platným pro všecky doby. Podnes zavdává tento pojem o zodpovědnosti bratří a příbuzných podnět k vyhlazování celých rodin při zločinech proti říši (velezrádě), při čemž i předkové dávno zemřelí patřičně jsou trestáni. Popravujíť se tu mimo vlastního vinníka a spoluvinníky i všickni mužští členové rodiny i příbuzenstva prvého stupně (otec, děd, synové, vnuci, strýcové, ujci se strany otcovy a všickni jejich synové, bez ohledu na to, kde bydlí, a bez ohledu na vrozené nebo nahodilé vady), třeba do 60, ni nej-

mladší členy nevyjímajíc, památka zemřelých se zahlazuje. Ostré toto ustanovení ovšem nemíjí se účinku. Dobrý syn a věrný bratr rozmyslí si dopustiti se zrády, věda, že chrožuje tím život svého otce a svých pokrevenců. Systém vzájemného ručení, kde každý je zodpovědným nejen za sebe, ale i své okolí, své příbuzné, sousedy i poddané, jest vůbec zvláštností čínského zákonodárství.

Po smrti rodičů jeví se pieta vedle celého jednání, zařízeného dle příkladu otcova, hlavně tříletým (ve skutečnosti 27 měsíců) smutkem pro rodiče. Ten podává po názoru čínském nejlepší příležitost, by syn osvědčil svou pravou povahu. Povinností Číňanovou jest tu vzdáti se jakékoli činnosti veřejné i soukromé, jakéhokoli pohodlí i zábavy, ni hudbu nevyjímajíc, a věnovati se zcela a výhradně jen smutku. Číňané sami uznávají škodlivost tohoto ustanovení, při čemž nutně zvyky i hudba upadají, i staly se pokusy o nápravu. Ale obhájcové piety, v čele jich Konfucius, odmítli jakoukoli změnu co nejrozhodněji, prohlašujíce to ústy Konfuciovými za nedostatek lidskosti. Dítě zrozené, praví Konfucius, opouští teprve po třech letech náruč otce a klín matky, odtud i tříletý smutek jest všeobecný. Požíval ten (kdo chce něco měniti) také tříleté lásky svého otce a matky?

Povinnost lásky k rodičům týká se nejen synů, ale i jejich nevěst. Číňan, jehož celkovým názorem je, že moudří sestárnou spolu, považuje za hlavní příčinu k rozvodu neposlušnost ženy naproti otci nebo matce mužově, hraničící až na jejich pohanění. Syn je tu přímo povinen ženu propustiti, i kdyby snášel se s ní sám sebe lépe. Obráceně nesmí zase syn propustiti ženu, třeba byl k tomu oprávněn, nosila-li

tříletý smutek pro jeho rodiče. Ženu, jež není poslušna svých rodičů, zrazuje Číňan si bráti právě tak, jako ženu z odbojné rodiny nebo z rodiny, jejíž členové pro skutečnou vinu byli trestáni.

Pietou v nejširším smyslu slova, v rodině i říši, obírá se *kniha piety* (Hiao-king), jedna z posvátných knih čínského státního náboženství. Pro obsah svůj jest předmětem všeobecného, nejbedlivějšího studia.

Jak uvedený příklad z praxe Konfuciovy svědčí, podléhaly v Číně vždy a posud přestupky proti pietě trestům kriminálním. Udržovati vážnost otcovskou jest v prvé řadě účelem čínského zákonodárství. Pieta považuje se za základ všech cností, ve skutečnosti jest i hlavní příčinou smutného úpadku v poměrech čínských. Nehledě k neblahým stránkám, jež vyplývají nutně ze zásad uvedených, jest a bylo to vždy známkou Číňana, že nechce býti moudřejším svých předků. Tím vysvětluje se přirozeně celková stagnace se strany jedné, bránění se pokroku se strany druhé.

C) Poměr bratří, starších a mladších.

Vzájemný poměr bratří považován za starých dob za bližší a důležitější nežli poměr muže k ženě se strany jedné, dětem se strany druhé. Odvozován tě *z nebe* naproti lidskému rázu, jaký přičítán manželství jako společenské instituci. Pro poměry čínské rodiny a čínské společnosti vůbec jest charakteristickým, že neskládá se rodina ze členů rovnoprávných, nýbrž nadřaděných a podřaděných. Nad jiné významným jest tu úkaz, že nemá Číňan pojmu pro bratra. On zná jen staršího bratra (*hiung* nebo *kuan)* a mladšího bratra (*ti*), již teprve dohromady mu dávají pojem bratří

(*hiung-ti*, *kuan-ti*). V celku platí, že mají mladší bratří býti uctivi, poslouchati starších, jim ve všem (i v jídle, pití a p.) dávati přednost a jim oddaně sloužiti; za to povinni jsou starší býti k nim laskavými a míti k nim ohled. Starší vystupuje tu zase jako zkušenější a proto učitel mladšího. Název mladšího bratra (ti-tsï) přenáší se mimo rodinu přímo i na žáka v poměru jeho k učiteli, jsa dále výrazem pro mládež vůbec. Nejvíce vážnosti požívá ovšem nejstarší bratr jako nástupce otcův nejen v rodině ale i v kultu předků.

Mravokárci čínští kladou veliký důraz na to, by mládež vůbec plnila své povinnosti k starším, označujíce zanedbávání jich jako něco, co není v pořádku. Mlád jsa, nebýti poslušen a lásky pln k staršímu bratru, to jest lupičství, praví přímo Konfucius. Podřizování se mladších v rodině starším považováno vedle lásky k rodičům za základ humanity, t. j. chování se člověka jako člena společnosti; daloť se s jistotou očekávati, že ten kdo těmto povinnostem vyhovuje, učiní zadost i svým povinnostem k vrchnosti (srv. *E.*) Mládež se proto opětovně nabádá míti doma lásku k rodičům, mimo dům býti poddajná a uctivá k starším. To je nejspolehlivější známka pro vnitřní cenu člověka, zaslouží nepodmíněnou chválu a dosahuje stejné odměny jako láska k rodičům. Zmínění opětovně staří císařové čínští byli i vzory lásky bratrské. Dle Knihy písní (Ši-king) je shoda ženy a dětí v rodině jako hraní na *šik* a *khin* (velkou a malou loutnu). Jsou-li však starší a mladší bratři svorni, je shoda taková nejvýš radostná. Tenkráte je zajisté dům a rodina v pořádku a muž může míti radost ze ženy a dětí. Nejen poslušnost k rodičům dostaví se sama sebou, ale i poslušnost k vrchnosti. Poddajnost mladšího

bratra uvádí se přímo jako známka dobrého úředníka. Úcta mladších a služba staršímu bratrovi přísluší i jeho choti. O jednotlivostech dovídáme se z Knihy obřadů (Li-ki). Mladší bratr, jsa bohat a hodnostářem, nesmí se jím jeviti před starším bratrem; má-li vůz a družinu, musí tyto zůstati venku a on smí vstoupiti nejvýše s nepatrným průvodem. Vše, co mladší bratr má, musí prve nabídnouti staršímu, než-li použije toho sám a p. A vše to musí se díti ochotně a bez váhání. —

Ohled k mladým doporučuje se vzhledem k tomu, že tito v budoucnosti sami nastupují na místo starých. Významným je názor, že ten, o kom do 40 až 50 let se neslyší (t. j. kdo nezjedná si nějakou pověst), nezaslouží dále žádného ohledu.

Kdo nemá vlastních bratří, buď uctivým ke každému a nejednej nikdy proti dobrému mravu. To stačí, učiniti si celý svět bratry.

D) Poměr druhů a přátel.

Život rodinný jest v Číně *všeobecný* a tak *vyvinut,* jako nikde jinde. Veřejný život ustupuje naproti němu silně do pozadí.

Ovšem »člověk nemůže se skrýti,« zvláště ne muž, jenž odkázán jest činností svojí na veřejnost. Z toho vyplývá nutnost styků s okolím, bližším i vzdálenějším. Z nich vyvíjí se přátelství, jehož výrazem a cností charakteristickou jest *věrnost* (sin), dle znaku čínského ze *člověka* + *slova* složená a slovně německému *ein Mann ein Wort,* našemu ‚slovo dělá muže' odpovídající.

Člověkem býti, znamená dle čínské definice humánním býti, t. j. plniti své povinnosti jako člověk k svému okolí a společnosti vůbec.

Čínské názory jsou zde: Nikdo není tak špatný, aby nebylo lze od něho něčemu se přiučiti. Možno-li proto s někým mluviti, má se s ním mluviti, jinak »ztrácejí se lidé.« Obráceně: Mluví-li se s někým, s kým není to dobře možno, znamená to ztrácení slov. Jdou-li tři pospolu (dva lidé a já), jistě je mezi nimi můj učitel, praví *Konfucius*, jinými slovy, jistě mohu se od nich něčemu přiučiti; vybera jejich dobré, následuji ho, co je na nich špatného, to měním.

Dle jiného výroku nemůže vůbec cnost býti opuštěna, musí míti sousedství.

Důvěrnější styk, jaký je předmětem *přátelství*, vyžaduje ovšem pečlivější volby. Máť po názoru čínském přátelství v prvé řadě účelem *vzájemné zdokonalování.* K němu přistupuje pak zásada *vzájemnosti* jako zásada, jež má ovládati všecky poměry životní a jež ukládá každému za povinnost, býti s to, aby žádal od sebe sama, co žádá od jiných, právě tak jako na druhé straně nečiniti jiným, čeho nepřeje si člověk sám. Odtud podivná na pohled zásada: neber si za přítele, kdo není jako ty sám.

Pro zevnějšek žádá se v přátelství *vážnost* a *odměřenost*, prostá *důvěrnosti*, ale i *nedůvěřivosti*, nepočítající s podvodem a nevěrou, ale předstihující je, kdyby se objevily. Pro vnitřek jest pro přátelství nutnou *věrnost*, a sice ve slovech i skutcích. Nebo: »Člověk bez věrnosti — vůz bez oje; čím pak poháněti jej?«

Obráceně člověk upřímný a věrný ve slovech, uctivý a vážný ve skutcích obstojí i mezi divochy.

Míti hodně dobrých přátel, přicházejících i z daleka, prohlásil Konfucius radostným a dobrým.

Čínské přátelství je v základu svém morální, ale ani ono nevylučuje i stránku praktickou, třeba stránka ta při celkové organisaci rodiny čínské, jak svrchu vylíčena, nepadá tak na váhu. Ši-king velebí přátelství, ukládající urozenému za povinnost, sestoupiti s koně nebo vozu a jíti vstříc příteli v ošumělém klobouce nebo se břemenem na zádech. Praktičnost čínského přátelství jeví se účinnou pomocí, jíž dostává se nejen chudému od boháče, ale i chudšímu od chudého, zvláště ve stejných kruzích životních. Život cechovní jako ochrana proti bezpráví a nehodám jest v Číně vyvinut jako nikde jinde. V cechy sdružuje se kde kdo, ni zloděje a lupiče nevyjímajíc. Tím stává se, že, jak Čeng-ki-tung tvrdí, je v Číně opuštěn jen ten, kdo opravdu sám chce býti opuštěn.

E) Poměr vrchnosti a podřízených.

Poměr tento nalézá svého výrazu ve vládě. »Vlásti jest«, dle Konfucia, »napravovati«. Nebo pán-li nabádá své poddané býti správnými, neodváží se nikdo nebýti správným.« Ovšem platí to jen o pánu, který dovede prve spořádati sebe sama. Odtud žádá Konfucius na vládnoucích *cnost* jako souhrn všeho toho, co pána činí dobrým pánem a jediné ho opravňuje ovládati jiné. Obráceně žádá se i na úředníku, by »byl úředníkem«. Nebo třeba po názoru čínském hlavní zodpovědnost za dobrou správu týká se v první řadě vladaře, není ani úřednictvo vší zodpovědnosti prosto. Čínský znak označuje úředníka jako osobu hluboce se uklánějící. Poslušnost a oddanost (loyalita) jsou sice

nejkrásnější vlastnosti úředníka, jako poddaného vůbec přes to žádá se přímo jako povinnost úředníkova »i smělé jednání při skromných slovech«, není-li vše v pořádku. Neslušným požadavkům má úředník přímo odpírati. Slouž ť dobrý úředník pánu svému jen *na pravé cestě*, a nejde-li to, raději nechá úřadu. »Milujeme-li někoho, nemůžeme nevynasnažovati se; jsme-li loyálními, nemůžeme nepoučovati.« Odtud doporučuje se i obezřelost ve vybírání úřednictva: »Nejprvé dobré úřednictvo, potom promíjej malé poklesky, povyšuj moudré a cnostné.« I vyšší úředníci mají povinnost, navrhovati svému pánu jen schopné muže, a nemají se styděti i sami schopnějším místo udělati, jinak »ukradli si své místo«. I každý jednotlivý úředník má zkoumati sama sebe, a nehodí-li se k úřadu, jej nepřijímati, po případě již přijatého se vzdáti. Vůbec platí zásada: »Nestarej se, že nemáš úřadu, starej se, bys dobře jej zastával, nestarej se, že tě nikdo nezná, starej se býti hodným poznání.« I služba vyžaduje schopností, a někdo dovede býti dobrou hlavou rodiny, třeba největší, ale pro úřad se nehodí. Nezbytnou podmínkou k dosažení úřadu v Číně je literní vzdělání, ale po názoru mudrců čínských nestačí ani ono, není-li doplněno zkušeností: »Uměti na pamět 300 zpěvů Ši-kingu a nevyznati se ve správě a poslán do čtyř končin, nedovesti vyhověti svému poslání, třeba znalost Ši-kingu je mnoho, co dělat s ni? Talenty jsou vzácné a nebylo jich nikdy mnoho, ale dobrých úředníků může býti dosti, třeba ani to není zcela snadné. Na otázku, jak má býti dobrý úředník, odpovídá Konficius: »V osobním vystupování buď stydlivým, poslán do čtyř končin (kamkoli), neudělej hanbu rozkazům knížete. Jemu nejbližší jest ten, koho

zvou příbuzní dobrým synem, sousedé dobrým bratrem ; jako třetí přichází ten, kdo je ve slovech věrný, v konání odhodlaný.« »Hověti mravům ve službě knížete považují lidé za lichotnictví,« ale to dobrému úředníku nevadí. Celková zásada zní : »Kníže používej úředníků po dobrém mravu, ministr služ knížeti se srdcem v středu (t. j. loyálně).« Ani loyalita nevyžaduje po čínském názoru nutně nasaditi život za knížete, nejméně už tam, kde by to nejen neprospělo, ale snad bylo i na škodu. Konfucius označil podobné dokazování věrnosti sebevraždou přímo za způsob ovdovělých manželů neb opuštěných žen. Jinak je ovšem i čínským názorem, že čestná smrt je lepší než život v potupě. Loyalita má se jeviti nejen za života věrnou a oddanou službou, ale i po smrti hlubokým smutkem. V tom ohledu zaslouží úředník, jenž myslí jen na klidné sedění (pohodlí), názvu úředníka právě tak málo jako ten, kdo myslí jen na jídlo nebo se stydí za špatný šat a špatné jídlo. To je známka, že není na pravé cestě. Rozhodně odsuzuje se i prospěchářství, jež považuje se za známku *sprostého* : »Nepřej si chvatu, nehleď na malý zisk ; chtěje chvat nepronikneš, hledě na malý zisk nevykonáš velké věci.« Prospěchář má zajisté na mysli nejprve získati, ale když získal, dostavuje se obava, že nabytého pozbude a určuje veškeré jeho jednání. Dobré úřednictvo je nejlepší podpora humánosti, nebo ‚nehumánní se vzdalují‘. O poměru vrchnosti k lidu viz *Stát.*

VIII.

S t á t.

Čínské státní zřízení zaslouží největší pozornosti. Jestiť ono vysvětlením, kterak mohla se Čína udržeti

po tisíceletí, v době, kdy nejen v Asii, ale i v Evropě vystřídala se řada velmocí na obrovských vojscích založená a s nimi všecky vládní systémy. Příslovečná je čínská nehybnost a nezměnitelnost. Naproti ní značí 18 čínských dynastií, jež během věků se vystřídaly, tolikéž státních převratů, při nichž nejen předchozí dynastie většinou v plném slova smyslu byla vyhlazena, ale i její zařízení. Jen něco zůstalo po veškeru dobu trvání národa čínského nezměněno a tím byl vždy duch čínský, v němž jako nezměnitelném rámci všecky změny vždy se prováděly. Nebe má jedno slunce, v rodině jest jeden pán, proto jest i v říši jen jeden vladař.

Od počátku až na naši dobu má Čína *monarchické zřízení* a sice nejprvé feudální (2357—221 př. Kr.), v němž císař byl vrchním dozorcem vasallů, od 221 př. Kr. a podnes absolutní monarchii, i tu s pokračujícím vývojem.

Osoba jednoho vladaře byla v Číně vždy repraesentantem vší moci v říši. Čínský znak pro císaře (*vang*) označuje jej dle výkladu Konfuciova jako prostředkující jednotku mezi nebem, zemí a člověkem (王).

Nebe jest velkým, císař jest představitelem jeho na zemi. Odtud názvy pro říši *thien-hia*, *thien-čao* (viz str. 4), pro císaře *thien-tsï* (nebes syn), pro vládu *thien-ming* (nebes rozkaz). Naproti poddaným jest čínský císař neobmezenějším vládcem než kdekoliv jinde. Vládce a nejvyšší kněz v jedné osobě, ježto stát a církev v jedno splývají, jest vůbec vším. Stanoví zákony, zvyky a obřady, váhy a míry, písmo a hudbu. Ba Čína má i svou cís. státní syntax.

V této své neobmezenosti jest však císař čínský autokratem ve vlastním slova smyslu, jak značí to čínský znak pro císaře (*hoang*), prohlašující svým složením ze *sám* + *vládce* za opravdového vladaře toho, kdo dovede v prvé řadě ovládati sebe sama. Jestiť sám *dobrovolným sluhou zákona daného nebem*, což vylučuje jednání dle vlastní jeho vůle. Jediné ty z rozkazů vládních, jež shodují se se zákony nebes, jsou po čínském názoru závazny i pro lid. Po výroku čínských klassiků je povinností ministrů upozorňovati vladaře na tyto odchylky od zákonů nebes a působiti nápravu. Doznání omylů vládních ve vládním tisku je podnes v Číně obvyklým, ve shodě s výrokem Šukingu: »Chraň se nepravého studu a doznej, dopustil-lis se chyby; jinak stane se omyl tvůj zločinem na lidu.«

Je to nutno, ježto nehody stíhající říši považují se za porušení shody mezi nebem a zemí a za původce jich, jako jindy všech úspěchů, považuje se vladař, který povinen jest i nésti následky. S tohoto stanoviska vyplývá i jako samozřejmé vzdání se úřadu se strany toho, kdo jest si vědom, že se k úřadu nehodí. Ano Číňan shledává i správným svržení vládců nehodných, neplnících povinností svého nebeského poslání. Čínský filosof Meng-tsï je tu přímo hlasatelem nauky o královraždě. Dle něho je *lid prvým a pak teprve přijde vladař*, jehož možno, žádá-li toho obecní blaho, nejen sesaditi ale i smrtí potrestati. Historie 18 dynastií čínských svědčí, že nezůstalo to jen při theorii. Dedukce Meng-tsïova je velmi zajímavá. Praví: Poruší-lí kdo humánost (prohřešuje-li se proti svým povinnostem jako člověk), stává se vinníkem. Prohřeší-li se kdo proti spravedlnosti, stává se zločincem.

Vinník a zločinec však je jen člověkem. V tom případě usmrcuje se ne kníže ale *člověk.* Obráceně je ten, kdo svrhuje vladaře, jen nástrojem nebes. »Není pravda, že já, malé dítě, vzbuzuji odboj,« praví o sobě zakladatel druhé dynastie čínské, svrhší posledního vladaře prvé dynastie, *Hia.* »Hia, jež nyní drží říši, je obtížena zločiny, proto nebe poručilo zahladiti ji.«

V ohledu tom platí v Číně přes absolutní monarchii heslo: hlas lidu, hlas boží, více než kdekoli jinde na světě. Ši-king doporučuje tu přímo: Nerozpakuj se přijímati rady od těch, již nosí trávu na bedrech, t. j. nejsprostší lid. Šu-king pak praví: Nebe vidí vše a sice prostřednictvím lidu, slyší vše a sice prostřednictvím lidu.

Filosof Meng-tsï, vykládaje vladaři, kterak má poznati schopnost nebo neschopnost ministrů, praví: »Povyšuj moudré, jako bys nemohl jinak,« t. j. donucen jejich zásluhou, »starej se, by obyčejní měli přednost před urozenými, vzdálení před příbuznými.« Na to pokračuje: »Řeknou-li ti, jež má kníže po levici a po pravici (nejbližší rádcové), všickni, že je někdo moudrým, nestačí to; řeknou-li to vyšší úředníci všickni, nestačí to; teprve řeknou-li to lidé všickni, dlužno zkoumati, a shledá-li ho vladař sám moudrým, má ho i používati. Stejné platí pro neschopnost. Teprve jestliže lid praví: *nejde to s ním*, zkoumá ho i kníže a uznav oprávněnost soudu lidového, odstraní jej. Rozhodování o *trestu smrti* má se díti stejně. Teprve když všickni uznávají někoho hodným smrti pravíce: »*Může býti usmrcen,*« zkoumá to i kníže a vidí-li že to jde, usmrtí jej.

Meng-tsï končí: Proto říká se: »říše lidé usmrtili jej.« I z Konfuciovy soudní praxe známo jest toto dovolávání se soudu lidu při odsuzování. I z historie dovídáme se příkladů, kde vladař při hrozící pohromě z venku, při změně residence, při volbě nástupce a p. bral ohled na přání lidu, z části přímo soudu jeho se dožadoval.

Převládá sice názor, považovati lid v poměru k vladaři za podřízený. Nebe jest vysoké a země nízká, stejně je vyvýšen vladař nad svůj lid. Vladař jest otec a matka, lid dítě, které v Číně není nikdy svéprávným. Stejně praví i filosof Lao-tsï: »Moudrý považuje lid za nedospělé děcko.« Konfucius praví podobně: »Lid možno přivésti k následování, ne k názoru,« jinými slovy, lid má poslouchati, i když něčemu nerozumí. Týž praví, že třem vojskům lze vůdce odňati, ale jednotlivý člověk nedá si vzíti vůli.«

Proto dle Lao-tsïa »Kdo chce si zjednati velkou zásluhu, nebere radu u množství (lidu).« Kdežto Konfucius doporučuje starost o vzdělání lidu, třeba na druhém místě, praví Laotsï přímo: »Lidu je těžko vládnouti, ví-li příliš mnoho.« Proto doporučuje se nechati lid po způsobu starých prostým (hloupým). Moudrostí říši ovládati, je dle Lao tsïa tolik, jako říši smrti zasvětiti; vládnouti říši bez vědení je naopak štěstím. — Je-li něčí vláda hodně smutná, je lid hodně osvícen, praví týž. Ale proti těmto výrokům stojí i jiné přiznávající velký význam i soudu lidu. Dle Lao-tsïa nemá moudrý stále totéž srdce (smýšlení), dle srdce sta rodin (lidu) mění je.

Konfucius pak, doporučuje povolávání moudrých a nadaných, odpovídá na otázku, jak poznati je: »Povyšuj ty, jež znáš, ty, jež neznáš, nechá je snad lid

bez pozornosti?« (neupozorní tě na ně?) A jinde praví: »Všickni-li jsou pro někoho, dlužno zkoumati, všickni-li jsou proti někomu, dlužno zkoumati.« I *Šu-king* praví: »Všickni-li se zlobí, jest odpor nemožný; co přeje si jednotlivec, nelze provésti; protiviti se celku přináší pohromu.«

Když r. 846 př. Kr. upozornil ministr vladaře kteréhosi státu na to, kterak lid naň si stěžuje, a rozlobený vladař usmrtil řadu lidí, jež mu věštci označili jako nespokojence, doufaje, že ucpal tak ústa lidu, poučil jej ministr: »Lidu ústa ucpávati jest nebezpečnější než vody hrázemi staviti. Zahradíš-li vodu, vystoupí ze břehů a způsobí tím více škody; jako tedy dlužno vodě rozšířiti řečiště, podobně dlužno i lidu nechati se vymluviti.«

Dokladem nad jiné výmluvným, že zásad těchto i v životě šetřeno, jest stará poesie čínská zachovaná v kanonické sbírce Ši-kingu. Jak již podotčeno, líčí poesie tato naproti theorii čínských mravokárců, jak by si byli život přáli, skutečný život, jakým byl, na venkově i v městech, v rodině, a sice občanské i u dvora, i na veřejnosti. Obrazy rodinného idyllismu, majícího své sídlo ve skrovné chatrči nebo maloměstském zákoutí, střídají se tu se scénami ze života vojenského a loveckého. Vedle života setkáváme se však i s náboženstvím a politikou, s touto v písních, v nichž vyjadřoval lid svůj soud o vládě. V ohledu tom považovány písně lidu v Číně přímo za měřítko stavu, v němž lid se nalézal, a poměru lidu ku vládě, jeho smýšlení i jednání.

Pro čínské poměry je zajisté charakteristickým, že nebyly podobné projevy nejen potlačovány, ale přímo nakazováno sbírání jich zvláštními úředníky

za účelem správného názoru. Výbor jich předkládán byl císaři, u jehož dvora byl zvláštní hudebník, jenž měl sbírání písní na starosti.

Definice poesie z doby *suiské* (590—618) praví: Zpěvy představují smýšlení lidu; odtud dí se právem: Co žije v duši, je smýšlení a smýšlení zahalené ve slova je píseň. Vyjimečně písně hanlivé vladaři i zakazovány, ale zákazy nedocházely sluchu u ministrů, již doporučovali nechati lidu volnost slova.

Hodnost a vážnost vladařova nebyla rodová, nýbrž *čistě osobní*. Vladař zasahoval i osobně do všech poměrů, zvláště o inšpekčních cestách po říši (viz str. 56.) Po otci nenastupoval syn, ale císař sám, maje nezdárného nebo neschopného syna, přenášel vládu na osobu, již pokládal, znaje ji, za vhodnou. Tak přenesl prvý císař čínský *Yao* císařskou hodnost na svého ministra *Šüna* a tento opět na *Jüa*. I císař Jü chtěl zvoliti nástupcem svým svého ministra, ale zde nastoupil přece syn, že byl oblíben.

Pozdější zakladatelé dynastií byli většinou vojevůdci a generálové, jimž oddané vojsko k hodnosti císařské dopomohlo, některé i samo k hodnosti vladařské povolavši; ale setkáváme se mezi nimi i na př. s chudým prodavačem střevíců, pak vojevůdcem a na konec zakladatelem slavné dynastie *sungské* (420—479), nebo s domácím učitelem císařovým jako zakladatelem dynastie *tshijské* (479 a n.) a pod.

Vynikající *cnost* je vůbec termín, jímž označují čínští autoři soujem toho, co tvoří dobrého vládce, a je proto od vladaře nerozlučna. Jí vládne dobrý vladař bez jiných prostředků vnějších, bez zákonů a dokonce i trestů. Dle Konfucia jest vladař cností dařený a jí vládnoucí jako hvězda polární, jež trvá na svém

místě, co ostatní hvězdy kolem ní se otáčejí. Dle jiného výroku jeho jest cnost vladaře vítr, cnost lidu tráva; zavane-li vítr přes trávu, musí se tráva skloniti. Miluje li vrchnost dobrý mrav, dí se opět jinde, jest lidu lehko vládnouti. Nebo »spořádá-li kdo svou osobu, jaká jest obtíž pro něho, jíti za vládou? Nedovede-li však spořádati sebe, jak chce pořádati jiné?« »Je-li osoba vladařova spořádanou, nepotřebuje dávati zákonů a jde to; není-li však spořádanou, i když dává zákony, nenásleduje se jich.« Jindy pravil Konfucius: »Nač potřebuje vladař, konaje vládu, užívati trestu smrti? Chce-li pán dobré, bude i lid dobrým«. Opět jinde: »Miluje-li vrchnost dobrý mrav, lid neodváží se býti neuctivým; miluje-li vrchnost právo, lid neodváží se nepodrobovati se; miluje-li vrchnost věrnost, lid neodváží se nepoužíti svých schopností; je-li tomu tak, tu přijde lid čtyř končin sám, nesa děti své na zádech«. Když stěžoval si kterýsi vladař na množství krádeží v jeho zemi páchaných, za radu žádaje, odpověděl mu Konfucius přímo: »Kdybys nebyl ty sám hrabivým, nebudou krásti, třebas je odměňoval«. Jinde doporučuje se: »Vzdálení-li se nepodrobují, ty pěstuj dobré mravy a cnost, bys je přitáhl; přitáhna je, upokoj je«.

Pozdější čínští moralisté snili o době, kdy nebylo zakonů a trestů, poněvadž jich nebylo třeba. I Laotsï má názor, dle něhož jsou veškeré instituce lidské jen známkou úpadku společnosti lidské z doby, kdy dostavila se potřeba jich. Pravá doba blaha byla, dokud jich nebylo a nikdo nepociťoval jich potřeby. Používání trestů prohlásil Laotsï dvojsečnou zbraní. Vykonavatel ortelů podoben jest dle něho tesaři, který přese vši dovednost si přece jen někdy ruku poraní.

Konfucius pak prohlásil: »Vládni jim zákony, pořádej lid tresty a lid bude se vyhýbati, opravdového studu však nebude; vládneš-li naproti tomu cností, pořádáš-li lid pravidly mravu a slušnosti, má stud a k tomu se polepší.« Sám byl přesvědčen, kdyby dobří lidé sto let spravovali zemi, že bylo by možno překonati zlo a odstraniti usmrcování, jehož nutnost za své doby sám uznával, ač považoval je za překážku pravidelného vývoje. »Chybuje-li vyšší sám proti pravé cestě a pak popravuje své poddané, to není právo. Nenaučí-li otec syna lásce k rodičům a pak žaluje naň, znamená dáti něco na jeho žalobu tolik jako popraviti nevinného. Vojsko, jež porážku utrpělo, nemožno za trest usmrtiti. Nedostane-li lid se strany vyšší patřičného poučení, pak není vina na lidu; býti nedbalým v poroučení a bedlivě usmrcovati lupiče, aniž jim poskytnouti času, by se sebrali, je kruté. Nepokusiti se o nic a žádati, by byli dokonalými, je rovněž kruté. Dbá-li se tohoto trojího, pak možno přikročiti k trestání. Nejprve poučiti lid, pak trestati.« Konfucius uznával tu tříletou dobu zkušební, po jejíž uplynutí, nenastala-li náprava, mohlo se užíti trestu; věděltě pak každý, že se provinil.

Konfucius uznával sám pro svou dobu ovšem, že se tak nejedná. Lid nepoučuje se v čas, nýbrž teprve, když dojde k nepokojům. Tenkráte poučuje se o trestech i působí se, že lid svedený řítí se ještě více do propasti. Pak je pronásledován a trestán více a více, ale lupičství se nepřekonává. Ti, již nemohli vystoupiti na nízký břeh nebo na prázdný vůz, mají pojednou vylézti na vysoký kopec a na vůz naložený. Jsou zde zákony a tresty, ale lid nedostane se přes ně (k nápravě, spořádaným poměrům).

Zákonodárci čínští měli vždy na paměti poměr vlády k lidu. Lid má jeviti neobmezenou důvěru k vládě. Proto obrácen hlavní zřetel vždy na domácí zemi a její lid a nikoli na cizinu. Dbáno, by dobrým zákonodárstvím a vnitřní správou nejen barbarové pro vzdělanost získáváni, ale v prvé řadě lid domácí byl upokojen. Odtud všestranná péče o lid, který na vladaře jest odkázán, jako vladař na lid.

Již kanonická kniha historických dokumentů staré Číny Šuking praví: Nikdo nemusí býti více milován než kníže, nikdo více obáván než lid. Nemá-li lid knížete, koho chovati v lásce? Nemá li kníže lidu, kdo mu udrží říši?« Tamže čteme: »Lidu dlužno blízek býti, ne jej oddalovati. Lid jest kořen říše; kořen-li pevně stojí, je lid v pokoji. Jak neměl by ten, kdo je nad lidem, býti pln úcty (k němu)!«

V prvé řadě jedná se ovšem o výživu lidu, bez níž je nesmyslno mluviti lidu o morálce (viz str. 51.)

Když kdysi tázali se Konfucia, jak lidu vládnouti, odpověděl: »Postarej se o dostatečnou výživu, dostatečnou bezpečnost (zbraně), lid měj důvěru (k vládě).« Na další otázku: »Čeho nechati prv,« odpověděl: »Zbraní« — a na další otázku, čeho potom, »výživy«; nebo všickni lidé umírají od jakživa, ale *bez důvěry lid neobstojí!*

Vládní zásadou starověku čínského bylo pořádati správu, dokud nebylo nepokojův, a chrániti říši, dokud nebylo nebezpečí. Vlásti jest pořádati, zní Konfuciova definice vlády. Tím stalo se zbytečným vystupovati vojensky a výbojně.

O válkách v evropském slova smyslu ve staré Číně není řeči. Pokud vůbec mluví se o válce, je zajímavý výměr války, obsažený v čínském znaku slo-

Ulice čínských restaurantů v Šanghaji.

ženém z *kopí* + *právo*, t. j. válka, pokud byla nutna, měla pomáhati jen právu.

Zbraněmi byly *luk*, *šíp*, *kopí*, *oštěp*, *štít*, ač jsou Číňané vynálezci střelného prachu daleko před Evropou. I jich užíváno ne z touhy po výboji, ale k potlačení odbojů domácích a odražení cizího útoku.

Ze XIV. stol. př. Kr. dovídáme se, že jeden z předků dynastie čeuské, ohrožen jsa barbary, vydal jim své poklady, a když chtěli i území a lid, přes touhu lidu pustiti se v boj, vystěhoval se raději a založil novou osadu. Omlouval se tím, že nechce pro zemi ohrožovati lidské životy. Jiný vladař chtěl útočiti na barbary nabízející spolek. Minisir doporučil mu přijetí spolku se slovy (starý výrok): »Umění válečné nesmí se vysoce ceniti, jím se nevzmohla říše *Hia*.« K tomu doložil: »Cností-li upokojíš barbary, nemusíš vojskem hnouti «

Touto mírumilovností lišili se Číňané povždy od svých barbarských sousedů, jimiž zevšad byli obklopeni a již vynikali bojovností.

Voják neměl v Číně nikdy váhy a literát vždy větší cenu než generál. Nastane-li v tom nyní změna v Číně, bude to jeden z problematických vlivů Evropy. Dobrotou a cností musí se národové podmaňovati, zní pravidlo, ne válkou a násilím. Dle víry lidu mění se krev po bitvě v bludičky. Šu-king pak praví: Je-li vladař moudrý a miluje cnost, přijdou všickni cizinci a sami se poddají. Naproti tomu jinde: Nemá-li vláda ceny, kolísá i celá budova státní. Proto obrácen vždy hlavní zřetel na lid a ne cizinu.

Dle nauky Konfuciovy tvoří sice i *udatnost*, *mužnost*, *neohroženost* (yung) s *moudrostí* a *humánností* trojici cností šlechetného, ale jen pokud obmezena je

spravedlností, bez níž lehce se zvrhá v odboj a dělání nepořádku. Nekonání spravedlnosti, kde to možno, označuje se přímo za nemužné, konání spravedlnosti má větší cenu než projevy udatnosti. Odůvodněno to tím, že šlechetný maje odvahu, ale ne cit pro spravedlnost, působí nepokoje, kdežto sprostý, maje odvahu ale ne cit pro spravedlnost, stává se lupičem. Smysl pro spravedlnost zabraňuje dále i sporům, jichž šlechetný nemiluje. Zásadou stačící pro všecky poměry jest: Sám co si nepřeješ, nečiň jiným, kladně co požaduješ od jiných, doveď prvé sám Jest to zásada Konfuciova, shodná téměř slovně s podobnou zásadou křesťanství. S ní souvisí jiná zásada, méně ideální než rovněž známý výrok křesťanství o nastavení druhé tváře, udeří-li nás kdo v jednu, ale poměrům lidským spíše hovící a proto i praktičnější. Zníť: Cností splácej cnost, spravedlností splácej bezpráví. Konfucius stanovil ji proti zásadě jiných (Lao-tsïově), již učili splácení *bezpráví dobrem*. Námitka jeho zněla: Čím spláceti dobré?

S tím souvisí připouštění trestů, i usmrcování, ale v mezích Šu-kingem vyznačených, odpovídají-li přestupku, jenž dobře vyšetřen, byl-li lid v čas poučen a nejedná-li trestající z vlastní choutky.

Stejně připouští Konfucius i války trestající, pomáhající právu a spravedlnosti. Naproti němu je Lao-tsï v celku proti válce, připouštěje ji jen tehdy, je-li nevyhnutelna, a i tenkráte žádaje všemožných ohledů. Výroky jeho jsou: Kde uhostí se vojska, bují trní, po velkých válkách následují léta neblahá; dobrý netroufá si užívati násilí.

Lesklé zbraně jsou nástroje neštěstí, všecky bytosti oškliví si je; proto ten, kdo zná pravou cestu, neužívá jich.

Pokud je nevyhnutelna, označil Lao-tsï své stanovisko následovně:

Je-li moudrý doma, váží si levice; užívati zbraní znamená vážiti si pravice. Zbraně jsou nástroje neštěstí, proto nejsou nástroji šlechetného. Užije-li jich nicméně, jinak nemoha, váží si přece jen více míru a pokoje. Zvítězí-li, neshledává to krásným; nebo shledávati to krásným znamená radovati se z vraždění lidí, kdo se však raduje z vraždění lidí, nemůže dosíci svého úmyslu v říši. Při šťastných záležitostech dává se přednost levici, při nešťastných pravici; podvelitel vojska stojí (v Číně) v levo, vrchní velitel v pravo, t. j. zaujímá vyšší hodnost a proto postavují jej po ceremonielu smutečním. Kdo zabil množství lidí, má tiše želeti jich, pln bolu a soucitu. Umísťujíť vítěze v boji po ceremonielu smutečním.

V přírodě jeví se schopné života slabým, dodospělé a silné propadá zkáze. Z toho soudí Lao-tsï: Je-li válečná moc silná, nevítězí, je-li strom silný je v koncích. Velké a silné zůstává dole, měkké a slabé je nahoře. Proto zní rada Lao-tsïova: »Způsob, aby i když jsou tu štíty a zbraně, nebylo příležitosti, do vojenského šiku se stavěti« a dále: »S přímostí vládne se státu, se lstí užívá se zbraně.« »Umí-li kdo dobře vévoditi, není bojovný.« Šang-ti (bůh) zakazuje válku, zněl výrok nejvyššího vůdce z V. stol. př. Kr.

Měla sice i Čína svá velká vojska, jak žádaly jich velké státní převraty, jimiž Čína je bohata. V bojích císaře Šihoangtia, čínského Napoleona, padlo 1,400.000 mužů. (Dynastie Tshinská 246—206 př. Kr.) Opětně se konstatuje, hlavně za dynastie *Thangské* (618—906), že vydržování vojska ochuzovalo zemi.

Ale byla to vždy vojska sebraná ad hoc a nikoli stálá. Je to tím více s podivením, že většina zakladatelů dynastií byla sama vojáky!

Nedostatek vojska hražen právě *osobní přitažlivostí* těch, již stáli v čele vlády, v prvé řadě vládce samého. Zde zabíhá praktický jinak duch čínský do *utopií*, jež těžko chápeme, natož abychom jim přiznávali oprávněnost, o níž Číňan byl povždy přesvědčen. Nebe, jedině velké, působící vzorný pořádek světový, jest jak praví Číňan beze zvuku a vůně, tedy jakéhokoliv vnějšího projevu. A čínský císař je nebes syn. Ani on nepotřebuje proto než *státi na svém místě* a vše je v pořádku, aniž hne jen prstem, ovšem je-li opravdu *důstojným* repraesentantem nebes! Takými byli opětovně zmínění staří císařové Yao, Šün a Jü, o nichž se pravilo: Oni nedělali nic a vládli přece. Co dělali? Vzali na se úřední tvář a obrátili se k jihu (jak činili císařové přijímajíce knížata ve slyšení) a dost. Nečinnost tato je i základním bodem nauky Lao-tsïovy. I jeho ideál vladaře praví. »Nedělám nic a lid mění se sám, jsem v klidu a lid lepší se sám; jsem bez zaměstknání a lid stává se bohatým; jsem bez přání a lid stává se sám sebou samorostlým, prostým.« Obráceně praví se, že se lidu těžko vládne, »má-li vrchnost co dělati«. Zde stačí uvedená *cnost* vladařská, jež jako donucuje se strany jedné nebe, by svěřilo těm, již mají ji, vládu, donucuje sama i lid, by vládě ve všem se podrobovali. Člověk velké cnosti musí obdržeti mandát, t. j. vládní poslání, je výslovný výrok Šu-kingu.

Čínský zákonník jest přísný, vězení čínská jsou bídné díry (pekla, jak jim říká lid), bití a šroubování palců za účelem doznání, kruté usmrcování

a pod. zjevem obyčejným. Souvisí to s názorem Číňana, jenž pouhé vězení neuznává za trest, ježto navyká lid lenosti a nečinnosti. Stejně nehrozí se Číňan ani smrti, je-li rychlá. Přímo neuvěřitelná jest lehkost, s jakou béře si Číňan sám život pro nejnepatrnější věc, nezřídka i pro pouhé slovo, hlavně ovšem proto, aby pomstil se svému protivníku; víť, že po čínském názoru o zodpovědnosti, jest zodpovědným i za sebevraždu něčí ten, kdo ji zavinil, i propadá soudu a přichází na mizinu, ne-li přímo o život. V tom ohledu považuje veřejné mínění sebevraždu přímo za chvályhodné hrdinství. Právě z toho ohledu však považuje za skutečný trest jen smrt bolestnou a zdlouhavou. Toť pramen zdlouhavých, při tom strašných a ukrutných trestů, jež Evropa právem Číně za barbarství vykládá. V celku ale možno tvrditi, že zřídka jsou zákony národa tak ve shodě s jeho povahou, jako je tomu v Číně. Čínský zákon jeví se celým rázem spíše domácím řádem, jehož účelem je udržeti pořádek ve velké rodině čínské, nežli zákonem v našem slova smyslu. Zásadou jeho jest působiti v prvé řadě k tomu, aby trestů nebylo, a za tím účelem poučovati neznalé, jak chovajíce se, trestů by znikli, teprve ve druhé řadě trestati ty, již *přes poučení* trestných skutků se dopouštějí.

Mravouka kryje se tu se *zákonodárstvím* po straně jedné, právě tak jako *s náboženstvím* po straně druhé — zákonodárství předpisuje i kult — jako nikde jinde v právnické literatuře světové. Při tom béře se stejný zřetel na ty, *kdož rozkazují*, jako na ty, jimž *se rozkazy dávají.* Zavedl-li císař *Vu-šung* (840—846) pětiletou úřední zpověď pro úředníky s tím úmyslem, by učinil je tím dbalejšími povinností

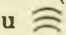
úředních, jest posud zvykem v Číně, že uvádí císař vždy 1. a 15. každého měsíce na mysl povinnosti a udílí napomenutí princům, ministrům a dvorským úředníkům, tito místodržícím a tito opět lidu, na konci roku pak zavedena zkouška podřízených úředníků ze znalosti zákona. Zmínky zaslouží, že veškeré právo koná se na útraty státu. Je to bohužel dnes ovšem jen theorie a ne praxe, jak svědčí neutěšený stav Číny. Dnes možno opakovati to, co prohlásil Konfucius za své doby (před 2½ tisíci let): Vena a Vua (zakl. III. dyn.) zásady vládní trvají na deskách dřevěných a bambusových; ale jen jsou-li mužové jim podobní u vlády, vzkvétají, jinak upadají.

IX.

Náboženství.

V náboženství čínském dlužno přesně rozlišovati *přirozené náboženství lidové* od *umělých* systémů mudrců čínských, *Konfucia* a *Lao-tsïa*. K oběma přistoupil později *buddhismus*, tak že mluví Číňan vedle lidového svého náboženství o *třech naukách* (sam-kiao). Do jisté míry souvisí ovšem všecky domácí nauky potud, že oba hlavní systémy umělé, *Konfucianismus* a *Lao-tsïsmus* (Taoismus), kotví základy svými v názorech čínských a hlavně Konfucius přímo označen jako nejlepší hlasatel a obnovitel čínského náboženství říšského (Wuttke). Se strany druhé známe lidové náboženství čínské celkem jen z pozdějších zpráv čínských literátů. Skutečně lidové názory obsahuje vlastně jen *Kniha písní* (Ši-king)

v částech dotýkajících se kultu. Číňan, který po celý život svůj obírá se studiem kanonických knih, poznává také skutečně více méně všecky tyto názory, i jest do jisté míry odůvodněno, jestliže obyčejný Číňan, otázán na své náboženství, jmenuje z pravidla všecka. I celkový indifferentismus čínský hraje při tom zajisté svou úlohu.

Číňan uznává tři bytosti základní (*sam-tsai*), jimiž jsou: 1) Nebe, (*thien*) klenoucí se nade vším. Čínský znak jest původně asi obrazem klenby nebeské (ve starší podobě jsou to tři obloučky nad sebou), později jeví se složen ze značek — (=1) + *velký* (původně obraz člověka s roztaženýma rukama jako známka dospělosti a velikosti), tedy buď *jeden veliký*, jak zní i čínský názor ‚jen nebe jest velké', *první velikost* neb i *velká jednotka*. Zajímavý jest čínský znak pro *noc* (ye), zobrazující ve starší podobě *velkého* (člověka), jenž rukama rozpřaženýma přikrývá slunce a měsíc. Legge shledává ve znaku pro *nebe* symbol *jednoty*, položený nad symbol *velikosti* a vzbuzující myšlénku o nebi, »jež jest nade vším a nade všecko a jehož velikost nemá hranic«. Max Müller srovnává pojem čínského *nebe*, jež značí i *den*, s árijským *dju*. V čínštině nebyl to však pojem *jasnosti*, jenž dodal výrazu tomu významu božství, nýbrž byla to nesmírnost nebe, z níž vyplynul pojem bytosti vše ovládající. Čínské nebe jest, jak praví Müller, Hercules a nikoli Apollo.

Původně představoval si Číňan pojmem nebe i ve významu *bůh* jen viditelné nebe materielní, pojem ten však přechází mu pak v nebe jako vládnoucí moc, jejíž prozřetelnost vše objímá. Této personifikaci, a sice již v dobách nejstarších, svědčí název *šang-ti*

(nejvyšší pán), nebo *ti* (pán), jichž se vedle *thien* ve starých knihách užívá a sice parallelně, neméně i výrazy jako *thien-ming*, nebes rozkaz, pro *určení*, *osud*. Oba pojmy stýkají se v obratech, kde mluví se o přijímání určení *v paláci nejvyššího pána* (Šu-king). Z r. 1195 př. Kr. zachována nám zpráva o tyranu *Vu-i*, který, po zmařeném pokuse zavésti sochy bohů, zavěsil měch krví naplněný a střílel doň šípy, chlubě se, »že trefil nebe«. I attributy nebe svědčí původnímu materielnímu pojímání. Vzývát se modré (vlastně zelené, *tshang*) nebe. I tam, kde mluví se o vznešeném, skvělém, jasném nebi, značí čínský znak původně velký oheň, pojem *červenosti*. Výraz *tshung-ming*, značící jakousi vševědoucnost a vševidoucnost nebe, složen jest v prvé části *tshung* z ucha + vykýře a srdce, značí tedy toho, kdo, maje ucho a srdce u vykýře, pozorně a úzkostlivě poslouchá. Druhá část, složená ze znaků *slunce* + *měsíce*, dává pojem jasnosti, právě tak jako jiný attribut *tan*, slunce nad obzorem, pojem dobrého vidění. Mluví se i o bystrých smyslech nebe.

Druhou základní bytostí je *země*, nesoucí a živící vše, jíž náleží titul *heu* (knížecí země).

Vzájemným působením nebe a země vznikají všecky věci v přírodě *(šeng*, roditi se, povstávati, znamená dle čínského znaku *vyrůstání ze země)*, mimo jiné i *člověk*, jemuž jako jedině rozumnému tvoru náleží i přední místo ve stvoření. V osobě moudrého vladaře dostává nebe přímo pomocníka, jenž podporuje je v řízení světa.

Pravidelný běh věcí ve světě je známkou harmonie těchto tří základních bytostí.

Nebe jako nejvyšší bytost vládne a jest přítomno všude, vidí a slyší vše, dává život člověku i národům, jest původcem vší moudrosti a cnosti, bez přijímání osob a nenávisti, miluje ty, již bojí se ho, odměňuje dobré a trestá zlé. Od něho pochází všeliké dobro i všeliké neštěstí, jež udílí dle toho, jak chovají se lidé k jeho vůli; působení jeho jest však netělesné, či, jak praví Číňan, beze zvuku a vůně. Určuje lidi bez výjimky a i vládcové přijímají a vykonávají úřad svůj jeho jménem a dle jejich chování se k vůli jeho dělá je ono velkými nebo vrhá s trůnu. Vůli svou zjevuje určitým pořádkem přírodním. Mimo tuto nejvyšší bytost myslil si Číňan celou přírodu oduševněnu množstvím duchů (*šin*), již považováni za zástupce lidí u nejvyššího Pána a vykonavatele jeho rozkazů a jichž přízeň si získati a zachovati bylo přední snahou Číňana. Víra v posmrtné trvání *duchů lidských* (*žin-šin*) stala se konečně základem všeobecného kultu předků. Kult duchů a duší předků zaujímal ve víře čínské důležité místo, ale nikoli takové, by zatlačoval v popředí kult bytosti nejvyšší.

Duše vystupují k nebi a sídlí zde v úzkém styku s nejvyšším pánem, současně berou však i účastenství na osudech svých potomků, o něž se starají, pokud jsou tito hodnými jejich přízně. Přítomnost jejich nelze znamenati, ale k obětem, jež řádně a v čas se jim podávají, sestupují, mají z nich radost a splácejí je štěstím a dlouhým životem. Z toho vyplývá rozsáhlý kult předků v každé rodině, ni císaře nevyjímajíc, totiž nejbližších 6 předků a zakladatele rodiny. Každá rodina má svou síň předků, v níž přinášejí se jim náčelníkem rodiny oběti a kde oznamují se jim všecky důležitější události rodinné a všeliké rozhod-

Čínský bůh války.
(Snímek z čínského originálu.)

nutí takřka souhlasu jejich se předkládá. Oni jsou účastni i vyznamenání rodinných, jež v Číně asi tak na předky se přenášejí, jako dědí je u nás děti po rodičích. Vedle předků rodinných jsou i mánové osob zvláště zasloužilých, jako vynálezce orby, chovu koní a p., ale i války a p. Jejich kult, náležející celým krajům, nalézá se v rukou úřednictva. Duchům nejstarších císařů obětuje císař. Jinak nemluví se o onom světě ani o odměně a trestech v něm. Dostáváť se po názoru čínském obého v tomto světě, a dobré i zlé, jež člověka stíhá, považuje se jen za následek jeho dobrého nebo zlého chování.

Zbožňování sil a zjevů přírodních se v Číně nevyskytuje právě tak, jako materialistický názor přírody. Číňan myslil si toliko přírodu a její výtvory prostoupeny a oživeny duchovními bytostmi, *genii* nebo *daemony* (*šin*), jejichž zjevem jsou dotyčné zjevy přírodní a v nichž a s nimiž zároveň i tyto se ctí a vzývají. Tak vzývají se jako *nebešti duchové* (thien-šin), též *vyšší duchové* (šang-šin): slunce, měsíc, planety a jednotlivá souhvězdí; jako *duchové zemšti* (ti-šin, též hia-šin, t. j. nižší duchové): země, 4 končiny světa, hory a výšiny, lesy a údolí, moře, řeky a potoky. Své ochranné duchy mají však i cesty, osení a rolnictví, celá říše, jednotlivá území a místa, konečně i každý dům (5 ochranných bůžků), své genie i sucho a p. Tito duchové přírodní podřizují se všeobecným zákonům a zvláštním rozkazům nejvyššího pána, mají rozum, účastní se věcí lidských a působí na ně; proto získává se i jejich přízeň obětmi a vzýváním, a velké podniky i jim se oznamují. Jich vystoupení z přirozeného běhu, jevící se zemětřesením, povodněmi, vichřicemi, suchem, hladem, úmrtností, zatměním a p., po-

važuje se za porušení harmonie ve světě a za výstražný hlas zlobícího se boha, jehož dlužno usmířiti zkoumáním sebe sama, pokáním a obětmi. Zvláště platí to o vladařích. S kultem duchů souviselo dotazování se budoucnosti za účelem správného jednání a ve správný čas, jež považováno přímo za povinnost při každém důležitějším kroku. Věštěno z trhlin páleného štítu želvího a z listí řebříčkového (ši). Vykládání věšteb bylo věcí všeobecně známou, přes to existovali i dvorští věštci. Bůh sesílá i prorocké sny a odtud i výkladu snů zvláštní péče se věnuje. Přirozeným výrazem úcty a strachu byly oběti se zasvěcením a modlitbou, jež upraveny vlastním řádem vykazují neobyčejně vyvinutý rituál. Místo kněží zastupoval jako posud v říši císař, v provinciích jeho zástupci, v rodině otec rodiny, příbuzní assistovali. Nebi, zemi, 4 končinám světa, hlavním horám — 4 hory pohraničné a 4 (později 5) hory posvátné, mající význam pro celou říši — a řekám (4) směl obětovati jediné císař, duchům půdy a orby, hor a řek svého území říšská knížata, ochranným duchům domu velmoži, manům rodiny každý hospodář. Oběti císařské a knížat říšských konaly se pod širým nebem na oltáři ze země. Chrámu Nebe a duchů přírodních nebylo. Jedině duchové zemřelých předků měli zvláštní síně (chrámy), u císaře 7, u knížat říšských 5, u vysokých hodnostů 3, u ostatního úřednictva 1. U obyčejného člověka byl to určitý kout vnitř domu. Chrámy skládaly se z předsíně, hlavní síně a zadní brány a neměly obrazů ni soch, toliko jméno nebožtíkovo napsané na zvláštních deskách); jich výzdobou bylo náčiní obětní, rohožky pro obětující a hosti, sedadla pro starce. Obětováno v prvém měsíci každého ročního času. K obětem připravováno se posty a očistou.

Jí účastnila se i paní domu (u císaře císařovna a vedlejší ženy), z čehož vyplývalo, že musil býti hospodář ženat. Podstatnou částí obětí byla hudba, již obstarávali jako posud slepci. Oběť počala voláním duchů a jich vítáním, načež obětováno zvíře obětní předepsané barvy, tak sice, že tuk spálen, maso pak upraveno pro přítomné. Při obětech podávány mimo to i jiné zákusky, hlavně nesměla chyběti rýže a proso. Hodováno na rohožkách; ode všeho dostalo se i předkům, již měli zde i svého živého zástupce (*ši* = mrtvola, obyčejně vnuk, proto že předku nejpodobnější, sedící v obětním šatě předka, jemuž obětováno, na čestném místě), jenž všeho se účastnil a na konec i spokojenost duchů s obětí tlumočil. Slavnost provázena poklonami, tanci a hudbou. Slavnost byla veselá jako celé náboženství čínské.

Mythologie nemá stará Čína právě tak jako ne theorie o tvoření světa a dogmatiky.

Náboženství staročínské se svým kultem tvoří posud podstatnou část náboženského života čínského.

Náboženství samo není předmětem vyučování, tím více obřadnictví (ceremoniel), jemuž vyučuje úřednictvo.

Nauka Konfuciova (*551, † 479 př. Kr.) přikloňuje se co nejtěsněji ke starým zásadám Číny. Snaha po mravním povznesení Číňanů učinila Konfucia mravokárcem a nauku jeho v hlavních rysech mravoukou. Konfucius provedl tu před více než 2000 lety v Číně to, co obralo si svým úkolem moderní hnutí ethické v jednotlivých státech evropských.

V nauce své stanovil Konfucius v osobě svého *kiün-tsï*, šlechtice, gentlemana, jak nejlépe jest slovo to překládati, ideál mravního člověka, osoby, jejíž

vnitro i zevnějšek, bytost i akcidencie, rovnoměrně jsouce vyvinuty, nevykazují nic nesprávného, ve všem na zlaté cestě střední se pohybujíce. »Má li příroda převahu nad vzděláním, je to nevzdělanec, má-li vzdělání převahu nad přírodou, je to pisálek ; jsou-li vzdělání a příroda v rovnováze, je to kiün-tsï.« »Člověk důstojného zevnějšku a ve vnitru slaboch je sprostý člověk (siao-žin, slovně malý člověk). Nemá se to s ním jako se zlodějem, jenž se vloupává?« t. j. není ve stálém strachu, že jeho vnitřní nicota vyjde na jevo? Jediné »vniterní neposkrvněnost zbavuje člověka stálého strachu«.

Vzdělání žádoucího dosahuje se učením, jež však musí býti obmezováno pravidly slušnosti a mravu (li), nemá-li vybočovati. Neníť účelem učení mnohovědství, nýbrž všestranné poznání za účelem osvojení si dobra a jeho konání. I studium literatury, jež Konfucius vřele doporučoval, má jen tenkráte smysl, slouží-li tomuto účelu. Teprve když mládež osvojila si doma lásku k rodičům, venku úctu k starším, je-li pozornou a věrnou a dovede-li vůbec plniti své povinnosti společenské (humánost v čínském slova smyslu), může, zbude-li jí k tomu síla, věnovati se i studiu děl literárních. Navštěvovati často ty, již mají pravou cestu, a polepšovati sebe sama, může po názoru Konfuciově slouti již láskou k učení. K sebezdokonalování přistupuje pak i zdokonalování jiných, ježto »ten, jenž přeje si sám státi pevně, pomáhá pevně státi i jiným, kdo přeje si sám pokročiti v před, pomáhá pokračovati i jiným«. Učení srovnává Konfucius s děláním hráze: Ustání, aniž člověk nasypal poslední košík země, znamená neukončenost, jako obrácené nasypání jediného koše na rovnou zemi značí pokrok. Netou-

žení po tom, býti brzy hotov, dále časté ptaní se po všem považuje se za nejspolehlivější cestu. Po způsobu starých dlužno učiti se pro sebe a ne pro lidi. Pro sebe učí se šlechetný, pro lidi učí se sprostý. Stejně sprosté je učení se pro zisk. Jediný zisk člověka spočívá v tom, »doznávají-li jeho slova málo hany, jeho skutky přitahují mu málo lítosti«. Výsledkem učení je vědění. Vědění budiž upřímné; člověk má si býti vědom toho, co ví, ale i toho, co neví, v posledně jším má býti zdrželivým. Po názoru Konfuciově má *vědění*, jako jedna ze 3 hlavních cností šlechetného, obsahovati znalost nebe a jeho určení, dále znalost lidí, jak jednou vědění přímo se definuje, a sice v minulosti (dějiny) i v přítomnosti, skutků i slov, konečně znalost sebe sama a svých povinností, jež má člověk jako jednotlivec a dále jako člen společnosti lidské se zřetelem na pět základních poměrů, jež společnost čínská uznává (viz str. 73.). Vyšším stupněm vědění je láska k něčemu, ještě vyšším záliba v něčem: »kdo něco ví, není jako ten, kdo si to oblíbí; kdo si něco oblíbí není jako ten, kdo (trvale) v tom má zalíbení.« Vědění zbavuje člověka pochyb a zjednává mu prostředky, dojíti správné cesty za účelem sebezdokonalení. Nebo »šlechetný myslí na správnou cestu, nemyslí na jídlo« »šlechetný má starost o správnou cestu, chudoba nedělá mu starostí«. Správnou cestou jest i Konfuciovi *střední cesta.* »Šlechetný trvá nezměnitelně na střední cestě,« což označuje se jinde jako *nejvyšší.* Lid ovšem je zřídka s ni, jako vůbec ti, »již znají cnost, jsou vzácni«. Trvání na střední cestě je známka pevnosti. Nebo »šlechetný jest pevný a nejen ve slovech upřímný«. »Bez pevnosti (vytrvalosti) nelze býti ani kouzelníkem nebo lékařem«, za-

městknání nepožívající nijaké zvláštní vážnosti v Číně. »Krásná slova uvádějí ve zmatek cnost; netrpělivost v malém přivodí zmatek ve velké záměry.« »Lidé říkají: my jsme moudří, zvolí-li si však trvání na střední cestě, nedovedou to ani celý měsíc.«

Pravá cesta počíná nápravou vlastní osoby. »Šlechetný hledá (vše) v sobě samém, sprostý hledá (vše) v jiných,« roven střelci z luku, který, když chybí cíl, se obrátí a hledá chybu v sobě samém. »Žádati mnoho na sobě, málo na jiných, vzdaluje mnohou mrzutost.« Považuj za hlavní upřímnost a věrnost, neměj přátele, již nejsou jako ty (sr. str. 94.), a pochybil-li's, nestyď se to napraviti, zní jedna ze základních zásad Konfuciových. »Chybiti a neměniti (nenapraviti) to, jest teprve chybovati.« Lepší než napravování je ovšem včasné vyvarování. »Šlechetný v mládí varuje se smyslnosti, dospělý vystříhá se svárlivosti, v stáří chrání se lakotnosti.« »Šlechetný napravuje sebe, by upokojil lid.« Z poměru šlechetného k okolí vyplývá druhá hlavní cnost šlechetného, totiž *humánost* (žin), dle čínského znaku původně *člověk* mezi *tisícem.* Značiť humánost, jako vlastní lidská cnost, po názoru čínském pravé chování se člověka, jak se sluší na něho jako člena společnosti lidské. Proto dí se: »Šlechetný-li opouští humánost, jak naplní své jméno?« t. j. jak dokáže, že je člověkem? Všeobecné hovění humánosti, t. j. kdyby každý si počínal, jak se na něho jako člověka sluší, dovedlo by dle Konfucia vyhladiti veškeré zlo. Proto »považují moudří humánost za prospěšnou«. Výkvětem čínské humánosti jest čínská zdvořilost a obřadnictví, žádající, by se člověk nedíval, neposlouchal, nemluvil, nehnul se, není-li to slušno; by mimo dům choval

se k lidem, jako by velké hosty přijímal, to jest nejvýše zdvořile; by užíval lidu, jako by při velké oběti přisluhoval, to jest nejvýš ohledu plně; *čeho sobě nepřeje, by nečinil také lidem* (jiným). Takové chování působí, že nemá člověk mrzutosti v zemi ni v rodině. Jinde žádá se vážnost a důstojnost v ústraní (doma), uctivost v provádění záležitostí, upřímnost ve styku s lidmi: »ani kdyby se šlo mezi barbary, nesmí se to odložiti.« Humánost zaručuje člověku klid, nedostatek humánosti činí nemožným trvání v tísni právě tak jako v rozkoši. Je snáze spravovati stát, státi v čele rodiny než býti humáním. Neníť žádného učitele pro humánost. V celku žádá Konfucius: »Mysli na pravou cestu, drž se cnosti, jednej po humánosti, bav se 6 dovednostmi (*i* totiž obřady, hudba, střílení z luku, řídění vozu, počítání a psaní).« Dle Konfucia nejedná šlechetný proti humánosti ani, co by pojedl; ve spěchu musí k ní, při pádu a v nebezpečí trvá v ní. I humánost má ovšem své meze. Tak není dle Konfucia humáností dávati zámožnému. »Šlechetný příspívá nuznému, ale nedává bohatému. Nepřípustna i humánost na cizí útraty (vypůjčiti si od souseda a dáti někomu jinému svým jménem). Stejně nežádá se humánost spojená s nebezpečím života. Šlechetný jde ke studni, v níž je člověk, ale neskočí tam, t. j. on učiní co je možné, ale nenasazuje nerozvážně svůj život. V ohledu tom, praví se, má humání člověk nutně i odvahu, ale obráceně odvážný nemusí míti humánost.

Odvaha *mužnost* (yung) jest třetí základní cností Konfuciova šlechetného člověka, ale pokud obmezována je *spravedlností* (viz str. 109.). Jestiť šlechetný

spravedlivý ke všem a nikdy stranníkem. On není zásadně *pro* nikoho ani *proti* nikomu, ve všem jedná po právu a spravedlnosti. V konání spravedlnosti vyzná se právě tak jako sprostý v prospěchářství.

»Šlechetný považuje spravedlnost za hlavní věc; se slušností koná ji, se skromností nechává ji vystupovati, s věrnosti dokonává ji.«

Z uvedených cností vyplývají i jiné krásné vlastnosti šlechetného jako důstojnost, opravdovost, vznešenost bez hrdosti, přiměřená veselost a spokojenost i v tísni a. j. V jídle nehledá šlechetný sytosti, v bytu pohodlí, je bedlivý v provádění záležitostí, zvláště pak obezřelý ve slovech. Nebo není-li v něčí slovech studu, je těžko je prováděti. Proto je šlechetný stydlivý ve slovech, ale jde daleko ve skutcích, on jedná napřed (provádí svá slova) a pak teprve mluví. Sporů nemiluje. Vlastnosti jeho usnadňují mu styk s lidmi, při čemž šlechetný dokonává lidí krásné stránky, nikoli nehezké. Předmětem jeho zvláštní úcty jsou nebes určení, velcí mužové, svatých mužů slova. »Šlechetný nepoznává se v maličkostech, ale může velkými věcmi pověřen býti.« Při tom rmoutí se šlechetný, že nemůže (nestačí), nermoutí se, že lidé ho neznají. Naproti tomu stará se, by, až zemře jména jeho se vzpomínalo. To je konečný cíl jeho života věnovaného cnosti, proň koná svědomitě své povinnosti jako člověk a občan. Hledaje správnou cestu koná *upřímnost* a *vzájemnost* jako jí nejbližší. Zásada jeho zní: »Co nechceš, dělá-li se tobě, to nečiň i sám jiným.« S ohledem na ně platí: »Co žádá od syna, tím slouží sám otci; co žádá od poddaného, tím slouží sám knížeti; co žádá od mladšího bratra,

tím slouží sám bratru staršímu ; co žádá od druhů a přátel, to koná prvé sám, vše s největším úsilím.

Nauka Konfuciova, vytryskši z poměrů čistě čínských, pro něž i výhradně dělána, ujala se také co nejpevněji v národě, který vystihuje význam Konfuciův pro národ čínský vyznamenal jej titulem ‚*dokonalého světce a starého učitele*‘, učinil jeho výroky svojí biblí a nauku na nich zbudovanou svým státním náboženstvím, jakým zůstala posud jeho *nauka učenců* (žu-kiao). Konfucius stal se prvým Číňanem všech dob. Na základě jeho nauky vyvíjel se národ čínský po více než 2000 let v ohledu náboženském, sociálním a politickém, jí děkuje veškeru svoji kulturu. Tím samým přiřadil se Konfucius k nejzasloužilejším mužům lidstva vůbec, jak uznává i Evropa, jež prohlásila jej ústy Leggeovými »velmi velkým mužem, jeho vliv v celku za velké dobrodiní pro Číňany a nauku jeho důležitou i pro ty, kdož náležejí škole Kristově«. Při tom zůstává ovšem platným i úsudek Douglasův ‚o škodlivém vlivu Konfuciově na národního ducha čínského‘, jímž přisuzuje se Konfuciovi veliký díl viny na tom, že trvají Číňané od té doby na těchže cestách ztrnulé nezměnitelnosti a nepřátelsky odpudivého chování ku vší kultuře duchovní, jež z venčí přichází, sami upadše v nejsmutnější formalismus, jenž veškeru individualitu v zárodku ničí, a v obdivu pro starobylost čínskou nijakých bytných novot se neodvažujíce.

Je-li Konfucius z předních učitelů *mravouky*, jenž právem řadí se vedle Sokrata a Krista, jest zakladatel třetí nauky, *taoismu*, totiž *Lao-tsï*, (*604, † u vysokém věku koncem VI. stol. př. Kr.) prvým a nejvážnějším myslitelem Číňanů a z předních myslitelů

všech dob. Nauka jeho povznáší se k výšinám a odchyluje se na prvý pohled tak podstatně od myšlení čínského, že prohlášena evropskými badateli za cizí. Vlasť její hledali jedni v Indii, jiní v Baktrii, jiní konečně v Syrii, odtud vysvětlujíce shody jednak s Pythagorou, jednak s názory křesťanství. I jméno Jehovy pro nejvyšší bytost Lao-tsïovu hledali v nauce jeho Remusat, nově ještě Strauss. Při bližším ohledání nauky jeví se však zřejmě, že vytryskla i nauka Lao-tsïova z poměrů čistě čínských, že i základ její je čínský a hlavně že dlužno přiznati i vztah její k nauce Konfuciově, jehož, jak se zdá, byl Lao-tsï soupeřem. Směřoval-li Konfucius k nápravě čínské společnosti a k obnově poměrů staročínských, nesla se snaha Lao-tsïova výše, k nápravě člověka vůbec (třeba i on měl v prvé řadě Číňana na mysli), k jeho návratu k původnímu stavu jednoduchosti a neporušenosti lidské.

Nauku svou uložil Lao-tsï ve spise pochodícím snad od některého ze žáků jeho, *Tao-tek-king* (Pravé cesty a cnosti kniha). Účelem Lao-tsïovým bylo tu vytvořiti systém, který přijat, mohl by vyléčiti duši a srdce, útoče na samý kořen zla. Cestu k tomu spatřoval v osvícení lidstva, podání pravých zásad moudré vlády, jakož i prostředků k zabezpečení blahobytu. Nauka jeho rozpadá se v část filosofickou (o pravé cestě) a část mravoučnou (o cnosti), jak již titulem knihy naznačeno. V ohledu prvém jest Lao-tsï prvým Číňanem, který bádal, z části ovšem i tradičních názorů užívaje, o příčinách existence, původu všech věcí, jejich změně a konečném účelu. Pravá cesta (*tao*), princip jednání pravdivě a správně, realisovaný v bytost, jest Lao-tsïovi pramenem všech

věcí na nebi i na zemi. Sám bytost absolutní, universální a neurčitelná, dává vznik bytostem zvláštním, jichž bytost i tvary v sobě obsahuje, a sice touhou, jež věčně v něm se zdvihá, třeba Tao samo jest bez touhy. Však nejenom vznik dává, Tao je i živí, dává vzrůst a dokonává, načež vše, Taem přitahováno, opět k původu svému se vrací. Ze všech věcí jsou Nebe a země věčné, ostatní vše zaniká. Lao-tsï věří i v duchy dobré a zlé a jejich intervenci ve věcech světa se týkajících. Morálka Lao-tsïova učí svobodné vůli člověka, dobrotě bytující v původní přirozenosti lidské a absolutní dokonalosti Taa, jež jest vzorem všech věcí. Původní člověk byl od přírody cnostným, nejsa si toho vědom. Vědomí cnosti dostavilo se kontrastem z pochybení. Chyby povstávají z náruživosti, náruživosti z touhy po věcech smyslných. Potlačování náruživostí jest jediným úkolem člověka, který má v tom následovati Taa, cestou jest zjednání rovnováhy v sobě podrobením svého já tomuto Tau a následováním jeho cnosti, což jest samo přípravou k vlastnímu návratu v Tao.

Vznešená nauka Laotsïova neodpovídala praktickému duchu Číňana, nezvyklému povznášeti se k výšinám, a tak zůstala obmezenou pouze na hlouček přívrženců a stoupenců. Ti tradovali ji věrně, spokojujíce se pouhým výkladem a nejvýš jen doplňujíce to, čeho Lao-tsï jen zběžně se dotekl; z části přidržovali se ovšem i svých názorů. Pojítkem všech byl pojem *Tao*, odkud stoupenci jeho zváni *Tao-kia* nebo *Tao-tsi*. Tím stalo se časem, že hlásili se za přívržence sekty Tao i lidé, již neměli s původními názory Laotsïovými již žádného spojení vnitřního, jediný pojem Tao, z kterého udělali si, co se jim hodilo.

Záhadný ráz *Tao-tek-kingu* zajisté sám přispěl nemálo k těmto podivným spekulacím. Tak zabředl Taoismus během staletí úplně, zvláště když rozmohli se v sektě z cizích kmenů přišedší přívrženci šamanismu a vyvolávači duchů, až stal se tím, čím jeví se nyní, sektou kejklířů a podvodníků hledajících nápoj nesmrtelnosti a vymýšlejících, jak doletěti do nebe. Pozdější literatuře Taoismu zvrhlého náleží *Kniha odplat a trestů* (Kan-ying-pien) o povinnostech člověka a jeho odměnách a trestech, jež může čekati od nebeských strážců svého života. Eitel nazval Taoismus domácím buddhismem. Nyní nalézá se hlavní sídlo stoupenců Laotsïových v provincii Kiang-si. Většinou jsou to kupci.

Číňané prohlašováni zhusta za *atheisty*, což připouští Čeng ki-tung vtipně potud, pokud dalo by se slovo atheista odvoditi od jejich pití čaje (*à thé* t. j. u čaje). V protivě s tímto názorem hledali a nalézali jiní v kanonických knihách čínských nejvznešenější nauky křesťanství. Předmětem sporů mezi katolickými missionáři, Františkány, Dominikány a Jesuity, byly čínské nauky v XVII. stol. Dominikáni a Františkáni, žárlivi na neobyčejné úspěchy Jesuitů v Číně, obvinili Jesuity u papeže Klimenta IX., že přílišně přizpůsobujíce se Číně, dopouštějí se pohanství v otázkách kultu Konfuciova a předků, jejž jako civilní připouštěli, dále v pojímání čínského *thien* = *šang-ti* (viz str. 114) ve významu *Boha*. Papež dal za pravdu žalujícím. Důležitost čínských systémů pro dějiny náboženství je ovšem nepopíratelna.

Třetí náboženství čínské, *buddhismus*, je původu cizího. Čínský buddhismus náleži *buddhismu severnímu*, zvanému tak vzhledem k území, po němž se

rozšířil. Buddhismus tento obsahuje původní nauky buddhismu smíšené s *brahmanismem*, *hinduismem* a tisíci pověrami. Z nauk těchto převzal čínský buddhismus božstva, chrámy a sochy, rozmnoživ vše tím, co přijal ještě z domácích náboženství Číny. Do Číny pronikly, zdá se, prvé zprávy o tomto buddhismu za císaře *Ši-hoang-tiho*, který seznal jej na svých výpravách do střední Asie; zanesen byl sem však teprve r. 61 př. Kr. za císaře *Ming-tiho*, jenž, jakož i bratr jeho *Lieu-ying*, vyslal své úředníky do Indie, by poznali novou nauku, jakož i vyhledali kněze buddhistické, již by zavedli nový kult v Číně. Půdu pro buddhismus připravil sice *Taoismus*, přes to šířila se nová nauka velmi zdlouhavě, tak že jeví se jakýsi rozvoj teprve v V. st. po Kr. a i ten týká se více chrámů než vlastní nauky. Teprve r. 1410 obdrželi Číňané plnou sbírku knih buddhistických. Z Číny rozšířil se buddhismus 372 po Kr. do Koreje a 552 do Japanu, kdežto Mongolsko a Mandžursko přijali jej z Tibetu. Naproti Konfucianismu jako náboženství státu a vyšších tříd jest *buddhismus* náboženstvím tříd nižších, třeba ovšem i ostatní vrstvy proniká. Obyčejný Číňan jest nejvýš pověrečný i hraje u něho veliký úkol a má vliv na všecky poměry tak zvaný *fung-šui* (t. j. vítr a voda). Co myslí si jím Číňan nedovede sám říci, ale cokoliv dělá a jakkoliv to dělá, vše děje se pod vlivem fung-šui.

Křesťanství zavedli v Číně pravděpodobně *nestoriáni*, rozptýlivší se po zavržení své nauky sněmem efesským r. 431 po celé Asii. Z r. 781 zachován čínsko-syrský nápis, t. zv. *si-ngan-fuský* (nalezen r. 1625), svědčící o vlivu nestoriánů v Číně. Po nestoriánech přišli *Františkáni*, pro jejichž prvého mis-

sionáře, *Jana z Montecorvino* († 1333), zřízeno *v Chán-baliku* (Pekingu) arcibiskupství, mimo to suffraganát v *Zeitúnu* (někde ve Fukienu). Pádem dynastie mongolské (Yuenské) vzaly však za své i výsledky činnosti jak nestoriánů tak Františkánů.

Na novo zahájeny katolické missie jesuity a sice sv. Františkem Xaverským, jenž přišel do Číny roku 1552. Za vlastního zakladatele dlužno však považovati jesuitu *Ruggieriho* (1571) a *Ricciho*. Jesuité vysílali do Číny muže vynikajících vědomostí a lásky k povolání, již záhy domohli se nejen neobyčejných úspěchů ale i velkého vlivu u dvora císaře *Khang-hia* (1662—1723, vrchol katolických missií). V letech 1708—1718 svěřeno Jesuitům (Regis, Bouvet, Jartoux a 7 jiným) sdělání mapy Číny.

Spory řevnivých Františkánů a Dominikánů s Jesuity způsobily vypovězení všech missionářů mimo Jesuity, jichž jako svých miláčků zastal se císař Khang-hi. Ale za jeho nástupce *Yung-činga* zakázána (r. 1723 a 1724) veškerá činnost missijní, jež trvala odtud jen potají. Teprve mírem *tien-tsinským* z r. 1858 a dodatečnou konvencí pekingskou z r. 1860 zaručena členům všech společností křesťanských bezpečnost osoby, majetku a svoboda vyznání. Nejnovější doba přinesla úplné uznání křesťanství v celé Číně jako rovnocenného náboženství. I při zkouškách domorodců dávána na př. vedle posavadních themat z čínských klassiků themata z bible (Noe a jeho rodina ; zalidnění země po potopě světa). Ale v zápětí dostavila se reakce, jež obrací se sice proti cizincům vůbec, ale v prvé řadě stíhá repraesentanty křesťanství, Evropany i Číňany. Konce jsou nedohledné. Příčinou je zde jednak nepoměrné rozmnožení missijního per-

sonálu jednotlivých vyznání a jejich zvýšená činnost, jednak, a snad nejvíce, špatný výběr sil, jež nemajíce taktu potřebného pro styk s Číňany, nedovedou buditi ani úctu v nich. Platí to hlavně o protestantech, jak i Němci sami přiznávají, jejichž jednotlivé sekty, nepodléhajíce žádné kontrole, vysílají do Číny muže, již by doma nedovedli buditi pozornost a již spíše než apoštoly míru stávají se jeho rušiteli. Celkem čítá se katolíků v Číně mezi 500.000 — 2 milliony (nejvíce v Ssï-čuenu, Kiang-si, Ngan-hoei, Pe-či li. Počet protestantů, jejichž missie počíná slavným Rob. Morrisonem v Kantonu a Makau (r. 1807) udává se na 100.000, ale i daleko méně. Vedle anglických působí zde missie americké a německé, nejnověji všeobecný evangelicko-protestantský spolek missijní. Mezi americkými missionáři působí i Češka z Ameriky.

Dílem missionářů jsou čínské překlady bible a knih náboženských, ale i z rozličných odborů vědy moderní. I evropská znalost Číny jest z velké části jejich zásluhou.

Daleko četněji než-li křesťanství zastoupen jest v Číně *islám*, asi 20—21 miliony vyznavačů, hlavně v Kan-su, Šen-si a Jün-nanu. Do Číny zanesen byl arabskými a perskými kupci, již navštěvovali čínské přístavy, na druhé straně vnikal tam z Turkestánu (hlavně od doby dynastií *suiské* (590—618) a *thangské* (618—906.). Rozšířen jest názor, že příští dynastie čínská bude muslimská. Dějiny nové Číny zaznamenávají hlavně dvojí vraždění muslimů v Číně, t. zv. nepokoj *yün-nanský* z r. 1855 — spor kovkopů muslimských a čínských ve stříbrných dolech yünnanských, ukončený teprve 1873 — a zápletku s Jakubem, králem Kašgarským, jehož území Číňané pro-

sebe reklamovali. Obé skončilo v neprospěch muslimů. Zajímavým zlomkem obyvatelstva čínského jest prastará *židovská* kolonie *kai-fungská* v Honanu, prý potomků Židů, již po zkáze Jerusaléma Titem v I. stol. po Kr. přes Persii dostali se do Číny za vládce *Mingtiho* (57—75 po Kr.). Zevnějškem úplně Číňané, zachovali si jen charakteristické známky svého plemene a svou víru. Užívali i hebr. bible, ač jí již nerozuměli.

Návěští, jež bylo rozdáváno roku 1891 v ulicích čínských měst, obydlených Evropany, aby se jim podněcovali Číňané ku vraždění Evropanů a pálení jejich knih, jak zní nadpis.

První zprávu o nich podal jesuita Ricci (poč. XVII. stol.), r. 1866 udával Francouz Martin počet jejich na 300—400.

Praktický Číňan nemiluje neplodných hádek náboženských. Jsa celkem apathický k náboženství jako nauce, jest v ohledu náboženském vzorem náboženské snášenlivosti. Číňan netáže se nikoho na jeho rodinu, za to jest zvykem jeho, aspoň mezi vzdělanci, tázati se cizince, s nímž se setkává, na jeho vznešené náboženství a vychvalovati je do nebe. Náboženství jsou mnohá, rozum je jeden, všichni jsme bratři, jsou dle zpráv častá slova v ústech Číňanových. Co platí o jednotlivci, platí i o celku, zvláště i o vládě, jak dokazují její výnosy na prospěch křesťanství. Dochází-li nicméně často k pronásledování a vraždění křesťanů, jakého je Evropa opět svědkem v našich dnech, dlužno hledati hlavní příčinu v politice a nikoli náboženství.

X.

Jazyk. Písmo. Písemnictví.

a) Jazyk.

Jazyk čínský jest nejrozšířenějši jazyk světa. Mimo celou Čínu, v níž jest jazykem obcovacím, užívají ho jako jazyka spisovného i Korejci a Annamci, z části i Japanci. Jest nejdůležitějším členem velké skupiny jazyků *indočínských*. Úkolem budoucnosti jest stanoviti místo, jež náleží čínštině ve skupině této. Jazyk čínský znám jest jako jazyk *jednoslabičný*, t. j. veškeré kmeny jeho jeví se jednoslabičnými, dále jazyk *isolující*, t. j. kmeny ty, stojíce samy pro sebe, nepodléhají žádným změnám vnějším,

skloňování ni časování. Obojí děkuje jazyk ovšem v prvé řadě svému písmu, jež vytvořilo si vlastní znak nejen pro každý pojem samostatný ale i pro vztahy, zamezujíc tak splývání na př. značek pádových se jménem v jediný celek, jak je tomu v jiných jazycích. Na př. král=*vang*; krále=*vang-či*, což jsou pro Číňana dva samostatné znaky. I po stránce etymologické dospívá filologie k názoru, že vyvinula se nynější jednoslabičnost z původní víceslabičnosti, na př. nynější *luk* (šest), starší *druk*, tibetské *thelok*. Konečně označen jazyk čínský jako jazyk *zpívavý* vzhledem ku zvláštní modulaci, jinak ovšem od nápěvu zcela odchylné, jíž dodávají jazyku jeho *přízvuky*. Přízvuků těch rozeznává officielní jazyk, t. zv. *mandarinský*, 5 (jiné dialekty až 9) a sice dva přízvuky *rovnoměrné*, vyšší a hlubší, při nichž hlas zůstává po celou dobu výslovnosti v téže poloze, a sice buď vyšší, značka ⏗, nebo nižší, značka ≙. Proti nim stojí přízvuk *stoupající* (´) jako při naší otázce a *padající* (`) ke konci slabiky, jako u nás při odpovědi. Přízvuky tyto vyskytují se na slabikách otevřených (samohláskou končících) nebo *m* a *ng* uzavřených (jedině možné čínské východy) i jest dotyčná slabika vždy dlouhá. Krátká slabika vyskytuje se jen u přízvuku pátého, t. zv. *přerušeného*, při němž původní koncové hlásky *k*, *p*, *t* ve výslovnosti se potlačují, na př. *put* (ne), vyslov pŭ. Slova stejná, opatřená rozličným přízvukem, jsou pro Číňana slova zcela různá, na př. fú=otec; fù=fu? hospodyně, fū=muž, fû=tenhle, *fut* (=fŭ) ne. Zvukový materiál čínský vykazuje v dialektu mandarinském vedle samohlásek a, i, (ï), u, ü, e, o a dvojhlásky eu (ve výslovnosti iu) souhlásky č, čh, f, h, y (ve výslovnosti =j), k, kh, l, m, n, ng,

p, ph, r, s (ss), š, t, th, ts, tsh, v, ž. Spojením obou vzniká celkem nepatrný počet 532 (dle jiných jen 460) slabik (slov), jež vykazuje dialekt mandarinský jako svůj materiál jazykový. Jiné, ještě otřenější dialekty vykazují jich ještě méně (pekingský na př. jen 420), kdežto hláskově zachovalejší dialekty počet tento až zdvojnásobňují (šanghajský 660, kantonský 707, fu-čeuský 928).

Počítáme-li celkový materiál jazyka čínského přibližně na 30.000 pojmů, repraesentovaných v písmě tolikéž znaky, vyplývá tu pro jednotlivou slabiku průměrně asi 60 (u jednotlivých méně u jiných více) *homofonů*, t. j. slov, jež znějíce stejně, mají rozdílný smysl. Počet ten zmenšuje se ovšem tím, že táž slabika, opatřena jiným přízvukem, zní Číňanovi jako zcela nové slovo. Ale i tak zbývá při zmíněných 5 přízvucích, kdyby ovšem rovnoměrně byly rozděleny, průměrně vždy asi 12 slov, jež stejně znějíce a i stejný přízvuk majíce, značí různé pojmy, na př. fü *muž* i *oznamovati* a p., fú *otec* i *úzkostlivý*, fü *hospodyně*, *rameno řeky*, *vznesený* atd. Zde odpomohla mluva obecná nejasnosti tím, že spojuje v jedno vždy dvě *synonyma*, t. j. slova různé výslovnosti ale stejného nebo podobného významu, asi jako bychom my, chtíce *hoře* lišiti na př. od dativu slova hora nebo od přechodníku verba hořeti, položili vedle sebe jeho synonym, pravíce hoře — zármutek. Způsob ten, v moderní mluvě všeobecný, stírá pak ovšem i dojem čínštiny jako jazyka jednoslabičného. Z něho vyplývá důležitost čínské fraseologie.

Gramatická stavba jazyka čínského jest nejvýš jednoduchá a snadná. Čínské kmeny (Číňan říká *znaky*) nenáležejí celkem určité části řeči, nýbrž může jeden

a týž kmen dle místa, jaké ve větě zaujímá, býti brzy podstatným jménem v rozličných pádech nebo jménem přídavným, příslovcem, časoslovem činným nebo trpným atd., a to v celku beze změny vnější. Tím samým jeví se čínská mluvnice vlastně syntaxí založenou na pravidlech slovosledu. Dle čínské státní syntaxe následují ve větě po sobě: podmět, výrok, předmět přímý a předmět nepřímý. Bližší určení stojí vždy před tím, co jím se určuje (přídavné jméno před podstatným, adverbium před adjektivem), určení času a místa v popředí věty před podmětem. Přes jednoduchost svoji stačila pravidla tato vyjádřiti všecky poměry a vztahy, jež vyjadřují jiné jazyky bohatě vyvinutým tvaroslovím. Postupem času přibývá ovšem i v čínštině t. zv. prázdných slov (částic) k označení toho, co nedalo se dosti jasně označiti pouhým slovosledem, (zájmen, pádů, časů a způsobů, rodu statných jmen a p.) V celku je čínština stejně jasnou jako jazyky evropské, nad něž vyniká logičností. Čňanům, znalým dokonale na př. jazyka francouzského, zdá se dokonce, že nedovedou se jazyky evropské vyjádřiti tak jako čínština. Jistě přispívá k tomu i střízlivá fantasie Číňanova, nelibující si zásadně ve zosobňování, dále v jazyce neobyčejně vyvinutý parallelismus. Vzorem mluvy klassické, jež zůstala v celku pravidlem pro všecky doby další, jsou klassikové *Konfucius* a *Lao-tsï* a jejich školy, dále nejstarší historikové. Jich jako vzorů přidržuje se těsně i pozdější doba, výkvět vědecké prosy, tvořící novou mluvu pro nové obory činnosti (jazyková a filosofická kritika a ze sporů škol vzešedší dialektika). Umělkujícím slohem t. zv. essayistů, v němž částice a složené výrazy převládají, blíží se již řeči nové. Od obou různí se se strany

jedné mohutná a stručná řeč starých klassiků čínských (viz str. 41.), se strany druhé *nová řeč, nízký sloh*, počínající s dynastií mongolskou (1206—1368). Řeč tato lišila se od staré mluvy tak, že bylo tuto nutno přímo překládati. Patrný jest vliv nové mluvy v zábavné literatuře (drama a román doby mongolské), jejíž spisovatelé užívají mluvy lidu a doby, v obratech řeči i slohu. Možno sice i v této nové mluvě rozeznávati odstíny *mluvy vzdělanců* (kuan-hoa) od hojných od sebe velmi se různících *dialektů provincií* (thu-hoa) se strany jedné a *mluvy vulgerní* od elegantní *mluvy literární*. Řeč spisovná jest však až na některé výrazy místní v celé říši táž, jsouc vedle písma hlavní podmínkou jednoty obrovské říše čínské. V mluvě požívá největší vážnosti a jest nejrozšířenější, ač se stanoviska filologického nejzkaženější, t. zv. *dialekt mandarinský* (kuan-hoa). Jeho nářečí *pekingskému* učí se diplomati a mluví jím i domácí úřednictvo, kdežto jeho nářečí *nan-kingské*, zvané správná výslovnost, jest jedině platným pro účely vědecké. Po dialektu mandarinském jest nejrozšířenější jemu i nejvíce se blížící dialekt *kantonský*, dále dialekt *fu-kienský* (amoyský) vykazující jinak vedle dialektu *hakka* nejvíce zvláštností. V přístavech vyvinula se směs anglicko-čínská, t. zv. *pidgin-english*, t. j. obchodní angličina (pidžin zní v čínské výslovnosti angl. business, obchod). —

b) Písmo.

Písmo čínské jest nejvyvinutější typ písma obrazového. Od ostatních písem obrazových, i nejvyvinutějších, liší se tím, že jest *skutečným* písmem vyzna-

čujícím původně sice v prvé řadě myšlenku, ale ve druhé i zvuk. Okolnost totiž, že značí písmo čínské v prvé řadě pojmy, činí je nejen pro Číňany mluvící rozličnými dialekty, ale i pro cizí národy, pokud je přijali (Japonce, Korejce a j.), skutečným *všepísmem* (pasigrafií), již jednotlivci, kteří by se v mluvě jen stěží nebo vůbec nedohodli, čtou sice každý, pokud zvuku se týče, *svým* způsobem, ale smyslem mu všickni stejně rozumějí. Je to něco podobného jako naše číslice, jež všickni Evropané čtou svým jazykem, ale jimž všickni stejně správně rozumějí. Jednota obrovského národa čínského, neotřesená během tisíciletí, spočívá v neposlední řadě i na písmě. Evropa, jež zanáší se od Leibnitze myšlénkou jednotného písma obsahem všem srozumitelného, má v písmě čínském nejlepší, protože i prakticky pro více než $^1/_3$ lidstva osvědčený prostředek, jakým k cíli dospěti. V tom směru navrhoval na XII. sjezdu orientalistů v Římě r. 1899 příručí čínského vyslanectva v Londýně Evropě přijetí písma čínského jako pasigrafie, jež by plnila týž úkol jako všeobecně srozumitelné formulky věd matematických a přírodních. Ovšem předpokládá pasigrafie nejen podřízení formy obsahu ale i podrobení národnostní individuality beznárodnostnímu celku i jest právě proto za naší doby, jež národní individualitu všude tak akcentuje, vůbec nemožnou.

Čínské písmo jest písmo *slovní*. Nejen každé slovo rozdílného významu má v něm svou vlastní značku (některá i více), i tenkráte, když výslovnost jest úplně stejná a i přízvuk totožný, nýbrž i slova stejného významu, ale různé výslovnosti (synonyma), mají v něm svá znaménka. Obráceně má každé zna-

ménko nejen svůj význam (pojem), ale i svůj zvuk. Zkrátka je to skutečné písmo. Základem jeho byly původně obrazy, ale již nejstarší památka čínská, skalní nápis císaře *Jüa* z r. 2278 př. Kr., o jejíž pravosti ovšem hojně i pochybováno, jest psán tahy, jež nejeví zvláštních stop obrazů. Svědčí to o starobylosti písma čínského, jehož vynález ve starší podobě připisuje tradice úředníku mythického císaře *Hoang-tiho* (ok. 2650 př. Kr.), *Tseng-khiëmu.* Dle pověsti pozoroval tento stopy ptáků na zemi a kresby na štítu želvy a z tvarů vypozorovaných sestavil 540 znaků, zvaných *ptačí znaky* (niao-tsï).*) I nynější čínské písmo vyvinulo se na podobném základě napodobením tvarů skutečných z původních obrazů. Povstalo v době prastaré a vyvíjelo se ponenáhlu během století. Posud čítá se v písmě čínském přes 600 znaků, v nichž původní obraz více méně zřejmě posud vyniká. Toho druhu jsou na př.

Nynější znak pro:

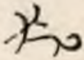
slunce 日 povstalý z původního obrazu

měsíc 月 » » »

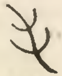
horu 山 » » »

strom 木 » » »

rybu 魚 » » »

psa 犬 » » »

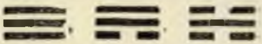
dítě 子 » » »

ruku 手 » » »

ptáka 隹 » » »

K nim druží se řada znaků, v nichž obraz předmětu více méně jest patrný, jako znak pro *ústa* 口, srdce 心, luk 弓, vodu 巛 (obraz vln) a p. Ke skutečným obrazům přidružily se symboly, jichž čítá se přes 100, jednoduché nebo složené: znak pro jednu —, s bodem nahoře 丄 (nynější znak 上) = nahoře; s bodem dole 丅 (nynější znak 下) = dole; terč protnutý uprostřed 中 (nynější znak 中)

---

*) Písmo to vytlačilo starší znaky císaře Fohiho (ok. 3200 př. Kr.), předchůdce Hoang-tiova, vzaté »ze zubů dračích«, t. zv. *osm diagrammů* (pat-kua), ač dle jiné zprávy i ono vzato z pozorování věcí blízkých i vzdálených, na nebi i na zemi. Základem bylo tu spojování čar celých ——— a lomených — — v osm obrazců atd., z nichž pak vždy dva a dva spojeny daly 64 obrazce, jež metafysicky vykládány. Systém jich uložen v kanonické *knize proměn* (Yik-kingu). Ještě starším bylo *písmo uzlové* (uzly vázané na šňůrkách), jehož horalé čínští posud užívají. Vynálezcem jeho byl prý císař *Sui-zin*. Čínské slovo pro *uzel* (čhie) má posud i význam listina.

= střed, prostřední. Dalšího rozmnožení doznalo písmo namnoze důmyslným, jindy vtipným spojováním dvou nebo více původních obrazů nebo symbolů v celek (asi 600 znaků), na př. dva stromy 林 = les; tři stromy 森 = houští; dvě děti 孖 = dvojčata; dva muži (vlastně dva páry nohou za sebou) 从 = následovati; dvě škeble 朋 = přátelství; ústa a pták 鳴 = zpívati; slunce nad obzorem 旦 = východ; měsíc vycházející 夕 = večer; ústa (viz svrchu) otevřená 曰 = mluviti; pták snášející se nad hnízdo 西 = západ; dítě o jednom rameni 孑 = sirotek atd. O jiných podobných složeninách byla již řeč (viz str. 47. n., 72., 75., 79., 81., 87., 93., 98., 108., 114., a j.). Někdy souvisí řada znaků vespolek, na př. znak pro strom (viz svrchu) opatřený rovnou čárkou v dole dává znak pro *kořen*, nahoře znak pro *větev*, šikmou čárou na vrcholi znak pro *klas* (obilí); a tento znak ve čtverečku, tedy klas v hrnci, vonnou bylinu a p. Vyskytuje se i změna polohy (znak pro člověka naznak obrácený = mrtvola, obrácený znak pro knížete = sluha) a pod., asi 370 znaků, konečně i vypůjčování si znaků zobrazitelných pro pojmy nezobrazitelné ni symboly neoznačitelné a sice na základě příbuznosti pojmu neb i výslovnosti, na př. obraz vousu 而 jako značka pro spojku *a*, obraz *ucha* (rï) 耳 pro částici *jen* (rovněž rï), celkem asi 600 znaků. Nejplatnějšího obohacení, asi 20.000 znaky, doznalo čínské písmo, když řada znaků jeho

časem sklesla na pouhé znaky pro *zvuk*, *výslovnost*. Tyto značky zvukové spojovány s obrazy a symboly kategorií svrchu uvedených, udávajíce výslovnost, kdežto obrazy určovaly kategorii pojmovou, jíž celek náležel. Tak užito na př. původního obrazu *pravítka* I, jež značilo pak jako obraz *dělníka*, s výslovností *kung*, jako značky zvukové pro rozličné obměny výslovnosti *kung*, *khung*, *hung*, *kiang* atd. Se znakem pro *člověka* značilo to slovo kung z kategorie lidí, tedy břicháče; se znakem *srdce* totéž neb obdobné slovo z oboru pocitů, tedy *netrpělivost*; se znakem *ruka* pojem *nésti*; se znakem *dřevo*, *dřevený most*, se znakem *voda*, *proud*, se znakem *hedvábí* pojem *červený*, se znakem *slovo* pojem *hádka*.

Celkový materiál písma čínského počítá se asi na 30.000 znaků, dosahuje však v největších slovnících až 100.000. Uvádějíť slovníky ty i znaky zastaralé, dále znaky utvořené jednotlivci, jež nikdy nepronikly, znaky zkrácené, konečně i nesprávné, jak vyskytují se u nevzdělanců nebo ve špatných tiscích.

Studium znaků těchto s výslovností a nezbytnými přízvuky tvoří největší obtíž při studiu čínského jazyka. Ovšem obmezuje se tu počet znaků pro vzdělance potřebných valně (na $^1/_3$—$^1/_4$ uvedených 30.000 znaků) jednotným podkladem čínského studia, jímž jsou čínské spisy klassické. Tím stává se, že největší učenci čínští znají jen asi 9000 znaků, kdežto obyčejnému vzdělanci stačí již 6000. Evropské slovníky čínštiny čítají 8000—14000 znaků. Ve slovnících čínských (domácích) pořádají se znaky buď encyklopaedicky (dle významu znaků), nebo foneticky (dle výslovnosti jejich), konečně i graficky (dle složení jednotlivých znaků). Pro tento poslední, v evropských

slovnících výhradně obvyklý, způsob vybráno z celého množství znaků 214, jež prohlášeny za jednoduché a a pod něž pak dle počtu čar ostatních zařaďovány znaky s nimi složené. Těchto 214 základních znaků, zvaných *radikály* nebo *klíče*, též *třídní hlavy*, tvoří jakousi abecedu čínskou. Samy seřaděny jsou dle počtu svých čar (od 1—17).

c) Čínská literatura.

Není druhého národa ve světě, u něhož cenilo by se učení výše a kde by vzdělání bylo tak všeobecné jako v Číně. S tím souvisí i úkaz, že nejsou ani knihy nikde tak oblíbeny a tak levné jako zde. Po úsudku cestovatelů možno celou Čínu nazvati případně jedinou velkou knihovnou, jíž užívati Číňan každým krokem je nabádán a vybízen. Zlomky a verši vybranými z nejlepších knih literatury popsány jsou všecky budovy čínské, veřejné i soukromé, chrámy i krámy, a i v nejchudší domácnosti čínské, kde není nejnutnějšího nábytku, možno nalézti několik duchaplných a i formálně krásných výroků napsaných na červeném papíře. Všeobecně vyskytují se slušné verše a průpovídky na vásách, mískách čajových, vějířích a pod. Mé knihy mluví k mé mysli, mí přátelé k mému srdci, vše ostatní k mým uším, praví čínské přísloví. Svou knihovnu má každý, kdo jen poněkud může, všude existují i veřejné knihovny, největší v Pe-kingu a Nan-kingu.

Čínská literatura je z nejbohatších, nejrozmanitějších a nejsamostatnějších literatur světa, v některých oborech (hlavně zeměpis, národopis a dějepis) je i z nejdůležitěj–

ších. Význačnou stránkou literatury jsou její obrovské publikace. Historie čínská, sáhající v zachovaných pramenech od 3 tisíc př. Kr. do XVII. stol. po Kr. (do nynější dynastie), obsahuje z této doby 24 kroniky o 3264 knihách, jež podávají nám zprávy psané vrstevníky o všem tom, co zdálo se Číňanu hodným paměti. Taipingská revoluce z doby poslední vykazuje své dějiny o 211 svazcích. Popis Číny z počátku nynější dynastie, vydaný r. 1744, obsahuje 356 knih ve 108 sv. Zvláště obrovských rozměrů dosahují čínská díla encyklopaedická. Nejslavnější čínská encyklopaedie *Ma-tuan-linova* (1245—1322), nadepsaná *Ven-hien-tung-kao* (literárních památek všestranné vyšetření), dle Rémusata dílo, jež by samo zasloužilo, by se k vůli němu někdo učil čínštině, i kdyby neměla Čína jiného díla literárního, čítá 348 knih. *Wang-khiovo* pokračování Ma-tuan-lina z r. 1586, vedené do XVI. stol., má dalších 252 knih, a druhé pokračování, doplňující Ma-tuan-lina do XVIII stol., 266 knih. Encyklopaedie sepsaná pro nynější dynastii, počatá r. 1694. a dvakráte (1727 a 1771) revidovaná, již dostávají officielně mandarini ubírající se do svých provincií, čítá 360 sv. o 920 knihách. Obsahuje podrobný a všestranný popis Číny a v něm vše, čeho potřebují státní úředníci, by mohli spravovati kteroukoli provincii. Jiná encyklopaedie, sestavená kommissı učenců, svolanou císařem Kien-lungem (1735 až 1795) za účelem, sestaviti v ní a znovu vydati z celé literatury vše, co zdálo se schopným života a bylo hodno uchování, jež měla býti současně výborem klassické literatury čínské s výklady a scholiemi, rozpočtena na 163.000 sv. Skutečně vydáno z ní do r. 1818 sv. 78.731. Na rozkaz téhož císaře vydaný

seznam pekingské knihovny (od r. 1772—1790) čítá na 200 svazků a p.

Podporou byly tu Číňanu dva dalekosáhlé vynálezy, jež učinil daleko před Evropou, třeba sám aspoň druhého nikdy plně nevyužitkoval, vynález hadrového papíru a nález knihtiskařství.

Ve staré Číně psalo se černou lakovou barvou na dlouhých tenkých deskách bambusových. Tímto materiálem a jeho držením při písmě vysvětluje Hirth i čínský způsob psaní v kolmých sloupcích a od pravé k levé, ježto byl nejvýhodnější. Při delších textech spojováno více desk čepy v jedinou plochu. Čínské znaky pro listinu, kapitolu, třídní hlavu a p. zachovaly vzpomínku na původní stav, majíce jako součástku i znak pro *bambus*. Teprve v I. stol. př. Kr. vyskytuje se u historika *Ssi-ma-tshiena* název pro kapitolu *kiuen*, označující tuto složením svým jako *svitek*. Ze zprávy jeho musíme souditi, že koncem II. století př. Kr. užíváno vedle nepohodlných desk bambusových i svitků z měkčího, ovšem i dražšího materiálu (hedvábí), snad pro menší sdělení. Dle zpráv pozdějších psáno na hedvábí za dynastií *tshinské* (246—206 př. Kr.) a hanské (206 př. Kr. až 263 po Kr.), Hedvábí pro psaní vyráběno tu jako zvláštní látka z odpadků surového hedvábí, a sice upěchováním. Znak pro hedvábí tvoří i hlavní součástku čínského znaku pro papír (čik). Fan-čik, hadrový papír, byla kniha rozřezané látky hedvábné, upravená dle formátu knihy. Kokonový papír udržel se v Číně i později; kokonového papíru koreánského užíváno v Číně hojně po celý středověk.

Vynálezcem *rostlinného a hadrového* papíru v Číně byl *Tshai-Lun* († 118 po Kr.) z Kuei yangu v Jižním

Hu-nanu, před tím vyšší úředník dvorský a od r. 89 po Kr. ředitel císařských zbrojíren. Tshai-Lun vynalezl levnou výrobu papíru »z kůry stromů, konopí, hadrů a rybářských sítí« i byl r. 105 po Kr. jako vynálezce rozkazem kabinetní kanceláře veřejně pochválen za svoji dovednost. Od té doby mluví se v celé říši o Tshai-Lunově papíře. Kámen, jenž sloužil Tshai-Lunovi jako podložka při jeho pěchování papíru, byl dlouho ukazován poblíže jeho domu, až za dynastie *thangské* (618—907) odveden jako poplatek a v cís. museu uschován, kde snad posud se nalézá. Vynálezce jmenován r. 114 po Kr. markýzem Lung-thingským. Později vyráběn papír i z látek bavlněných, jež dlouho do Číny z ciziny dováženy. Z Číny zanesena výroba papíru (a sice rostlinného) čínskými zajatci do Samarkandu r. 751 po Kr., po bitvě na řece Tarázu, v níž čínsky vojevůdce, Korejec Kao-hien-fa, poražen Araby. Perský název papíru *kágiz*, přešedší pak i k Arabům, redukuje Hirth na čínské *ku-či*, ve starší výslovnosti *kok-dz*, jak zván papír z kůry morušové (Broussonetia papyrifera). Ve XII. a XIII. stol. poznali pak Arabové i výrobu papíru hadrového, již pak rozšířili ve všech zemích islámu a zanesli konečně i do Evropy. Číňan má své čtyři skvosty, (ssï-pao), jež jsou: ***štětec na psaní*** (pit), ***tuš*** (mek), ***papír*** (či) a ***kámen*** na roztírání tuše (yen). Nyní mají Číňané v Šang-haii po evropsku zařízenou papírnu, kdežto cizí průmysl zmocnil se tovární výroby postříbřeného papíru obětního. Příslovečnou je čínská úcta k papíru, popsanému i potištěnému, a jeho sbírání na ulicích, by nebyl pošlapán. Existují proto i vlastní spolky. »Svatí mužové starověku velí míti v úctě písemné znaky.«

Pokud *knihtiskařství* se týče, jež považuje Evropa za vynález charakterisující více než cokoliv jiného

novověk naproti středověku a starověku, spadají počátky jeho dle zpráv čínských do doby dynastie *Suiské* (590—618), do r. 593 po Kr., 860 let před Gutenberkem. Rozšíření jeho náleží době *thangské* (618—906). Za dynastie *sungské* (960—1127) vynalezen mezi r. 1041—1049 jakýmsi kovářem i tisk *živými deskami* (ho-pan), t. j. pohyblivými typy. Povaze čínské odpovídá, že nevyužitkoval tohoto velkolepého nálezu. Tisk pohyblivými typy neujal se ani v pozdějších dobách, kdy návodem missionářů ulity, nejprve k rozkazu císaře Khang-hiho a podruhé za císaře Kien-lunga r. 1777, měděné typy. Posud užívá Číňan pro tisk dřevěných (třešňových, hruškových a p.) desk čtverhranných, tlouštky 1·5 *cm*, s nichž snímá si kartáčem své otisky, s každé desky dvě stránky.

Celou svou literaturu dělí si Číňan na 4 velké skupiny a sice: 1. *kingy*, jako zove svoje staré klassiky, 2. *či*, knihy historické, 3. *tsï*, náboženství s filosofií a literaturou naukovou vůbec, zvláště i přírodními vědami, konečně 4. *tsip*, t. j. sbírky, k nimž čítá veškeru belletrii.

A. Knihy klassické obsahují nejstarší památky literatury čínské, zachované ve vzorné redakci Konfuciově. Obsahují nejstarší poesii, historii, filosofii a zákonodárství čínské i náležejí v jednotlivých částech najisto k nejstarším písemným památkám lidstva. Od nich vychází a k nim jako základům čínského vzdělání vrací se veškerá ostatní literatura čínská, obsahující v celku rovněž jen poesii, dějiny a praktickou filosofii (morálku s těsně s ní spojenou politikou). Studiu jich věnuje Číňan téměř celý svůj život i jest právě tento stejný základ vzdělání přední příčinou

nejen setrvačnosti nýbrž i stejnosti přirozenosti čínské, jež tak podstatně liší se od evropských poměrů a přímo překvapuje. Vedle 6 *velkých kingů*, jak uvedeny (str. 41.), náleží sem 5 *malých kingů*, a sice t. zv. *čtyři knihy* (ssï-šu), tradující nauku Konfuciovu a jeho školy, totiž *a*) *Ta-hiok* (velká nauka) o dobré vládě; *b*) *Čung-yung* (středu nezměnnost) o zachování pravé míry ve všech věcech; *c*) *Lün-iü* (Hovory t. j. Konfuciovy s jeho žáky); *d*) rozmluvy nejslavnějšího stoupence Konfuciova filosofa *Meng-tsïa* (ok. 350 př. Kr.) s vladaři jeho doby o předmětech vládních. K nim druží se: 2.) dvě obsáhlé sbírky pravidel *Ngi-li* a *Čeu-li* nebo *Čeu-kuan*, 3.) *Hiao-king* (viz str. 91.), 4.) tři výklady na *Čün-tshieu* (viz str. 41.), konečně nejstarší slovník čínský, encyklopaedické *Ri-ya*, připisovány vladaři Čeu-kungovi (1000 př. Kr.).

B. Historie náleží k nejstarším a nejvíce pěstovaným odborům čínské literatury. Nebyla věcí soukromou ale státní. Znak pro annalistu (ssï), složený ze známení *ruky* + *středu*, označoval jako přední povinnost píšícího pravdymilovnost, neuchylující se v levo ni v pravo, nýbrž přesně středu se držící. Historie vypravuje o mužích, již ani hrozící smrtí nedali se odstrašiti, aby nepsali trpkou pravdu o svých vladařích; ani smrt předchůdcova neb i předchůdců nepřiměla nástupce upustiti od pravdy. V té příčině měla i historie veliký význam pro chování jednotlivých vladařů, již z obavy před opovržením nebo posměchem, jež mohly by je v budoucnosti stihnouti, odvraceli se nezřídka od činů neslušných. Jako vše v Číně, jest i historie co nejvíce detailována. Pokud státu se týče, dovídáme se již od nejstarších dob o *vrchním annalistovi* (ta-ssï) dále *annalistovi pro vnitřní záležitosti*

(nei-ssï) a *vnější záležitosti* (nguai-ssï); vladař měl a má posud pro svou osobu dva annalisty, *levé a pravé ruky* (tso-ssï-a yeu-ssï), již jako representanti t. zv. bureau denního archivu jsou stále u císaře, v paláci, na cestách i v soukromém životě; jejich úkolem jest zaznamenávati vše co císař dělá a mluví, na zvláštní listy, jež házejí se do bedny. Ta otvírá se teprve po smrti vladařově, by spracoval se její obsah pro povzbuzení a varování potomstva. Materiál z doby posledního císaře čínského obnášel za dobu 13 let jeho vlády neméně než 150 svazků. Opatření toto datuje se z I. stol. po Kr. jako následek pronásledování, jimž vysazeni byli od vladařů dějepisci nestranně píšící. Vedle toho existuje *bureau současných dějin* pro spracování veřejných záležitostí a listin, konečně *kollegium dějin dynastie* obírající se archivy panující dynastie, jakož i životopisy osob, jež přispěly k oslavě dynastie. Pro spracování dějin poslední dynastie potřebovalo toto kollegium neméně než 46 let. Dějiny nynější dynastie budou odevzdány světu, až umře poslední člen její. V čele každého bureau nalézá se člen čínské akademie (han-lin). Úřady tyto tvoří bytnou část čínské vládní soustavy. Své dějepisce má však nejen celá říše, nýbrž i její jednotlivé části, ba i jednotlivé okresy a města. V hlavních místech okresů bývalo zvykem stavěti kovové desky se statistickými, zeměpisnými a pod. údaji k všeobecnému poučení; státní listiny ryty na vásy a před palácem vystavovány. Podobná listina z r. 770 př. Kr. nalezena r. 926 po Kr. v Šen-si. Úředníci vedli podrobné seznamy o všem (porodech, sňatcích, i seznamy těch, již se vyznamenali). Stát sám sbíral nejlepší prameny ze všech okresů říšských a sám

tiskl říšské letopisy. Při péči, jež tímto způsobem dějinám a otázkám s nimi souvisejícím věnována, nepřekvapuje, slyšíme-li, že tvoří dějepisná literatura nejcennější část čínské literatury. Studium její jest nevyhnutelno pro poznání východní a střední Asie. Nejslavnější památky historie čínské jsou tu vedle zmíněných na str. 145 kronik říšských: *Šu king*, kniha historických listin z doby od r. 2356 do r. 720 př. Kr.; t. zv. *bambusové knihy* (ču-šu-ki-men), sbírka 78 starých historických listin, obsahující čínské dějiny od mythického císaře Hoang-tiho do r. 299 př. Kr.; chronika státu Lu od Konfucia pro dobu od 722—480 př. Kr. nadepsána *Jaro a Podzim* (viz str. 41) s komentáry, hlavně *Tso-kieu-mingovým* klassickým *Tso-čuen*. Uznaným mistrem čínské historiografie jest *Ssï-ma-tshien* (163—85 př. Kr.), jenž, pokračuje v práci otcem počaté, podal prvé systematické dějiny čínské od nejstarší doby do r. 104 př. Kr., i stal se dílem svým *Ssï-ki* (vypravování o událostech) vzorem vší historiografie pozdější. Zván přímo kníže dějepisců. Vyniká stejně podrobností a pravdy milovností, jako bohatstvím myšlének, duchaplností, malebností výrazu, a úsečností slohu. Pokračovatelem jeho důstojným jest *Pan ku* (ok. 85 po Kr.)

Cenou svojí vynikají i cesty buddhistických poutníků po zemích buddhismu, hlavně Indii, *Fat hienův Fut-kuok-ki* (Popis zemí buddhismu) *a Hiuen tshangův Si-yeu-ki* (Popis zemí západních). Všeobecnou historií Číny do r. 959 po Kr. jest *Ssï-ma-kuangovo Tso-či-tung-kien* (všeobecné zrcadlo vládní) o 354 seš., dokončené r. 1084. —

S evropského stanoviska dlužno sice přiznati, že nepovzneslo se dějepisectví v Číně nikdy na vyšší

všeobecné stanovisko. Vrcholem jest tu vedle stránky formální podrobnost, pravdivost a prostota, při čemž vypravují se stejně události světového významu jako věci nepatrné. Kritika jen zřídka se vyskytuje. Zvláštností jest Konfuciovo moralisující stanovisko, s něhož špatnost vladařů a jejich skutků trestal mlčením o nich nebo pomíjením jejich skutků, stanovisko ojedinělé v historiografii světa. —

C) K literatuře týkající se tří domácích náboženství náleží i *filosofie* a *vědy přírodní*. Čínská filosofie přiléhá co nejtěsněji k čínskému náboženství, ve hlavních systémech přímo s ním v jedno splývajíc. Mythický císař *Fo-hi*, autor t. zv. osmi diagramů (viz str. 141.), jest původcem *přírodní filosofie čínské*, jak obsažena v *Knize Proměn* (Yik-kingu), Konfucius a Lao-tsï každý svého systému nábožensko-filosofického. Názory obou šíří a doplňují, z části ovšem i více méně se odchylujíce, nábožensko-filosofické školy obou. Ze školy Konfuciovy vyniká tu jako nejorthodoxnější jeho stoupenec filosof *Meng-tsï*, k němuž řadí se dalších pět samostatnějších myslitelů školy Konfuciovy: *Kuan-tsï*, snad současník Konfuciův, *Sün-tsï*, (IV.—III. stol. př. Kr.), *Hoei-nam-tsï* (II. stol.), *Yang-tsï* a *Vang-thung* (I. stol. př. Kr.). Škola Lao-tsiova (*tao-kia*, t. j. rodina taa, viz str. 128.) vykazuje vedle zakladatele čtyři vynikající žáky: *Liet tsï*, *Han fei-tsï*, *Čuang-tsï* (368—334. nejslavnější) a *Hot kuan-tsï*, vesměs ze IV. stol. př. Kr., vedle jiných mužů více méně samostatnějších jako *Yan-šeu*, *Mek-ti* (Micius) a pod. Pět předních stoupenců Konfuciových s Lao-tsim a jeho čtyřmi hlavními následovateli tvoří skupinu t. zv. *deseti mistrů* (šip-tsi).

Vlastním zakladatelem filosofie čínské, jež ovšem i tenkráte buduje se na základě knih kanonických a

Konfucia, jest slavný *Ču-hi* († 1200). Použiv názoru *Knihy Proměn o velkém nekonečnu* (thai-khi), doplněného názorem filosofů doby sungské *o absolutním nic* (vu-khi) jako jeho opaku, spojil Ču-hi obé tím způsobem, že učinil *absolutní nic* zdrojem *velkého nekonečna*. Velké nekonečno samo stvořilo princip mužský *Yang*, který, odpočívaje, dal vznik principu ženskému *Yin*. Yangu odpovídá nebe, Yinu odpovídá země. Vzájemným působením Yangu a Yinu vzniklo nejprve *pět prvků* (viz str. 51.), z nich a jimi pak všecky věci: slunce, měsíc, hvězdy, planety, voda, oheň, rostliny, nerosty, zvířata a lidé.*) Ze všeho nejvíce vyniká *člověk* svou intelligencí božského původu, jevící se věděním. Ona zastupuje u člověka pohyb, kdežto tělo se svými součástkami repraesentuje klid. Spojení obou je život, rozloučení obou smrt. Po smrti vrací se vše k svému původu, intelligence k nebi, tělo do země. Jak dalece tkvěl Ču hi, přes nové názory, jež vnesl do filosofie, ve stanovisku čínských moralistů, svědčí to, že považují Číňané za hlavní

*) Prostonárodní názor zná pračlověka *Puan-ku*, který žil 18000 let. Když z. mřel, stal se dech jeho větrem a mrakem, hlas hromem, levé oko dalo slunce, pravé měsíc, krev řeky a moře, čtvero údů čtyry končiny světa. Po prvém člověku vládly v dlouhých mezidobích po sobě mocnosti nebeské, zemské a lidské, po nichž teprvé přišlo pět vladařů, jimž připisují Číňané nález všeho užitečného a potřebného: Fo-hi, člověk s rybím tělem, jenž učil Číňany lovu zvěře a ryb, nalezl železo, vynalezl jim písmo (viz str. 141.), sluneční hodiny, hudební nástroje a j. Od něho pochází i drak jako říšský znak čínský (vyobrazení na str 40.). *Šin-nung*, božský hospodář, jenž naučil lid rolnictví, znalosti bylin a léčení, zavedl trhy a napsal formule modliteb; *Sui-šin*, jenž vynalezl oheň třením dřev; *Ju-čao-ši* učil stavbě příbytků ze dřeva; *Hoang-ti* učil léčení, choť jeho *Lui-tsu* hedvábnictví.

jeho zásluhu, že oživil znalost »největších pravd, jež ztratily se od smrti Meng-tsïovy«. Názory Čuhiovy o filosofii, mravnosti a politice jsou posud předními názory platnými v Číně. Čuhiovu výkladu *Knihy Proměn* a knih Konfucianismu (ssï šu, viz str. 49.) učí se z paměti milliony Číňanů, ony jsou s texty, jež jim jsou podkladem i hlavním obsahem státních zkoušek čínských. Vedle této orthodoxní filosofie vykazuje Čína velikou řadu myslitelů, již naukami svými skýtají čínské parallely snad ku všem směrům, jež vykazuje na poli tom Evropa.

Vědy přírodní nebyly nikdy předmětem theoretického studia Číňanova. Vykazují sice i ony bohatou literaturu, ale vědomosti v ní uložené jsou rázu zcela praktického. Bystrý a trpělivý Číňan obmezil se tu na zkušenosti svých předků, jež jako jejich odkaz traduje, sám nechtěje býti nad ně moudřejším. O neobyčejném nadání Číňanově svědčí, že bez theorie jednotlivých věd, pouze zkušeností, došel před mnohými staletími ve vědě i umění tam, kam Evropa nepoměrně později dospěla s rozsáhlým apparátem theorie, jak svědčí jeho vynálezy (střelka magnetická, k jihu ukazující, jíž opatřený vůz dal prý již císař *Čeu-kung* v XII. stol. př. Kr. vyslancům Kočínčínským, výroba hedvábí a papíru, lití zvonů, knihtiskařství, střelný prach, porcelán a p.). Ale na tomto stanovisku uvázl a spokojen tím, nejen sám dále nevynalézal, ale i zapomínal. Bylyť vědomosti tyto, přecházející jen ústním podáním a praxí z pokolení na pokolení, z části tajemstvím jednotlivých rodin, s jichž vymřením i ony zanikly. Číňané sami doznávají, že bylo mnohé známo předkům jejich, co jim samým je tajemstvím. Tím vysvětluje se naproti starým dobám přirozeně

i úpadek výroby průmyslové, v jejichž službách nalézají se vědy přírodní se strany jedné, na druhé stránce sloužice *lékařství*. Kdežto se kosti ssavců, jež evropský přírodozpytec sbírá za účelem studia geologického a palaiontologického, dovážejí houfně do lekáren čínských, jsou čínské botaniky herbářem hojivých bylin a lékařských receptů. Jinak se uznává, že jest i Číňan rozeným lékařem, bystrým v pozorování i dovedným v léčení. Theorie *lékařství* obmezuje se na názor, že srdce je středem těla a ostatní ústrojí kol něho nakupeno; srdce i každý z hlavních ústrojů má vlastní puls, jež zkoumá proto čínský lékař dovedně jednotlivě i v jejich poměru vzájemném. K tomu druží se theorie o pěti prvcích v těle lidském, jejichž pravý poměr podmiňuje zdraví, porušení poměru toho přivodí jednotlivé nemoci.

Zvláštní význam přikládá se rozpoznání letory. I akupunktura je oblíbena. Lékařstvím může se v Číně obírati každý, kdo seznámil se s recepty a umí dělati léky. Starost o zdraví je věcí soukromou, dokud snad nezaviní lékař smrt svého pacienta, lékařství nepožívá zvláštní vážnosti. Za návštěvy lékařské se neplatí, toliko za léky, většinou, jestliže pomohly. V nové době zřízeny ovšem i evropské a americké nemocnice a v Pekingu i universita.

D) V krásné literatuře vyniká a zjednala si platnost i v literatuře světové čínská poesie (lyrika), čínské drama a román.

Prostonárodní poesie čínská repraesentována je kanonickou sbírkou *Ši-kingem* (viz str. 100.), z doby III. dynastie *Čeu*, 306 zpěvů. Vedle života rodinného, loveckého a vojenského obsahuje i náboženství a politiku. Význačnou známkou je těsný styk s přírodou.

Obsahuje ve čtyřech částech 1. říšské mravy (*kuok-fung*, 106 písní); 2. malé slavnostní písně, zpívané u dvora při příchodu a odchodu vasallů (*siao-ya*, 74 písní); 3. velké slavnostní písně, zpívané při velkých shromážděních vasallů (*ta-ya*, 31 písní); konečně 4. písně obětní (*sung*, 40 chvalozpěvů pro oběti nebi, předkům a mužům zasloužilým). Přirozený libozvuk jazyka jde v této staré poesii nad přesná pravidla básnická. Sbírka vyniká v jednotlivých číslech bohatstvím obrazů, něžností citu i vzletem myšlének. Číňan sám považuje Ši-king za kořen stromu poesie, jenž vyvinul se z něho za následujících dynastií, oděv se za dynastie *Han* (206 př. Kr. do 263 po Kr.) a *Vei* (220—264 po Kr. v sev. Číně) listím a za doby *Thangů* (618—906) dospěv květu. Ši-king zůstal i zde vzorem nedostižným, ale poesie sama prodělávala nejvážnější změny. Již brzy po Konfuciovi ustupuje klidné líčení tichého života častým rozumováním o státu a společenských poměrech a hřmotným zpěvům válečným; současně přechází prostá stará víra v kult rozmanitých božstev, jimiž si Číňan svět zalidnil a v nichž straší rodiční bůžkové lesů a hor obojího pohlaví. V dalším vývoji poesie dostavuje se pak již přímo úplný indifferentism k nejdůležitějším otázkám životním, zvláště pak k otázce posmrtného trvání duši. Poesie řídí se tenkráte heslem: jezme a pijme, neboť zítra zemřeme. Za doby thangské, doby nejvyššího rozkvětu moci i literatury čínské, doby štěstí a míru, dostavuje se duch anakreontský, vyznívající opěváním vína a lásky s nočními slavnostmi v bohatě ozářených sadech boháčů. Současně dostupuje zde poesie péčí předních básníků vrcholu vytříbenosti formy, jež stává se odtud platnou normou pro všecky doby pozdější. Po době thangské

dostavuje se úpadek, v němž nepovznáší se ani přední repraesentanti poesie nad prostřednost.

Veškerá poesie čínská náleží převahou lyrice; epická poesie zastoupena je málo, hrdinná poesie vůbec se nevyskytuje. Nesrovnávalať se ani se střízlivou myslí Číňana, jež od samého dětství směřovala jen ke skutečnosti, obraznosti vzletu nepřipouštějíc, ani s povahou jazyka čínského, jehož síla, ve stručnosti spočívající, nepřipouštěla volný, široký tok epický.

Nejvíce vynikající jména čínské poesie jsou: ministr *Kieu-yuen*, autor elegické básně *Li-sao*, z dynastie *Tsinské* (IV.). Pán jeho, král tsuský *Hu-kuang*, pozbyl, pustiv se přes varovný jeho hlas do dobrodružné politiky, říši. Kieu-yuen složil zmíněnou elegii, načež vrhl se do řeky a utonul. Elegie jeho, posud slavená v Číně, tvoří společně s jinými podobnými prvé oddělení krásné literatury čínské, t. zv. *Tsu-ssï*, t. j. tsuské elegie.

Z doby *thangské* proslula trojice *Li-tai-pek*, *Thu-fu*, a *Pek-lo-thien*. *Li-tai-pek* (* 702—763), jehož narození ohlásila zářící hvězda před východem slunce nad hlavou jeho matky se zastavivší, pokládán svými vrstevníky pro krásu poesie ne za člověka, ale za ducha, jejž nebe seslalo na zemi. Láska k vínu učinila z něho čínského Anakreonta, báje provodící jeho smrt čínského Ariona. Když totiž podnapilý spadl do vody, utvořily velryby ve vodě vír a dva nebeští duchové za harmonické hudby ve vzduchu vyšli mu vstříc s korouhvemi v rukou, zvouce jej jménem nebes pána, by vrátil se na své místo ve vyšších sférách. Tu viděla jej jeho družina, kterak na hřbetě velryby mizí ve vlnách, oblíbené thema čínského malířství.

Thu-fu (714—774) pocházel z rodiny, v níž básnické nadání bylo domovem. Přes to však, že jen

studoval, četl, psal a básnil, nedodělal se ničeho více než šatu na těle a trochu rýže se solenou zeleninou. Bída donutila jej dokonce, že prodal několika bohatým literátům i nevydané své básně. Když r. 774 nalezen byl hladem zmořen a polozmrzlý u zbořeniny, vystrojil mu mandarin jakýsi na počest hostinu, jež však usmrtila básníka požitkům nezvyklého. Básně Thufuovy jsou rozkoší literátů, kteří hojně je čtou a ještě více napodobí. Verše jeho možno nalézti v salonech, knihovnách, na vějířích, stínidlech, kalamářích a p. Básně jeho obsahují chvalozpěvy, popisy hor a jezer, slaví jaro, líčí podzim, opěvují elegiemi smutný stav básníků s žalnými výhledy do lepší minulosti a p.

Pek-lo-thien, též *Pek-hiang-šan* (*772 †846) má sbírku prostých, krásných básní, mezi nimi i satiry, jež své doby vyvolaly veliké vzrušení.

Čínská poesie jest úsečnou a miluje pološero, t. j. nechává vždyněco hádati; neobyčejným počtem obrazných výrazů, čerpaných z mythologie, lidové tradice, posvátných knih, ale i ze života, předčí snad každou jinou poesii. Různá povaha země a plodin, různé mravy a názory způsobily ovšem i různost obrazné mluvy, srovnáme-li ji s poesií evropskou. Střízlivostí fantasie zůstává však Číňan daleko za obrazotvorností Peršanů i Arabů. Jazyk přispívá ke stručnosti, synonymy a výrazy stupňujícími k bohatému odstíňování myšlének. Zvláštní ozdobou jsou onomatopoiea. Používání předchůdců, vyskytující se i u nejslavnějších jmen, i když dosahuje na plagiát, považuje se za známku učenosti a za zásluhu. Poesie vyniká i v nejpozdějších pracích, dík právě tomuto napodobeni starého, čistotou slohu. Kdežto poesie Ši-kingu vykazuje útvary rozmanité

délky básně i jednotlivých veršů a hojně nepravidelností, hlavně rýmu, převládá později forma stručná a pravidelná. Báseň skládala se nejprve ze 4, později 8 a 12 veršů, z nichž každý (později vždy 2 a 3) obsahoval myšlénku úplnou: úvod (ki), zauzlení (čin), obrat (čuen) a rozuzlení (ho). Opakování a parallelismus členů byly oblíbenými, rozdíl činěn mezi plnými a prázdnými slovy (částicemi). Při 12 verších rozeznávaly se buď 3 strofy po 4 verších nebo dvojverší a pak 1o veršů. Počet slov ve verši (v Ši-kingu rovněž rozmanitý) byl zde 5 nebo 7, 4 slova se téměř nevyskytují. Rým byl po celou báseň jediný, ač dosti volný. Teprve když slavní básníci doby *thangské* rozhodli se dbáti vedle výslovnosti i přízvuku, nastoupilo volnější rýmování, na př. jen při verši 2. a 4., ostatní (1. a 3.) musily míti jinačí přízvuky a p. Pravidla přízvuku upravena pak pedanticky i v jednotlivých verších, kde každé slovo prvého verše musilo míti opačný přízvuk než *totéž* slovo druhého verše, ač i zde výjimky připouštěny. Forma poesie této byla tak stížena i jinými ještě požadavky, že nedrželi se pravidelných forem pak ani nejpřednější básníci a nepravidelné verše zhusta se objevují.

Hlavní obtíží jest po názoru čínském utvoření prvého verše básně, přechod od jedné strofy do druhé a konečný verš. Časem zavládá i zde větší volnost.

Divadlo a zábavnou literaturu miluje Číňan neobyčejně, čímž vysvětluje se, že i nejlepší kusy jsou beze jmen autorů. Po autoru kusu divadelního se ovšem nikdo netáže. Počátky čínského dramatu sáhají dle tradice do VIII. stol. po Kr. Vyvinulo se z písně provázené hudbou, k níž přidán později děj. Píseň zůstala i později jednou z hlavních ozdob dramatu pro líčení a

výraz citu, didaktický živel a dramatický pathos. Před divadlem měla Čína již svůj pantomimický ballet, odvažující se i na veliké události historické. S náboženstvím nemělo čínské divadlo nikdy styku, ledaže bralo jednak z nauky Konfuciovy své morální zásady, jednak stíhalo kousavým vtipem (zvláště v kouzelné frašce) fantastické zjevy taoismu a některé podivné články buddhismu s výstřednostmi jeho mnichů. V nejstarší době převládala v dramatu píseň vynikající ceny básnické. Autoři dramat byli hlavně hudebníci, již jako podklad své hudby vymýšleli chudičký děj. Drama zváno tenkráte přímo *hudbou hruškové zahrady* (li-yuen-yok). Bylo to v době thangské, jejíž vladař Hiuen-tsung, proslulý svou činností na poli literatury, dal podnět k vývoji dramatu. V následující době nepokojů a občanských válek potuchla i činnost dramatická, by počala na novo za dynastie *sungské* (960—1119) jako *zábava kvetoucích lesů* (hoa-lia-hi). Drama bylo i tenkráte lyrické a vynikalo básnickou cenou. Skvělým vzorem jest tu zachované drama *Vang-ši-fuovo* (z konce této doby) *Si-siang-ki* (Děje západního pavilonu), jemuž po čínském soudu nevyrovná se nic na nebi ni na zemi. Kdo je psal, nebyl ani smrtelník. Vang-ši-fua napodobí namnoze i dramatikové doby *Yuenské* (1123—1341) repraesentované sbírkou *Yuen-zin-pek-čung* (Yuenovců 100 kusů). Ve skutečnosti čítá se 549 dramat z doby yuenské, jež tvoří klassický repertoir čínský, ne tak geniálností plodů jako vzorností skladby, vyhovující všem požadavkům formy. Dosahováno jí hlavně společnou prací autorů doby té v konservatoři hudby. Umělecká forma doby této zůstala platnou normou pro všecky další doby. Obsahem poskytuje nám drama yuenské

doby názor do všech poměrů říše čínské, nezadávaje rozmanitostí v ničem dramatu evropskému. Vykazujeť činohru i truchlohru, historickou i ze života, ni drama kriminální nevymajíc, drama kouzelné, vážné (kouzelná opera) i veselé (duchaplná kouzelná fraška), konečně i veselohru, charakterní i intrigovou. Jednotlivé hry upomínají tu na themata biblická a řecká, jiné, zvláště veselohry, i na moderní themata školy Scribeovy. Cenou stojí nejvýše (po evropském soudu) intrigová veselohra a přímo geniální kouzelná fraška, pro Číňana samého nejvíce charakteristickým je drama rodinné a historické.

Čínské drama je vypočteno vždy na effekt; za tím účelem hromadí autor co nejvíce scen překvapujících. Motivace jest většinou jako u her loutkových, nezřídka i pravdě nepodobná, konflikty se spíše naznačují než rozvádějí, rozuzlení (ve 4. jednání, jež s předchozím pravidelně jen volně souvisí) je téměř vždy násilný i tam, kde zauzlení je velmi dovedné, celek postrádá jednoty děje. Nejvíce vynikají z dramatiků doby yuenské: *Ma-či-yuen*, nadaný duchem, obrazností i citem, obratný veršovec, hlavní pěstitel historické truchlohry a fantastického dramatu; čínský Lope de Vega, autor asi 60 kusů, většinou intrigových komedií a soudních dramat, *Kuan-han-king* a jeho vychovanka *Čang-kuok-pin*; *Kao-ven-sieu*, autor 32 dramat; *Ki-kiuen-tsiang*, autor sirotka Čaoského a j.

Dynastie *mingská* (1368—1644) a nynější (*tshinská*) repraesentují novou dobu čínského dramatu; v ní vrací se drama zase k volnějšímu a pohodlnějšímu způsobu dialogisovaného románu doby sungské, který Číňanu nezdá se klassickým, ač s našeho stanoviska vykazuje

geniální plody zasluhující plného uznání. Nejznamenitějším kusem této doby je *Kao-tung-kiaova* Historie loutny (Pi-pa-ki) o 42 obrazech, luštící důležitý pro Číňana rozpor malé (rodinné) a velké (ke státu) piety. Četba jeho doporučuje se zvláště manželům a synům úřednickým.

Jako vše ostatní, podřídil Číňan i divadlo mravouce. Duší čínského dramatu je princip morální. Drama má býti užitečnou zábavou a sloužiti státní raisoně; drama, jež tomu nehoví, považuje Číňan za pochybené. Morálce slouží z pravidla čtvrté jednání. K t. zv. *thai-tsï*, t. j. spisovatelům prvého řádu, počítá se z dramatiků Vang-ši-fu a Kao-tung-kia.

Číňan nemá divadel. V severní Číně slouží divadlu hudební nebo taneční sály, v jižní Číně chrámy a síně, ale i jednoduché boudy. Čínské divadlo nezná změny na jevišti a nemá ani dekorací. Jedinou ozdobou jsou skvělé staročínské kroje, věrně napodobené. Umění herecké nepožívá vážnosti (str. 45.). Herci cestujících společností (8—10 členů) jsou ředitelovými otroky a vychovávají se i z dětí otroků. Zákonník trestá 100 ranami kupování lidí svobodných za tím účelem. Slavní herci požívají ovšem vážnosti a po smrti i nesmrtelné pověsti. Za doby yuenské mělo divadlo i herečky, později to zakázáno i hrají ženské úlohy hoši a mladíci, někdy kleštěnci. Jednotliví herci vystupují v několika úlohách. Každý herec ohlašuje se obecenstvu jménem svým i osoby jež hraje, prolog, zhusta se vyskytující, obeznamuje s dramatem. Společnosti mají svůj stálý repertoire 50—60 kusů, z něhož při soukromých představeních volí si kus pán domu.

Neméně nežli divadlo oblíbena je i zábavná četba. Číňan čte nejen sám rád, ale se zálibou po-

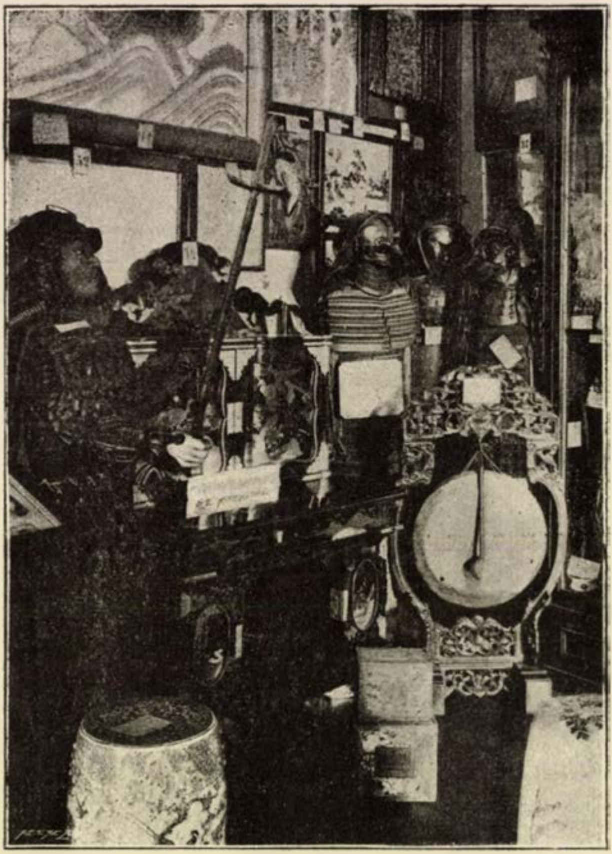
slouchá i pouliční povídkáře, *lidi vypravující staré věci* (kiang ku-žin), jak jim říká. Posměšně užívá téhož titulu i o missionářích. Čínští povídkáři rekrutují se, právě tak jako i lékaři, písaři, učitelé a pod. z lidí, již neobstáli při zkouškách úřednických. Ve společnosti čínské nepožívají nijaké vážnosti, tím oblíbenější jsou u lidu obyčejného. V čínských ulicích měst viděti lze za soumraku jako obyčejný zjev povídkáře v kruhu vděčného posluchačstva. Posluchači sedí na lavicích, jež vynesou si z některého chrámu, uprostřed na vysokém sedadle sedí vypravovatel za stolkem, na němž má své knihy, z nichž přednáší. Po každé kapitole vybírá po sapece*) od svých posluchačů. Nej-

*) *Sapeka* (franc. sapèque), z barmského *sapakra*, jež vyskytuje se ve slovnice ze XVI. stol. jako ekvivalent pro čínské *tshien* = měď. Původně název malé mince tonkinské, zavedeno od Francouzů jako název pro *jedinou* čínskou minci (obr. na str. 49.). Je ze směsi mědi (79%), zinku, cínu a olova. Peníze tyto navlékají se na šňůrky po 10 (= 1 candareen), 100 = 1 mace a 1000 kusů; angl. název zní *cash*, jež uvádí se na caixa, malajskou minci, již nalezli Portugalci r. 1511 na Malacce. V theorii čítá se 1000 sapek na 1 unci stříbra = 1 tael (čínsky *liang*) = asi 2 zl. 80 kr., nyní při láci stříbra daleko méně, asi jen 2 zl. V praxi se peníze váží, takže přichází na 1 tael zpravidla více, až 1800 sapek, východně Tien-tsinu stačí již 333. S klesáním ceny stříbra stoupla v Číně hodnota mědi, takže na př., kdežto r. 1882 počítalo se na 1 tael šanghaiský 1535 sapek, přišlo jich r. 1899 na 1 tael pouze 1190. Pro tael užívá se kusů stříbra podoby střevíce s označenou hodnotou. Zde je však váha taelu různá dle čistoty stříbra. Vládním taelem je *haikuanský*. 100 taelů haikuanských = 111·4 šanghaiským. Druhdy platil španělský *carolus*, nyní vystřídán mexickým piastrem s orlem, jichž 72 dává 1 tael. Zavedení jednotného stříbrného peníze, jež by odstranilo placení stříbrem dle váhy, jest jednou z nejvíce žádoucích reforem čínského mincovnictví. Mincovny jsou nyní v Kantoně, Tien-tsinu, Nankingu, Han-keu a Hang-čeu. Jinak je Čína z nejstarších zemí,

oblíbenější sbírkou povídek jest illustrovaná *Kin-ku-ki-kuan* (Nová i stará vypravování), obsahující 40 povídek a románů. Sbírce této náleží i největši část románů a novel známých v Evropě. Literatura románová podává právě tak jako dramatická nejpodrobnější a nejvěrnější obraz čínské společnosti za různých dob i má po stránce té i veliký význam pro Evropana, který vlastně jen z nich nabývá správného pojmu o čínském životě rodinném a společenském. I literatura románová náleží počátky svými a svým hlavním vývojem době *yuenské*. Literatura ta vytvořila si i vlastní mluvu. Z ohromného množství této literatury, tvořící sbírky někdy velmi objemné, vybrali čínští aesthetikové osm kusů, jež společně se zmíněnými dvěma dramaty tvoří skupinu 10 výtečníků moderní literatury. V Evropě známa jsou z nich: 1. románové dějiny Číny z doby ok. 200 po Kr., kdy rozpadla se ve tři říše, *Sam-kuok-či* (Vypravování o třech říších); 2. Vypravování o dobré paní (*Hao-kieu-čuen*), vzor společenského románu čínského; 3. společenský román dvou krásek Yu a Li (*Yu-kiao-li*); 4. společenský román dvě učené dívky (*Ping-čan-ling-yen*); 5. historický román z doby sungské pro mládež, líčící hlavně lupičská dobrodružství na březích Kiang-namských *Šui-hu-čuen* (Historie vodních břehů). (Následují v pořadí jako 6. a 7. zmíněná dramata); 8. Historie květového lístku (*Hoa-tsien-ki*).

---

jež měly peníze. Původ připisuje se císaři Yaovi (24. stol. př. Kr.). Původně byly to čtverhranné kousky hedvábí (*pu*), jež nahraženy pak železnými noži (tao). Od starých dob známy jsou i papírové peníze a směnky.

Kout Japansko-čínské sbírky Náprstkova českého průmyslového Musea v Praze.

XI.

Umění a průmysl.

Umění, jež by bylo samo sobě účelem, Číňan nezná právě tak, jako je mu neznámo studium přírody za účely vědeckými. Obojí podřídil Číňan praktické potřebě. Umělec je Číňanu jen dělník, pracovník (*kung-tsiang*), jak zní jeho termin.

Znak pro prvý je přímo obrazem *pravítka*, kdežto znak druhý složen je z obrazů *sekera v koši*. V tom smyslu má Číňan na př. i pro malíře jen výraz *hua-kung* nebo *hua-tsiang*, slovně dělník obrazů. Výrobky umělecké jsou právem chloubou Číňanovou, ruční práci samu, byť sebe pracnější a umělejší, cení však jen nepatrně. Nevážnost k ruční práci řemeslné a řemeslníkům vůbec stojí zde v příkrém odporu s vážností, jaké těší se studium a literatura.

Pokud *hudby se týče*, jest Číňanovi oblíbenou zábavou, protože přičítá jí hluboký význam ethický. Když mythický císař *Hoang-ti* dle pověsti zmocnil se říše, spořádal ji zákony a čilou podporou *všeho* dobrého, současně poručil však moudrému Ling-lunovi, by spořádal i hudbu. To zůstalo v Číně platným pro vždy. Zákony, zvyky a obřady (viz str. 41.), měly úkol pořádati zevnějšek celku i jednotlivců, hudba jejich nitro.*)

Hudba byla vůbec Číňanu symbolem harmonie,

*) Od r. 1742 má Čína svůj departement hudby (yok pu) v ministerstvu obřadů. Čítá ředitele, podředitele, 5 kapelníků, 25 podkapelníků, 180 hudebníků a 300 choristů. Vedle něho existuje i vlastní palácová hudba císařská pro tanec a jiná pro hostiny.

jež má vlásti ve světě vůbec, v jednotlivých poměrech zvláště. I jednotlivce uvádí, působíc na duši a krotíc vášně, v soulad se sebou samým. Ze stanoviska toho vyplývá význam, jaký připisují moralisté i zákonodárství čínské hudbě ve správě jednotlivců, rodiny i celé říše. Z povahy hudby soudili proto mudrcové čínští i na obyvatelstvo a jeho správu. Vynálezci jednotlivých nástrojů vynalezli tyto, by spořádali nejprve sebe, své vlastní srdce, dále lidi ostatní. O jednotlivých nástrojích se věřilo, že ten, kdo chce na ně dobře hráti, musí prve ovládati své vášně a vepsati lásku k cnosti ve své srdce; jinak vyluzuje jen zvuky neplodné. Mudřec postihne v hudbě pravidla k svému chování. Hudbě připisován i vliv na tvorstvo a dřevěný nástroj čínský v podobě odpočívajícího tigra byl asi jen symbolem toho, co praví tisíc let před řeckým Orfeem jistý Číňan: Rozezvučím-li znějící kameny svého kingu, shromáždí se kol mne zvířata a chvějí se radostí. Hudbou kouzleni po názoru čínském i nebeští duchové na zemi a duše zemřelých vyvolávány z temností a p. Zkrátka hudba obsahovala hlubiny srdce i rozumu zároveň, i považována přímo za vědu věd, z níž všecky ostatní vědy vznikají, k ní se vztahují neb aspoň z ní dají se vyložiti. Z významu hudby vyplývá, že náleží i hudba k odborům, v nichž změny zaváděti náleží jen císaři. Po názoru čínském má veškerá příroda přispívati ke zdokonalení hudby, odtud snaha užíti všech látek k hotovení nástrojů hudebních. Od starodávna mluví se v Číně o 8 druzích zvuku, vzhledem k materiálu nástrojů, z nichž vyluzovány a jimiž Číňan při svých ceremoniích symbolicky vzdával dík za dotyčnou kategorii plodin a látek. Byly

to: vydělaná kůže zvířecí pro obě plochy bubnů, původně hliněných, pak ze dřeva sandalového nebo cedrového; kameny, jež po čínském názoru drží střed mezi zvukem dřeva a kovu; voleny kameny, jež ležely na slunci a vzduchu, poněvadž zněly čistěji a jasněji. Nejlepší kameny pro císařské nástroje skýtala provincie Liang čeu. Kameny zavěšovány po 16 ve 2 řadách na vlastním podstavci, dle velikosti a tónu, t. zv. *king*; z kovu, a sice směsi mědi a cínu v poměru 6 : 1, lity harmonické zvonky (*čung*), malé, střední a velké, jež rovněž sestavovány v nástroj podobný *kingu*; pálená hlína dávala jakousi okarinu (hiuen); hedvábí užito pro strunové nástroje *kin* (o 5—7 strunách) a *če* (50, později 25 strun), oblíbené zvláště u císařů, již zhusta s nimi jsou vyobrazeni; ze dřeva hotoven nástroj podoby odpočívajícího tygra (*wu*); jiné nástroje dřevěné sloužily k označování počátku hudby (*čeu*) a dávání taktu plochou levé ruky (*čung-teu*, složený z 12 tenkých prkének); tento upomínal na desky ku psaní, jichž původně užíváno, i byl právě proto velmi oblíben; bambus, jenž uvádí se vůbec ve spojení s vynalezením nástrojů hudebních, dával foukací nástroje (píšťalu a flétnu), spojením 16 rour jakousi harmoniku; tykev, do níž zasazeny roury bambusové, dávala nástroj *čeng*. Číňané znali sice všecky tóny, i půltony oktávy, jak oni říkají, tóny mužské (yang-lu) a ženské (yin-lu), pro něž měly i symbolické názvy, narážející na změny v přírodě v jednotlivých měsících. Základní tón (f) odpovídal 11. měsíci roku, v němž připadá zimní slunovrat. Ze všech tónů vybrali si však Číňané jen 5 (f, g, a, c', d'), jež podrženy pro hudbu i přes pokusy prince *Tsai-yina* (1596) a císaře Khang-hiho (1679), roz-

množiti stupnici pětitonovou na sedmitonovou připojením sprostředkujících tónů (pien) h a e. Oktávy uznávány tři: tóny dvojité, střední a vysoké. Povaha tónů dodává čínské hudbě rázu jemného a melancholického, jenž z počátku zajímá, ale dále jednotvárností unavuje.*)

I čínské *malířství* obmezovalo se v nejstarší době na ozdobné písmo, tvoříc jednu ze šesti forem kalligrafických. Nejstarší název kabinetu pro sbírání obrazů a rukopisů (pi-ko), o jehož existenci za doby cís. Vu-ti (140—86 př. Kr.) se dovídáme, zůstal i dlouho potom názvem cís. knihovny. *Ssï-ma-tshien* mluví sice o vyslanectvích cís. Vu-tiho do zemí západu za účelem nakupování uměleckých předmětů všeho druhu, ale těžko tvrditi něco určitějšího. Později stálo malířství úplně ve službě *buddhismu*, jenž potřeboval ho pro výzdobu svých chrámů a s nímž i do Číny přišlo (1. stol. po Kr.). Nejstarší malíři byli výhradně malíři chrámoví (klášterní) a malby jejich nástěnné obrazy velkého slohu (*hua-pi*, obrazová zed). Tenkráte mluví se ovšem již o *domu obrazů* (hua-ši) za cís. Ming-tiho (58—76 po Kr.). Později dovídáme se i o soukromých galeriích obrazů, vyskytují se i znalci umění a dějí se i pokusy o jeho theorii. Obor malby rozšiřuje se i na malbu mimochrámovou. Jako v poesii tvoří i pro malířství dynastie *thangská* a po ní *sungská* vrchol vývoje. Zvláště byl to rovněž tam již zmíněný císař dynastie thangské *Hiuen-tsung* (713—756), jenž nejvíce obohatil předkem svým *Tai-tsungem* (627—650) založenou velkou ga-

*) Nyní má Čína i spisy o theorii evropské hudby a ve vojsku i evropské hudební nástroje. Na hudbu samu nemá to prozatím vlivu.

lerii. Z doby Thangů mluví se i o *akademii umění*, (tsi-hien), vedle akademie věd (*han-lin*, slovně štětcový les) a cís. knihovny (*pi ko*). Dovídáme se o katalogisování obrazů znalci, značkách obrazů, o pravidlech pro volbu materiálu obrazů, napínání jich (*úpravě hřbetu*, pro obrazy na hedvábí, papíru, akvarelly i obrazy tušové) na nejlépe se hodící materiál; o volbě rámu (*pien*=kraj) s ohledy aesthetickými (nejstarší rámy byly drahocenné stuhy brokátové), o navíjení obrazů na válečky (*čeu*), jež pak i obraz pověšený zatěžovaly a jež byly předmětem zvláštního luxu (u malých kusů z nefritu, křišťálu, jantaru, u velkých smrkové s jemně lakovanými konci, jež zdobeny někdy i drahokamy). Záhy dostavuje se i snaha oceňovati a tříditi vynikající zjevy dle stupně schopnosti. Existovaly i návody k dívání se na obrazy. Pozdější autoři naříkají ovšem i na vandalismus, jenž, pronásleduje buddhismus, obracel se i proti jeho umění, na př. za cís. *Vu-tsunga*, jenž vydal r. 845 rozkaz zbořiti všecky chrámy a kláštery buddhismu. V celé říši zbyly tehdy z tisíců staveb s nádhernou výzdobou uměleckou jen 2 nebo 3 v hlavních městech. Bronzové sochy a nádoby roztaveny na peníze, obrazy většinou zničeny.

Vedle náboženských obrazů vyvinuje se nejdříve podobiznářství. Vynikající malíř IV. stol. *Ku khai-či* prohlásil přímo zobrazení člověka za nejvyšší úkol umění. K němu přistupují pak i ostatní obory. Objevují se i specialisté, mezi malíři nalézáme i císaře a členy jejich rodu, ni ženy nevyjímajíc. Vynikající podobiznář z konce V. stol., malíř *Sie-ho*, jenž prvý pokusil se i o kritiku děl uměleckých, stanovil šest pravidel, podmiňujících výši tvoření umělcova, jež

posud zůstala kanonem umělecké kritiky. Požadavky jeho jsou: správný výraz duševní, správná kostra, správné obrysy, odpovídající kolorit, správné vymezení a roztřídění prostoru, konečně kresba dle vzoru Od malíře VII. stol. *Li-ssi süna* datuje se třídění malířů na 9 kategorií, od nejvyšších (šang-šang) do nejnižších (hia-hia), zcela ve smyslu historika *Pan-ku*, jenž roztřídil tak lidstvo. Historik malířství *Ču-king-hiuen* (X. stol.) naproti tomu rozeznává po vzoru Čang-huai-kuanově (VIII. stol.), jenž rozdělil tak kalligrafy — bratry malířů — *genie* (šin), *talenty* (miao) a *schopné* (neng). První mají své umění, od boha, rodí se s ním a musili by se státi snad velikými umělci, i kdyby byli bez rukou; druzí získávají si geniálnost pílí; třetí mají mechanické umění dovednost. Sám připojil jako čtvrtou třídu kategorii *různých* (i), t. j. těch, již nehodí se do žádné z uvedených tříd, nestarajíce se vůbec o běžná pravidla, tak že možno je zváti moderním terminem *secesse*. Tomu svědčí na př. okolnost, že ve třídění císaře *Hui-tsunga* (1101—1126), mecenáše umění, jemuž není rovna, za něhož dostoupila organisace státních sbírek svého vrcholu, vyskytují se na druhém místě, hned za genii, kdežto jiní kladou je přímo na místo prvé, i před genie. Každá ze čtyř kategorií dělena pak ve 3 pododdělení (vyšší, střední a nižší), dle nichž jednotliví umělci pak klassifikováni. I tato klassifikace udržela se do nové doby.

Pokud dělení malířství se týče, zachován nám mimo jiné katalog o nejslavnější čínské galerii zmíněného *Hui-tsunga*, jež uložena byla v paláci Siuen-ho hlavního města říšského Khai-fung-fu. Katalog tento o 20 knihách, z r. 1120 pochodící, čítá 231 mistrů

zastoupených 6396 obrazy. Sbírka objímala celé malířství čínské, sáhajíc až k dynastii *tshinské* (III. stol. př. Kr.). Katalog uznává 10 následujících skupin, jež rovněž posud v třídění malířství se zachovaly:

I. *Tao-ši*, t. j. taoisté, včítajíc v to i buddhistické bonze, my bychom řekli malba náboženská v nejširším slova smyslu (bohové, duchové, víly, kouzelnice, kněží, poustevníci, mudrci, allegorie hvězd, báječní tvorové). Vedle obrazů Buddhy v nejrozmanitějších metamorfosách a jeho učenníků jest nejvýznačnějším zjevem původní mužské božstvo lokální *Kuan-yin*, jež v pozdějším buddhismu (XII. stol.) nabývá pojmu krásného zbožného ženství, v obrazech buddhismu připomínajíc velice obrazy Madonny v křesťanství.

II. *Žin-vut* (lidské věci), vlastní figurální malba. Náležejí sem příklady ženské cnosti, sedm mudrců, historické obrazy i humoristické genry (opilý host, muži a ženy na letním bytu, bonzové v bouři), celý obor podobizen, zobrazení zvyků, obyčejů a zaměstnání lidových a p.

III. *Kung-ši* (palác a dům), architektura (paláce, kláštery, domy, bez obyvatel i oživené pestrým zástupem); k tomu druží se stavba lodí a vozů.

IV. *Fan-tsu* (cizí kmeny), typy lidové (pastýři, jezdci, lovci, karavany a p.).

V. *Lung-üü* (draci a ryby), k tomu i raci, krabi, garnely a pod.

VI. *Šan-šui* (hory a vody), t. j. krajinářství, jehož prvým repraesentantem je *Li-ssï-sün* (651—716), současně zakladatel koloristiky. Starší doba nevykazuje krajinářství.

VII. *Čhu-šeu* (domácí zvířata a zvěř), koně, dobytek, psi, králíci, kočky, ale i lvi, tygři a p. Koně

vyskytují se již v počátcích malířství čínského. Z 2. stol. po Kr. zachovány dovedně modelované kamenné koně v hrobech na Vu-či-šanu. Ve IV. stol. vynikl malbou koní a dobytka *Ši-tao-ye.*

VIII. *Hua-niao* (květy a ptáci), před dynastií thangskou rovněž v malbě se nevyskytující, za thangské dynastie vzácné. Ke skupině náleží i motýli a včely jako stálí průvodci květin. Malíř VII. stol. *Sie-tsï* je původcem malby jeřábů, odtud v umění východu tak oblíbených. Vedle nich a vlašťovek nalézáme i pávy, holuby, sokoly a bažanty; z květin jsou zvláště oblíbeny pivoňky, kvetoucí granátová jablka, květy slívy a broskve, slunečnice, banany. Malba květin dosáhla vrcholu při dvoře praetendenta trůnu v Nan-kingu *Li-Yü* (961—974).

IX. *Mek ču* (tušový bambus), černobílé skizzy bambusu, skupin i jednotlivě, jež tvořily zábavu učených lidí počínajíc X. stol.

X. *Su-kuo* (zelenina a ovoce), k nimž připojuje se hmyz (motýli, včely, vosy, čmeláci, kobylky, vážky, kudlanka nábožná a j. brouci, zvl. tesaříci). První proslulý malíř je zde Ku-ye-wang (VI. stol.).

Od doby thangské zavládl obyčej spojovati na obraze prvky dvou skupin. Skupiny staly se brzy typickými, tak že umění nabývá konvencionálního rázu, v němž nejedná se již o invenci, ale provedení. Z části jsou skupiny ty symbolické. Tak značí meruňka a vlašťovka náladu jarní, květ lotusu s divokou kachnou je obrazem podzimu, jeřáb a smrk značí dlouhý věk, kočka s panenkou v nit protaženou pod pivoňkou v plném květu na motýlka číhající je obrazem poledne. Podobně spojuje se obraz kohouta s květinou k nám z Číny přinesenou, Celosia cristata, již Číňan

zove kohoutí čepičkou. Jeřábi vyskytují se i s bambusem, sokoli spojují se s holuby, psi s králíky, kuřata s kralíky, vlašťovky s jinými malými ptáky, včely s kobylkami a pod. V ostatních oborech malují se na př. vesnice s poli, paláce se zahradami, hory s jezery, stromy se skalami, stromy s bambusem a pod. I jednotlivé předměty mistrů, nalezše obliby, podržely svou typickou podobu, v níž po staletí se vyskytují. Typické držení se tradice stává se v pozdějších dobách vůbec charakteristickou známkou čínského umění. Vzory zůstávají tu mistři doby *thangské* a *sungské;* v době mongolské (*yuenské*) klesá umění, jež se již nepovznáší. Tenkráte přenáší se umění do Japanu, který ujímá se vedení, poč. XVII. stol.

Pokud malířů se týče počítá se od nejstarších dob do konce vlády mongolské na 1500 mistrů, k nimž za vlády *mingské* (do r. 1643) přistoupilo 170 mistrů. — Všeobecně se uznává, že starší z nich byli nedostižitelni v malbě figurální (náboženské, podobiznách lidí i obrazech zvířat, hlavně koní), pozdější (stol. X. a XI.) jsou nedostižitelni v krajinářství a malbě ptáků a ryb, stromů a květin. Za největšího čínskéko malíře všech dob považuje se *Vis-tao-tsï* v VIII. stol., mistr mistrů v nejzažším východě (obrazy Buddhy, buddhistického pekla, znázornění buddhistických zásluh a cností a p.) vedle něho vynikli, znázorněním buddhistických a taoistických figur *Tsao-fu-hing* (III. stol., malíř draků), *Ku-khai-či* (IV. stol.), *Lu-than-wei* (V. stol.), *Čang-söng-yeu*, (VI. stol.) bratři *Yen-li-pun* a *Yen-li-tek* (VII. stol.), *Wei-či-I-sung* (obrazy Kuan-yiu). Podobiznami proslul *Čang-Hiuen* a *Čeu-Fang* (VIII. stol.); jako malíř koní *Han-kan* (VIII. stol.), malíř bůvolů *Tai-sung*.

Všickni jsou vzory dokonalosti v podání duševního výrazu, o který pozdější marně se pokoušeli. Naproti tomu jsou nedostižni *Li-čhöng* a *Fan-khuan* jako krajináři; *Sü-hi* a *Huang-Tshiuen* jako malíři květin; *Vang wei* je původce školy t. zv. černobílé, *Čang-tsao* malby prstem. *Li-ngai-či* (X. stol.) přezván Rafaelem koček (hrající si kočky, kuřátka a kočky, opilé kočky a p.). Z doby Mingů prosluli *Lu-či* (1496—1576) a *Kia-tsing* (1522—1567). Prvý malíř květin nynější dynastie je *Yün-Šeu-phing* zvaný *Nan-thien* (1633—1690).

Již z nejstarších dob dočítáme se o knihách illustrovaných slavnými mistry (kroje, vozy a obřadní nádoby; orbis pictus; illustrované ethnografie rázu báchorkového, díla kartografická, zeměpisná a dějepisná díla; cestopisy i ciziny se týkající; botanika a p.) Malířství vykazuje nepřehlednou odbornou literaturu, pokračující nepřetržitě, počínajíc IX. stol. po Kr. Díla týkají se jednotlivých dob ale existují i slavná díla souborná. S evropského stanoviska zůstávají čínští malíři mistry, pokud týče se přípravy a užívání barev do nejjemnějších odstínů; jinak vykazují tvorby jejich naprostý nedostatek disposice v celku a perspektivy v jednotlivostech, jenž stává se zvláště v malbě krajin a skupin osob příčinou nudné jednotvárnosti. Za to provedeny jsou ovšem jednotlivosti s nevšední pílí a opravdu znamenitě. Čestné zmínky zasluhují čínské akvarelly a miniatury, ač i při nich uvedené nedostatky zřejmě vystupují.

Sochařství čínské vlastně ani neexistuje, obmezujíc se na potřeby buddhismu, jehož sochy z Indie přinesené Číňané sami pak nahrazovali obrazy. Jinak jsou ovšem Číňané dovednými řezbáři, ovládajícími

nejtvrdší materiál právě tak dovedně jako nejměkčí. Řezbářství stojí zde v područí, se strany jedne architektury, se strany druhé průmyslu. Jednotlivosti prováděny jsou i zde s obdivuhodnou dovedností, celek neodpovídá však vkusu uměleckému. Vzory zůstaly i zde staré práce V. a VI. stol. po Kr. Z pozdější doby vyniká jedině vchod ke hrobům Mingů, k němuž přichází se dvojí řadou obrovských figur, lidí i zvířat, boha války a j. z bronzu.

Čínská *architektura*, význačna jest svojí svéráznosti. Čínské přísloví praví: Dynastie thangská stavěla věže, sungská silnice a mosty, mingská pagody. Nynější dynastie nechává upadávati staré památky nových nestavíc. Z doby sungské zachovány posud ve mnohých provinciích zbytky velkolepých, širokých silnic, dlážděných velikými kameny a posázených krásným stromovím. Druhdy vystavěny z jednoho konce říše do druhé i tvoří obrovský kontrast s bídnými až nebezpečnými silnicemi doby moderní.

Čínské *mosty* většinou kamenné, ale i dřevěné a lanové (visuté) vynikají délkou, neobyčejně smělým rozpjetím, hovícím nejpřesnějším požadavkům stavitelství, konečně krásou a velkolepostí. Jsou i menší mosty z bílého mramoru krásné práce.

Čínské *věže*, stojící pravidelně vedle každého většího města, opodál ostatních budov, zbudovány jsou z kamene, cihel, dřeva, ale i dražšího materiálu. Proslulá, v revoluci Saepingské za své vzavší, *porcculánová věž nankingská* (viz vyobr.) zbudována byla z majoliky s ozdobami porcelánovými. Byly však i věže z bílého mramoru, zlacených cihel, ano i věže, aspoň z části měděné. Původně osmipatrové, jako upomínka na věž, v níž spálené tělo Buddhovo v 8

popelnicích a tolikéž patrech bylo uloženo, stavěny později v Číně o 3, 7, 9 až i 13 patrech, okrouhlé, čtyřhranné, šestihranné neb osmihranné. Dle popisu básníků závodily věže tyto, vrcholky v nebesích, leskem okras svých s leskem zlata a nachu, a slunce, odrážejíc se o jednotlivá patra, metalo paprsky barvy duhové až do města. Lidé jevili se vystoupivšímu na vrchol jako mravenci. Zmoci množství stupňů jejich, praví jeden básník, dovedou jen mladistvé královny, které na hlavě nebo prstech unesou příjmy několika provincií. Některé měly v dolejších patrech sloupy a chodby, jiné čněly z vody na skaliskách posázených stromy a kvítím, mezi nimiž tryskaly vodotrysky, ve skále vytesány chodby s jeskyněmi nad sebou visícími a p.

I z *pagod* (svatyň) vynikají některé velkolepostí zevnějšku a nádhernou úpravou, ovšem vkusu ryze čínského, ve vnitřku, zdobeny jsouce bohatě malbami i řezbami. Zvláště proslulé jsou chrámy Nebes a země v Pekingu

Zajímavými památkami čínského stavitelství, zároveň i řezbařství, jsou i *slavobrány* na poctu žen (viz str. 85.). Provedeny z kamene nebo ze dřeva jsou z části ozdobeny výbornými pracemi řezbařskými (zvířata, ptáci, květiny), jež byly by ke cti i vynikajícím umělcům evropským. Stavěny jsou většinou na silnicích, ale i v městech. Město *Ning-po* v Če-kiangu má na př. dlouhou ulici velkolepých oblouků kamenných, bohaté a výtečné práce stavitelské i řezbářské.

Nejvlastnější umělecký výrobek čínský, jenž současně představuje i vrchol umění čínského jest *porcelán.* Čím je plastika v uměleckém životě Řeků a

Římanů, čím je architektura u Egypťanů, tím je v nejzazším orientu dle Fr. Hirtha keramika. Porcelán pak jest jejím předním materiálem právě tak jako mramor u Řeků. Počátky čínského porcelánu jsou o celé tisíciletí starší než výroba jeho v Evropě, kde jak známo, prvý porcelán vyroben v prvém desetiletí XVIII. století v Drážďanech (1708). Když r. 1835 egyptolog Rossellini, otvíraje egyptský hrob dotud prý netknutý, nalezl v něm malou porcelánovou láhvičku s čínským nápisem, naplněnou černým práškem, jenž považován za prášek na barvení obočí, a podobné láhvičky pak i v jiných hrobech nalezeny, bylo na snadě hledati původ porcelánu v dobách daleko před narozením Kristovým. Tenkráte dovodil slavný sinolog francouzský Stanislav Julien, že dle rázu písma, jež bylo t. zv. *písmo travové*, náležejí láhvičky ty 1. stol. př. Kr. Dalším zkoumáním objevilo se, že dva nápisy obsahují verše dvou čínských básníků VIII. stol. po Kr. Ještě dále šel Hirth, jenž srovnávaje písmo se vzory čínských mistrů v oboru písma travového, shledal zvláštní tahy, pro něž možno písmo klásti nejspíše do XVI. stol. Dle popisu porcelánu těchto láhviček, podaného Davisem, usoudil konečně týž, že láhvičky v egyptských hrobech nalezené, pocházejí asi teprve z doby císaře *Tao-kunga* (1820—52) a že byly sotva několik let staré, když ve hrobech objeveny. Prášek v nich obsažený mohl by býti i prášek oční, ježto láhviček dříve i proň užíváno, ale pravdě pobobněji byl to šňupavý tabák, s jehož zavedením teprve v Číně asi v pol. XVII. stol. vyskytují se i láhvičky jako rozšířenější předmět výroby průmyslové. —

Julien sám kladl na základě pramenů čínských

Porcelánová věž nan-kinská o 9 patrech (66 m. vys.), dostavěná r. 1432, zničená r. 1864 při dobytí Nan-kinu vojskem vládním.

původ porcelánu do r. 185—87 př. Kr. Při tom přehlédl, že název tzhū, který později vyskytuje se pro porcelán, v této době značil zboží hliněné vůbec. Hirthovi podařilo se nalézti v čínské drogistické knize z pol. VII. stol. po Kr. místo, jež přímo konstatuje, že porcelánová země (pai-ngo), jíž dle starších zpráv užívalo se v lékařství, později i jako barvy malířské, v této době (pol. VII. stol.) vyskytovala se již jen v malířství, zřídka v lékařství a od několika generací (po 30 let) i k přípravě bílého porcelánu. Z toho soudí Hirth, že náleží počátek výroby porcelánu v Číně poč. VII. stol. po Kr.

Jako snad vždy a všude, byla i zde náhoda matkou dalekosáhlého nálezu. Přednosta ministeria veřejných prací a vynikající učenec *Ho-čheu* dělaje pokusy o nalezení výroby skla, ve stol. V. do Číny zavedené, ale v zápětí zapomenuté, nevynalezl sice sklo ale porcelán.*)

---

*) Sklo v Číně jest původu západního, jak zdá se svědčiti i čínský název pro ně. Zníť nejplnější jeho tvar *pe-liu-li*, starší výslovnost be-lu-li, což jest čínskou transkripcí slova *bellúr* (z řeck. βήρυλλος), jež vyskytuje se v jazycích střední Asie pro *krišťál* a *sklo*, v moderním orientu značí bellúr, billaur přímo české sklo. Skratkou tohoto nejstaršího tvaru jsou dle Fr. Hirtha tvary *liu-li*, jež vyskytuje se nejprve v annálech hanských z doby císaře Wu-ti (140—86) a posud značí neprůhledné sklo, kdežto průhledné zove se *po-li*.

Prvé sklo přišlo do Číny dle Hirtha od Foeničanů, již vyměňovali je vedle jiného (látek, drahokamů a drog) za čínské hedvábí. Dokud nenaučili se Číňané sami výrobě skla, počítáno sklo k t. zv. *sedmi skvostům* a kladeno vedle zlata, nefritu a křišťálu. V poesii čínské VIII. stol. je řeč o pohárech ze skla a drahokamů. Lidová pověra považuje sklo za zkamenělý led, právě tak, jako označuje čínština i křišťál jako tisiciletý led. Ještě v X. stol. označuje se jako *drahokam západu*, řadí se však již mezi polodrahokamy, kdežto v XVI. stol. počítá se mezi

Z nejstarší doby zachovány nám vedle narážek u básníků celkem jen nesrozumitelné zprávy. Pro pozdější dobu (stol. XI. a násl.) zachovány aspoň illustrace dle originálů od vynikajícího písaře, kreslíře a malíře čínského *Mo-lin-čhü* (z konce XVI. stol.), jednoho z prvých sběratelů uměleckých předmětů své doby. Mo-lin-čhü zobrazil vodovými barvami nejkrásnější kusy nejen své sbírky, ale i svých přátel.

Většina porcelánu této doby byl t. zv. *seladon*, t. j. porcelán barvy olivově zelené (po čínsku *čhing*). Sídlo tohoto porcelánu za celého středověku byl *Lung-čhüan*, pohorské městečko na hranici Če-kiangsko-Fukienské, na hlavní cestě z Hang-čeu do Amoy, dle něhož i porcelán zván.

Porcelán vyráběl se však i jinde v Číně. Známa byla jako sídla porcelánu místa *Čhai*, *Ju*, *Kuan*, *Ting*, *Ko* a *Čhün*.

Lung-čhüanský porcelán vynikal tíhou, nezniči-

---

kovy. Malé pestrobarevné kuličky ze skla, rovněž ze západu dovážené, považovány přímo za perly (liu-li, snad předoasijské lu-lu = perla). Prvý pokus o domácí výrobu datuje z V. stol., z doby cís. *Thai wu* (424—452), kdy zřídili lidé, ze sev. záp. Indie do hlavního města říše Wei (v nyn. Šen-si) přišedší, továrnu na sklo, pro něž materiál kopali a sbírali v sousedních horách. Sklo takto vyrobené překonalo leskem sklo západu. V téže době poslal i král Syrie (Ta-tsinu) Thai-wuovu proticísaři *Thai-tsu* (= Wen-ti) z dynastie sungské sklo všech barev a po několika letech i *umělce skla*, jenž vyznal se v umění, křemen měniti v křištál a naučil mu rozličné žáky.

Majíce nejskvostnější materiál vynikli brzy i Číňané sami ve výrobě skla nejrozmanitějších barev. Sklo jejich napodobí téměř k nerozeznání jednotlivé drahokamy. Poněvadž však nenaučili se Číňané nikdy vyfukování skla, obmezuje se veškerá výroba na předměty drobného průmyslu. Nejvýznačnější jest výroba lahviček na šnupavý tabák, v nichž vyvinul Číňan veliký luxus.

telností a i lácí. Dle arabského cestovatele Ibu Batúty (XIV. stol.) rozvážel se do celého světa. Skutečně vyskytují se originály porcelánu toho v celém světě, který měl ve středověku styk s obchodem arabským.

Dle čínských zpráv založili dva bratři, *Changové*, u města Lung-čhüan dvě továrny. Starší hotovil porcelán *ko-yao*, t. j. porcelán staršího bratra, mladší *Lung-čhüan-yao*, t. j. porcelán Lung-čhüanský. Porcelán byl bílý, glasura obou původně olivově zelená. Porcelán staršího bratra vykazoval v glasuře umělé trhliny. Od té doby vešlo ve zvyk všecky porcelány s trhlinami v glasuře zváti *ko-yao*, nechať byla jejich barva jakákoli.

Porcelán Lung-chüanský byl vlastně již napodobením porcelánu zvaného *Kuan-yao*, jenž vyráběl se v tehdejší residenci čínské Khai-fung-fu na Hoang-hu (XII stol.) a po zapuzení dynastie Tatary kitanskými v novém hlavním městě jižním *Hang-čeu*. Hang-čeu je Kin sai u Marca Pola, z nejdůležitějších osad arabských v Číně středověké vedle Kantonu a Zaitúnu. I porcelán *kin-saiský* náležel k seladonům, vynikal ale svou tenkostí a jemností a ovšem i cenou.

Ok. r. 1225 po Kr. zahájen čilý obchod porcelánem do zemí islámu, nejprvé přes Indii, později, když Bagdád i Peking měli vládce mongolské, i přímo. Zmíněný arabský cestovatel Ibu Batúta praví: Porcelán je v Číně tak obyčejný, jako hliněné zboží v Arabii.

Doba dynastie *Mingů* (1368—1644) vykazuje tři skvělé periody ve výrobě porcelánu, jejichž výrobky vyvažují se nyní takřka zlatem. Zvláště slavným jest porcelán zvaný nyní *blanc de Chine*, jehož glasura vykazuje barvu slonoviny. Hlavním sídlem jeho výroby

bylo *Tek-hua* poblíž Čhüan-čeu-fu. Jinak je charakteristickou barvou doby této barva modrá.

Za nynější dynastie značeny jsou jako skvělé doby porcelánu doba císaře *Khang-hiho* (1667—1723) a *Kien-lunga* (1736—1796). Za Khang-hiho ceněny nejvíce vásy pestrých barev, hlavně syté zeleni, kdežto za Kien-lunga převládá záliba v modré barvě Mingů.

Nyní jest hlavní sídlo lepší čínské výroby porcelánové *King-tek-čin*, vých. jezera Po-jangského. Severo-záp. od King-te-čin vypíná se *Kao-ling* (vysoká hora), z níž bere výroba porcelánu svůj materiál. Od této hory má název svůj i u nás známý *kaolin*. Z výroby King-tek-čínské vynikal porcelán glasury čajové (zelené do hněda) zvaný *kuan*. Jakostí předčí posud ostatní porcelán zdejší.

Výroba v King-te-čin je prastará. Od X.—XIV. stol., za dynastií Sungské a Yuenské, hotovil se zde zvláště jemný a dobrý porcelán a sice výhradně pro dvůr a na objednávku, pro obchod nesmělo se pracovati. Teprve od XV. stol. vzmáhá se výroba. Nyní čítá na milion obyvatel, již většinou věnují se výrobě porcelánu. Dle jednoho z missionářů, jenž město navštívil, je to rozpálené lidské mraveniště a celé okolí za noci jediná výheň. Čítať přes 1000 pecí.

Výroba porcelánu je detailní, čínští dělníci jsou vesměs specialisté. Jeden maluje květiny, druhý ptáky, třetí lidi, čtvrtý ozdoby a p., jeden tou, druhý onou barvou. Tím způsobem projde jednotlivá vása asi 50 rukou, než jest hotova pro obchod. Je-li King-te-čin místem výroby, jest Nan-čang-fu, rovněž v Kiang-si, jedno z nejkrásnějších a nejpravidelněji stavěných měst čínských, přirozeným skladištem. Jeho velkolepé

krámy jsou plny porcelánu od obrovských vás nejrozmanitějších tvarů a práce do nejmenších drobotin.

I porcelán do Evropy vyvážený vyrábí se v Kingte-čin. Do Evropy vyváží se přes Kiu-kiang a Šanghai nebo po zemi, průsmykem Mei-lingským do Kantonu. Porcelán tento jest směsí vkusu a potřeby evropsko-čínské, vykazuje z části i předměty Číňanovi cizí (mísy na polévku, omáčku, toiletní předměty a p.). Vzorek i malba (poslední obstarává se teprve v Kantoně) řídí se poptávkou. —

Jesuita d'Entrecolles, jenž jako očitý svědek poznal r. 1712 na místě výrobu porcelánu v King-tečinu, podal Evropě prvý její popis se vzorky *kaolinu* a *petuntze* (z čínského pai-tun-tzu t. j. bílý křemen, terminus posud ve výrobě porcelánu obvyklý). Hlavně tím zdařilo se pak i Evropě vyrobiti porcelán podobný čínskému a japanskému. —

Dnes možno mluviti i o úpadku čínského porcelánu, který, jako i v jiných oborech výroby, překonán japanským. Primitivní způsob výroby postrádající chemického podkladu výroby, spokojuje se zajisté s přirozenými nalezišti materiálu i barviva, jež, když jsou vyčerpána, hledá nová, ovšem jiná. Tím způsobem liší se nejen materiál ale i barvy, oboje pozdějšími nenapodobitelno. Přistupuje k tomu i ztráta tajemství výroby. Kensingtonské museum v Londýně na př. chová malý porcelánový talířek čínský, sněhobílý, tenký a průhledný, jehož plocha, svrchní i spodní je úplně hladká, jí pak prosvítá obraz jemně tkaného vzorku krajkového. Jiný podobný talířek chová se v Hildesheimu. Kritik Timesu označil talířek jako nejlepší číslo celé porcelánové sbírky musea Kensingtonského. Dnes je tajemství výroby tohoto porce-

lánu t. zv. krajkového ztraceno. U jiných porcelánů nalézají se vnitř malby, jež, dík zvláštní přípravě barev, stávají se zřejmými, naplní-li se nádoba tekutinou. Starý porcelán střepinkový se sice posud vyrábí, ale mistrné provedení starých kusů je rovněž nedosažitelno. Číňan použil porcelánu velmi effektně jako ozdoby v architektuře, pro slavobrány, chrámy i soukromé budovy. Použito ho na střechy, pro hlavice sloupů, k ozdobě dveří, oken a zdí. Vrcholem nádhery byly tu vedle zmíněné porcelánové věže nankingské císařské paláce Yuen-mingské v Pekingu, zničené Angličany a Francouzy v r. 1861. I trosky zachované vyvolávají prý v diváku při slunečním svitu dojem nezapomenutelný.

Bohatý Číňan měl vždy potřebu míti své kuriosity. Nejprve byly jimi domácí neohrabané popelnice a jiné nádoby obětní z mědi, nápodobující archaický sloh dynastie čeuské. K nim přidružily se později výrobky ze západního skla, jež jak čínské prameny svědčí, v rozličných barvách (krvavé, bílé, černé, zelené, žluté, modrozelené, nachové, blankytné, červené, hnědočervené) na čínské trhy dováženo, nejposléze pak nastoupily výrobky porcelánové. Vedle toho vyskytují se, z větši části rovněž ze západu dovážené předměty ze zlata, stříbra, nefritu a jiných drahokamů, slonoviny, perel, želvoviny, jež označuje Číňan jako *skvosty* (pao-wut). I dnes je Číňan náruživým milovníkem starožitností (*ku-tun*), což svádí na druhé straně k hojným padělkům. Imitace bývají tu nezřídka krásnější a jemnější nežli originály, jež však zůstávají nenapodobitelny, pokud se týče způsobu glasury, barvy porcelánu, z části i kresby. Rozdíl mezi starým porcelánem a napodobeným jest

asi týž jako rozdíl drahokamu pravého a imitovaného, pokud ohně (lesku) se týče. Barvy pak jsou nenapodobitelny, ježto ztratilo se nehledě ani k materiálu, tajemství skládání jednotlivých barev. U některých porcelánů nelze dosíci jich charakteristických znaků. U pozdně středověkého těžkého porcelánu lung-čhüanského s poloprůsvitnou zelenou glasurou jest jím na př. červenavý, někdy jako cihla červený, jindy rezavě hnědý pruh na místě, kde vydán byl porcelán ohni a jež zůstalo bez glasury. Při imitacích chybí tento pruh nebo je nanesen jen barvou.

Vedle *porcelánu* vynikají nejvíce čínské práce lakové, v celku méně vkusných vzorků než japonské ale, pokud týče se aspoň jemnějších kusů, nemající sobě rovných. Spracování dřeva černého a tvrdého má své sídlo hlavně v Kantoně, dřev světlých v Ning-po. V oboru prací lakovaných vynikají tu *fučeuské* laky žluté a červenohnědé, tajemství jediné rodiny ve Fučeu, ještě více proslulé červeně lakované práce *su-čeuské*. Poslednější jsou, hlavně následkem spousty, jež odboj taifingský v létech padesátých v okolí sučeuském způsobil, neobyčejně vzácné, z trhů vůbec vymizely. Tržištěm obyčejných prací lakových jest Kanton, kde hotoví se i zvláště jemné práce ze dřeva sanďalového, slonové kosti, ze zlata a stříbra, perleti a i smaltové výrobky napodobí. Sídlem výroby smaltů (cloisoné) jest Peking.

I ve spájení a spracování kovů (hlavně mědi a železa) jsou Číňané osvědčenými mistry. Již ve staročínských klassicích mluví se o *šesterém* spracování kovů a sice: tepání, lijectví, zvonařství, výrobě kovového nádobí, hospodářského náčiní a zbraní. Vynikajícími výrobky jsou zde hlavně čínské zvony a

zvonky, monumentální bronzové sochy Buddhovy a j., dále proslulá kovová zrcadla.

Pokudhedvábí se týče, dal obchod jím prostředkovaný Buchárci a Peršany, hlavní podnět ke stykům říše východočínské s Čínou. Z Číny samé dovídáme se již v nejrannějších dobách o umělém vyšívání hedvábí, jež obstarávaly ženy a to bez výjimky. Oděv císařský měl vyšity obrazy slunce, měsíce a hvězd, draků a ptáků (bažantů) na horním, misky obětní, plamen, rýži a sekeru na dolním šatě. Odznaky své důstojnosti měla ozdobena oděv i knížata poddaná. Arabský cestovatel IX. stol. po Kr. konstatuje výslovně, že náleží Číňané ke tvorům, již nejvíce vynikají vlohou a zběhlostí v kreslení a nejrozmanitějších ručních pracech. V tom nepředčí je žádný národ. Od něho dovídáme se, že bylo zvykem hotové prace předkládati vladaři a žádati odměny za pokrok v umění. Té dostalo se původci vedle ní i přijetí do služeb státních, nebylo-li proti práci, jež za tím účelem ve bráně paláce místodržitelova byla po celý rok vyvěšena, nijakých námitek. Cestovatel vypravuje výslovně o hedvábné látce s klasem, na němž seděl vrabec; vše vyšito tak dovedně, že každý domníval se viděti skutečný klas a živého vrabce, až jistý hrbáček nalezl vadu: vrabec seděl na klase, jenž se neprohnul.

Účelem těchto výstav bylo bystřiti vtip a nabádati umělce k úvaze o všem, co dělají, by vycházela z jejich rukou jen díla vzorná.

Výroba hedvábí jest posud odvětví, jež nepřipouští ani zdokonalení. Podnes vyniká čínský květovaný atlas a nedostižené čínské krepy nade vše podobné. Evropský název satinů zdá se býti jedním

z mála slov, jež děkuje Evropa Číňanům. Odvozováno od středověkého obchodního sídla Arabů v Číně *Zeitúnu* (Tzhu-thung, nyn. Chüan-čeu-fu ve Fokienu?) prostřednictvím arab. *zeitúne* t. j. zeitúnského atlasu, jejž velebí arab. cestovatel Ibu Batúta. Hirth stotožňuje je snad pravděpodobněji, s čínským názvem pro hedvábný atlas *ssů-tuan*, v kantonské výslovnosti *sze-tün*. Z hedvábných dílen Kantonu a okolí pochází posud největší část těchto hedvábných látek. Vyšívání pro obchod je nyní výhradně v rukou mužů. K hedvábí druží se spracování bavlny (světoznámý *nankin*, dle města Nankingu, kde nalézají se největší tkalcovny a p. Látky tyto zasluhují tím větší pozornosti, čím primitivnější jsou stroje, jichž se k výrobě užívá.

Hedvábí a bavlny jsou dva obory, v nichž pokrok ve smyslu evropském započat co nejslibněji. Smlouvou čínsko-japanskou z r. 1896 povolen volný dovoz strojů do Číny, čímž umožněno teprve zřizování továren. Současně stanoveno, že zboží v Číně továrně vyrobené při předání v obchod má podléhati dani jen ve výši posavadních dovozních cel. Zřízeny sice nejprvé arsenály a loděnice a zařízeny evropskými silami, dále mincovny, v zápětí následovaly však i továrny. V popředí ruchu toho stáli místokrálové a guvernéři *Li-hung-čang* a *Čang-či-tung*. — Prvá velká přádelna bavlny (30.000 cívek a 1000 tkalcovských stavů) zřízena v *Han-keu*. v Šang-haii zřídila t. zv. mandarinská konsorcia, již před tím v r. 1895 a pak r. 1896 tři velkolepé přádelny bavlny a 23 přádelen hedvábí, cizinci 2 přádelny hedvábí a 2 na bavlnu. Bavlněné přádelny řídí Angličané, hedvábné výhradně Číňané. Japanci mají přádelnu bavlny v *Su-čeu*, Evropané v Tien-tsinu a Hang-čeu velké přádelny bavlny i hedvábí a

jiné.*) Číňan je příliš praktický, než aby nechápal, že pro soutěž s Evropou musí užiti i vědeckých vynálezů Evropy v oboru strojnictví, má-li si uhájiti své místo, jež mu náleží počtem a intelligencí jeho obyvatelstva. Provádění důsledků tohoto poznání staví se však vždy v cestu staré mravy a zvyky, jejichž přívrženci bohužel posud jsou v nesmírné většině. Ohledy náboženské brání mu právě tak rušiti duchy, již sídlí na horách a lesích, a za každé vyrušení suchem, povodněmi a pod. pohromami se mstí, jako duchy předků v jejich posledním odpočinku. Z toho a ovšem i jiných důvodů protiví se lid stavbě železnic. V provedení staveb nevidí prospěch, nýbrž škodu. Chudáci prodají pozemky na dráhu, peníze spotřebují a nových pozemků se nedomohou. Tím Čína, jež posud považuje rolnictví za jediný bezpečný pramen výživy, pozbývá potřebné půdy. Zmůže-li se následkem železnic vývoz, považuje i to Číňan za ochuzení své země a svého obyvatelstva, pro něž vše přírodou určeno. I ve strojích hledá Číňan duchy a sice zlé, již v příhodné chvíli mu uškodí. Proto má k nim nedůvěru, brání se jim a dává přednost sebe namáhavější práci ruční. To nedá se vykořeniti rázem a vynutiti ani armádami, nýbrž přijde časem samo sebou. Francouzský zeměpis Reclus projevil naději, že nežli uplyne 100 let, pokryta bude celá Čína průmyslem podporovaným levností materiálu. Nynější události v Číně zajisté proces ten jen uspíší.

*) Cizím kapitálem zřízeny nyní i jiné továrny (na výrobu síry a na sirky, na mýdlo, parní mlýn na obilí, papírna, ústavy chromolithografické, lis na balení koží, továrna na stroje a j. v. Na obrovskou Čínu je to málo, ale přece jen počátek.